

«Σχολή Κοινωνικών Επιστημών»

«Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Εγκληματολογικές και Ποινικές προσεγγίσεις της
διαφθοράς, του οικονομικού και του οργανωμένου
εγκλήματος»

Διπλωματική Εργασία

«Κοινωνικο- ψυχολογικές διαστάσεις της επιλεκτικής
τιμωρητικότητας του ποινικού συστήματος: θεωρητικές
προσεγγίσεις και ανάλυση περιπτώσεων»

Σιέμπου Ευαγγελία

Επιβλέπων καθηγητής: Αλοσκόφης Ουίλιαμ

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Κοινωνικο- ψυχολογικές διαστάσεις της επιλεκτικής
τιμωρητικότητας του ποινικού συστήματος: θεωρητικές
προσεγγίσεις και ανάλυση περιπτώσεων»

Σιέμπου Ευαγγελία

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής
Αλοσκόφης Ουίλιαμ
Μέλος Σ.Ε.Π. του Ε.Α.Π.

Συν- Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Παπαδούκα Μαρία Ειρήνη
Μέλος Σ.Ε.Π. του Ε.Α.Π.

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ, 2026

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τις κοινωνικοψυχολογικές διαστάσεις της επιλεκτικής τιμωρητικότητας του ποινικού συστήματος και τον τρόπο με τον οποίο κοινωνικοί, θεσμικοί και ψυχολογικοί μηχανισμοί επηρεάζουν την κοινωνική και ποινική αντιμετώπιση διαφορετικών μορφών εγκληματικότητας. Αρχικά παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο των εγκλημάτων των ισχυρών, της ποινικής επιλεκτικότητας και των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Στη συνέχεια αναλύονται η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας, η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης, η θεωρία του groupthink, η θεωρία της ετικέτας και οι θεωρίες των στερεοτύπων και της κοινωνικής ταυτότητας, ως ερμηνευτικά εργαλεία κατανόησης της εγκληματικής συμπεριφοράς, της κοινωνικής αντίδρασης και της λειτουργίας των θεσμών. Οι θεωρίες αυτές εφαρμόζονται σε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις με διαφορετικά κοινωνικά και θεσμικά χαρακτηριστικά: το εταιρικό σκάνδαλο της Enron και την υπόθεση του George Floyd. Μέσα από τη συγκριτική ανάλυση των δύο περιπτώσεων αναδεικνύεται ότι η κοινωνική θέση των δραστών, οι σχέσεις εξουσίας, οι διαδικασίες ηθικής νομιμοποίησης και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις επηρεάζουν σημαντικά τόσο την κοινωνική αντίδραση όσο και την ποινική μεταχείριση των εμπλεκομένων. Η εργασία καταλήγει ότι η λειτουργία του ποινικού συστήματος δεν είναι πάντοτε ουδέτερη, αλλά συχνά αντανακλά ευρύτερες κοινωνικές ανισότητες και δομές εξουσίας.

Λέξεις- Κλειδιά: Ποινική επιλεκτικότητα, εγκλήματα των ισχυρών, Enron, George Floyd

«Socio-Psychological Dimensions of the Selective Punitiveness of the Criminal Justice System: Theoretical Approaches and Case Analysis»

«Evangelia Siempou»

Abstract

This master's thesis examines the socio-psychological dimensions of the selective punitiveness of the criminal justice system and explores the ways in which social, institutional, and psychological mechanisms influence both the social and penal treatment of different forms of criminality. The study first presents the theoretical framework of crimes of the powerful, criminal selectivity, and mechanisms of social control. It then analyzes Cognitive Dissonance Theory, Moral Disengagement Theory, Groupthink Theory, Labelling Theory, as well as theories of stereotypes and social identity, as interpretative tools for understanding criminal behavior, social reactions, and the functioning of social institutions. These theoretical approaches are applied to two prominent case studies characterized by distinct social and institutional contexts: the Enron corporate scandal and the case of George Floyd. Through a comparative analysis of these cases, the study demonstrates that offenders' social position, power relations, processes of moral legitimization, and social representations significantly influence both public reactions and the penal treatment of those involved. The findings suggest that the operation of the criminal justice system is not always neutral but often reflects broader social inequalities and structures of power.

Keywords: Criminal Selectivity, Crimes of the Powerful, Enron, George Floyd

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract.....	6
Εισαγωγή	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	13
Εγκλήματα των ισχυρών και επιλεκτική τιμωρητικότητα του ποινικού συστήματος	13
1.1 Ορισμός και θεωρητική εξέλιξη των εγκλημάτων των ισχυρών.....	13
1.2 Χαρακτηριστικά των εγκλημάτων των ισχυρών	15
1.3 Οικονομικό Έγκλημα.....	18
1.4 Κρατικό- εταιρικό εγκλημα.....	20
1.5 Οργανωμένο έγκλημα	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	24
Ποινική επιλεκτικότητα και μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου	24
2.1 Η έννοια της ποινικής επιλεκτικότητας	24
2.2 Αστυνομία και επιλεκτικός κοινωνικός έλεγχος	27

2.3 Δικαιοσύνη και άνιση ποινική μεταχείριση	30
2.4 Σωφρονιστικά ιδρύματα και αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων	33
2.5 Μ.Μ.Ε., ηθικοί πανικοί και κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	39
Κοινωνικοψυχολογικές θεωρίες και μηχανισμοί ποινικής επιλεκτικότητας.....	39
3.1 Θεωρία Γνωστικής Ασυμφωνίας.....	40
3.2 Θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης.....	43
3.3 Θεωρία του Groupthink	47
3.4 Θεωρία της ετικέτας.....	49
3.5 Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας.....	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	54
Η υπόθεση Enron υπό το πρίσμα κοινωνικοψυχολογικών και εγκληματολογικών θεωριών	54
4.1 Παρουσίαση της υπόθεσης Enron	54
4.1.1 Γνωστική Ασυμφωνία και Κανονικοποίηση της Παραβατικότητας.....	56
4.1.2 Ηθική Αποδέσμευση και Οργανωσιακή Διαφθορά.....	58
4.1.3 Groupthink και Οργανωσιακή Συμμόρφωση.....	62
4.1.4 Θεωρία της Ετικέτας και Οργανωσιακός Στιγματισμός.....	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	71
Η υπόθεση George Floyd: κοινωνικοψυχολογικές και εγκληματολογικές διαστάσεις της αστυνομικής βίας και της επιλεκτικής ποινικής μεταχείρισης	71
5.1 Παρουσίαση της υπόθεσης George Floyd.....	71
5.1.1 Θεωρία της Ετικέτας.....	72
5.1.2 Η Θεωρία της Ετικέτας και η Κοινωνική Κατασκευή της Επικινδυνότητας	74
5.1.3 Groupthink και Κουλτούρα Σιωπής στην Αστυνομική Οργάνωση	76
5.1.4 Γνωστική Ασυμφωνία και Εκλογίκευση της Αστυνομικής Αυθαιρεσίας ..	78
5.1.5 Κοινωνικά Στερεότυπα, Κοινωνική Ταυτότητα και Συστημικός Ρατσισμός	81
Κεφάλαιο 6	85
Συγκριτική ανάλυση των υποθέσεων Enron και George Floyd υπό το πρίσμα κοινωνικοψυχολογικών και εγκληματολογικών θεωριών.....	85

6.1 Ομοιότητες των υποθέσεων Enron και George Floyd	85
6.2 Διαφορές των υποθέσεων Enron και George Floyd	86
6.3 Ποινική επιλεκτικότητα, ατιμωρησία και εγκλήματα εξουσίας: κριτική σύνθεση των υποθέσεων Enron και George Floyd.....	87
Συμπεράσματα	91
Βιβλιογραφία	93

Εισαγωγή

Η εγκληματικότητα και η ποινική αντιμετώπισή της δεν αποτελούν ουδέτερα κοινωνικά φαινόμενα, αλλά διαμορφώνονται μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά πλαίσια. Η εγκληματολογική βιβλιογραφία έχει αναδείξει ότι οι μηχανισμοί του επίσημου κοινωνικού ελέγχου δεν στρέφονται με την ίδια ένταση προς όλες τις μορφές παραβατικότητας ούτε απέναντι σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Αντίθετα, η διαδικασία ποινικοποίησης, η αστυνομική παρέμβαση, η δικαστική μεταχείριση και η κοινωνική αντίδραση επηρεάζονται συχνά από σχέσεις εξουσίας, κοινωνικές ανισότητες, στερεότυπα και κυρίαρχες ιδεολογικές αντιλήψεις. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της ποινικής επιλεκτικότητας χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη διαφοροποιημένη αντιμετώπιση προσώπων και συμπεριφορών από το ποινικό σύστημα, αναδεικνύοντας την απόσταση που συχνά παρατηρείται ανάμεσα στην τυπική αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου και στην εφαρμογή της στην πράξη (Βιδάλη, 2017, σελ. 59- 63· Χουλιάρας, 2019, σελ. 67- 68· Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, σελ. 63- 85).

Παράλληλα, η σύγχρονη εγκληματολογική σκέψη υποστηρίζει ότι η εγκληματικότητα δεν αποτελεί αποκλειστικά χαρακτηριστικό ορισμένων πράξεων ή ατόμων, αλλά συνδέεται και με διαδικασίες κοινωνικού ορισμού, ετικετοποίησης και κοινωνικής αντίδρασης. Οι αντιλήψεις περί επικινδυνότητας, οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις, τα στερεότυπα και οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ποιος θεωρείται εγκληματίας, ποια συμπεριφορά αντιμετωπίζεται ως κοινωνική απειλή και ποια μορφή παραβατικότητας καθίσταται ορατή ή αόρατη στο δημόσιο πεδίο. Υπό το πρίσμα αυτό, η μελέτη διαφορετικών μορφών εγκληματικότητας και κοινωνικής βλάβης προσφέρει τη δυνατότητα βαθύτερης κατανόησης των διαδικασιών μέσω των οποίων συγκροτούνται οι κοινωνικές αντιδράσεις και ενεργοποιούνται οι μηχανισμοί ποινικού ελέγχου (Becker, 2000, σελ. 59- 69· Chambliss, 1975, σελ. 165· Κοσμάτος & Λαμπάκης, 2019, σελ. 196).

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις κοινωνικο- ψυχολογικές διαστάσεις της επιλεκτικής τιμωρητικότητας του ποινικού συστήματος, εστιάζοντας στη διαφορετική ποινική και

κοινωνική αντιμετώπιση εγκλημάτων που συνδέονται με ισχυρούς οικονομικούς και θεσμικούς δρώντες σε σύγκριση με μορφές συμβατικής εγκληματικότητας.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο των εγκλημάτων των ισχυρών. Εξετάζονται η έννοια και η θεωρητική εξέλιξη των εγκλημάτων των ισχυρών, τα βασικά χαρακτηριστικά τους, καθώς και επιμέρους μορφές τους, όπως το οικονομικό έγκλημα, το κρατικο- εταιρικό έγκλημα και το οργανωμένο έγκλημα. Παράλληλα, αναλύεται η σχέση τους με την άσκηση εξουσίας και τις διαδικασίες κοινωνικής και ποινικής αντιμετώπισης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της ποινικής επιλεκτικότητας και οι βασικοί μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου που συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της. Ειδικότερα, εξετάζεται ο ρόλος της αστυνομίας, της δικαιοσύνης και των σωφρονιστικών θεσμών, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους κοινωνικά στερεότυπα, ανισότητες και σχέσεις εξουσίας επηρεάζουν τη λειτουργία του ποινικού συστήματος.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές κοινωνικοψυχολογικές θεωρίες που αξιοποιούνται για την ερμηνεία των εξεταζόμενων φαινομένων. Ειδικότερα, αναλύονται η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας του Festinger και η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης του Bandura, ενώ παράλληλα εξετάζονται οι μηχανισμοί μέσω των οποίων τα άτομα δικαιολογούν ή εκλογικεύουν συμπεριφορές που έρχονται σε αντίθεση με τις ηθικές τους αξίες.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εφαρμόζονται οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις στην υπόθεση της Enron. Μέσα από την ανάλυση της συγκεκριμένης περίπτωσης διερευνώνται οι μηχανισμοί ηθικής αποδέσμευσης, γνωστικής ασυμφωνίας και εξουδετέρωσης που συνέβαλαν στη νομιμοποίηση των παράνομων πρακτικών εντός της εταιρικής κουλτούρας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζεται η υπόθεση του George Floyd και η κοινωνική αντίδραση που ακολούθησε. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη λειτουργία των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, στην αστυνομική επιλεκτικότητα, καθώς και στις κοινωνικές και θεσμικές διαστάσεις της ποινικής μεταχείρισης της συγκεκριμένης υπόθεσης.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο επιχειρείται η συγκριτική ανάλυση των δύο περιπτώσεων, με στόχο την ανάδειξη κοινών και διαφοροποιητικών στοιχείων ως προς τους μηχανισμούς κοινωνικής αντίδρασης, τις διαδικασίες ποινικής επιλεκτικότητας και τη συμβολή των κοινωνικοψυχολογικών θεωριών στην ερμηνεία των εξεταζόμενων φαινομένων. Ακολουθούν τα τελικά συμπεράσματα της εργασίας, στα οποία συνοψίζονται τα βασικά ευρήματα και διατυπώνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εγκλήματα των ισχυρών και επιλεκτική τιμωρητικότητα του ποινικού συστήματος

1.1 Ορισμός και θεωρητική εξέλιξη των εγκλημάτων των ισχυρών

Η παραδοσιακή Εγκληματολογία, επηρεασμένη από το έργο του Λομπρόζο και υιοθετώντας έναν οντολογικό και μεθοδολογικό ατομικισμό, επικεντρώθηκε κυρίως στη μελέτη του συμβατικού εγκλήματος, δηλαδή των πράξεων που τυποποιούνται στο ποινικό δίκαιο. Στο πλαίσιο αυτό, το ερευνητικό ενδιαφέρον στράφηκε κυρίως σε άτομα που ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και στερούνται εξουσίας (crimes of the powerless), τα οποία εμπλέκονται σε μορφές εγκληματικότητας με διαπροσωπικό χαρακτήρα, γνωστές ως «εγκληματικότητα του δρόμου» (street crime), η οποία θεωρείται άμεση απειλή για την κοινωνική τάξη¹² (Χουλιάρης, 2019, σελ. 63- 64).

Ωστόσο, η σταδιακή αμφισβήτηση της προσέγγισης αυτής και η εδραίωση της αντίληψης ότι το εγκληματικό φαινόμενο αποτελεί προϊόν αλληλεπίδρασης πολιτισμικών, ιδεολογικών και πολιτικοοικονομικών παραγόντων οδήγησαν σε μια ουσιαστική μετατόπιση του εγκληματολογικού ενδιαφέροντος. Από το μικρο-επίπεδο του ατόμου, η ανάλυση επεκτάθηκε στο μακρο-επίπεδο των κοινωνικών δομών και της λειτουργίας του κράτους, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκε ένας ευρύτερος προβληματισμός σχετικά με το τι συνιστά πραγματικά έγκλημα. Η μετάβαση αυτή συνδέεται με τη στροφή από την παραδοσιακή προς τη νέα ή κριτική εγκληματολογία (Χουλιάρης, 2019, σελ. 63- 64).

Στο πλαίσιο αυτό, το κράτος αναδεικνύεται σε κεντρικό αντικείμενο μελέτης, διευρύνοντας το παραδοσιακό επίκεντρο της Εγκληματολογίας, το οποίο περιοριζόταν στον «εγκληματία άνθρωπο». Πλέον, προσεγγίζεται υπό ένα διττό πρίσμα: αφενός ως θεσμός που ρυθμίζει και ελέγχει το έγκλημα (crime-regulating

institution) και αφετέρου ως παράγοντας που δύναται να το παράγει (crime-generating institution) (Χουλιάρης, 2019, σελ. 63- 64).

Η έννοια της εγκληματικότητας των ισχυρών αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο αυτό, καθώς περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα εγκληματικών πρακτικών που τελούνται από φορείς εξουσίας και οι οποίες, λόγω της θέσης και της επιρροής των δραστών, συχνά παραμένουν δυσδιάκριτες ή δύσκολα προσβάσιμες από τους μηχανισμούς της ποινικής δικαιοσύνης. Το εννοιολογικό αυτό πλαίσιο επιτρέπει τη συσχέτιση διαφορετικών μορφών εγκληματικής δράσης, όπως τα εγκλήματα του κράτους, τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα, οι παραβατικές πρακτικές διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών, καθώς και το περιβαλλοντικό και το συνδεδεμένο με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης έγκλημα (Αλοσκόφης, 2019, σελ. 92).

Η προσέγγιση της οργανωσιακής παρέκκλισης συμβάλλει καθοριστικά στην κατανόηση του φαινομένου, καθώς αντιμετωπίζει τις οργανώσεις ως αυτόνομους φορείς δράσης με ιδιαίτερη δομή και λογική λειτουργίας. Στο πλαίσιο αυτό, η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν αποδίδεται αποκλειστικά σε μεμονωμένα άτομα, αλλά εντάσσεται στη λειτουργία της ίδιας της οργάνωσης, εξυπηρετώντας τους στόχους και τα συμφέροντά της. Κατά συνέπεια, η οργάνωση προσεγγίζεται όχι μόνο ως αυτοτελές κοινωνικό σύστημα, αλλά και ως δυνητικός φορέας εγκληματικής δράσης (Χουλιάρης, 2019, σελ. 74- 76).

Με βάση τα παραπάνω, διαμορφώνεται ένα ευρύτερο τυπολογικό φάσμα εγκλημάτων των ισχυρών, στο οποίο εντάσσονται το εταιρικό έγκλημα (corporate crime), το κρατικό-εταιρικό έγκλημα (state-corporate crime), τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης (crimes of globalization), ιδίως εκείνα που συνδέονται με τη δράση διεθνών οικονομικών οργανισμών, καθώς και, υπό προϋποθέσεις, το οργανωμένο έγκλημα, όταν παρουσιάζει χαρακτηριστικά αντίστοιχα με εκείνα θεσμικά οργανωμένων φορέων (Χουλιάρης, 2019, σελ. 74- 76).

Οι μορφές αυτές εγκληματικότητας συνδέονται συχνά με τη λεγόμενη «βαριά εγκληματικότητα», η οποία, πέραν της τυπικής νομικής της διάκρισης, αξιολογείται ουσιαστικά με βάση τον βαθμό κοινωνικής απαξίας της πράξης, την ένταση της

προσβολής των έννομων αγαθών και το επίπεδο ευθύνης των δραστών (Βιδάλη, 2017, σελ. 130). Στο ίδιο πλαίσιο, η κριτική εγκληματολογία εντάσσει τα εγκλήματα του «λευκού κολάρου» στην ευρύτερη κατηγορία των εγκλημάτων των ισχυρών, αναδεικνύοντας τη στενή τους σύνδεση με τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές δομές που ευνοούν ή συγκαλύπτουν την τέλεσή τους. Ο όρος αυτός εξακολουθεί να αποδίδει μορφές εγκληματικότητας που σχετίζονται με την κατάχρηση εξουσίας και την άσκηση επιρροής από άτομα υψηλού κοινωνικού ή θεσμικού κύρους (Βασιλαντωνοπούλου, 2015, σελ. 67).

1.2 Χαρακτηριστικά των εγκλημάτων των ισχυρών

Τα εγκλήματα των ισχυρών παρουσιάζουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τα διαφοροποιούν ουσιαστικά από τη συμβατική εγκληματικότητα. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνδέονται τόσο με τη θέση ισχύος των δραστών όσο και με τον τρόπο εκδήλωσης, κοινωνικής αντίληψης και ποινικής αντιμετώπισης των συγκεκριμένων μορφών εγκληματικότητας. Η οργανωμένη και συχνά νομιμοφανής φύση τους, η μεγάλη κοινωνική βλάβη που προκαλούν, αλλά και η περιορισμένη κοινωνική και ποινική ορατότητά τους, συνιστούν βασικά στοιχεία της εγκληματικότητας των ισχυρών.

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των σοβαρών οικονομικών εγκλημάτων. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με μια σειρά παραγόντων, όπως η αποσταθεροποίηση της οικονομίας, η υποβάθμιση της αξιοπιστίας του πολιτικού συστήματος, η πρόοδος της τεχνολογίας, η αδυναμία αποτελεσματικής λειτουργίας των μηχανισμών ελέγχου και επιβολής του νόμου, καθώς και η ανάδειξη πολυάριθμων σκανδάλων τα τελευταία έτη (Βιδάλη, 2014, σελ. 137-138).

Παράλληλα, στο πλαίσιο ενός δυναμικά αναπτυσσόμενου επιστημονικού πεδίου, όπως είναι η εγκληματολογία, και Έλληνες εγκληματολόγοι συνέβαλαν ουσιαστικά στη μελέτη της οικονομικής εγκληματικότητας των ισχυρών. Ωστόσο, η σχετική ελληνική βιβλιογραφία για τα εγκλήματα λευκού κολάρου παραμένει περιορισμένη σε σύγκριση με εκείνη που αφορά τη συμβατική εγκληματικότητα (Charalampous, 2012, σελ. 60).

Τα εγκλήματα των ισχυρών τελούνται συνήθως στο πλαίσιο άσκησης εξουσίας και εντάσσονται σε θεσμικά ή οργανωτικά περιβάλλοντα, γεγονός που προσδίδει σε αυτά έναν έντονα δομικό χαρακτήρα. Οι μορφές αυτές εγκληματικότητας δεν συνδέονται αποκλειστικά με μεμονωμένες αποκλίνουσες συμπεριφορές, αλλά συχνά ενσωματώνονται στη λειτουργία οργανισμών, επιχειρήσεων ή κρατικών μηχανισμών, εξυπηρετώντας οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα.

Τα εγκλήματα αυτά παρουσιάζουν ως βασικό γνώρισμα ότι συνδέονται με ένα ευρύ πλέγμα σχέσεων μεταξύ δράστη και θύματος, το οποίο εκτείνεται πέρα από τον άμεσο παθόντα και επηρεάζει ευρύτερα κοινωνικά σύνολα. Συχνά δεν εμφανίζουν άμεσα ορατή βλάβη, γεγονός που καθιστά δυσχερή τόσο την ποινική τους αντιμετώπιση όσο και την κοινωνική τους αναγνώριση, παρά τη σοβαρότητα των συνεπειών τους (Βιδάλη, 2017, σελ. 130-131).

Επιπλέον, τα εγκλήματα αυτά χαρακτηρίζονται από συστηματικότητα και συχνά εντάσσονται σε θεσμικά ή οργανωτικά πλαίσια, γεγονός που οδηγεί στην υποεκτίμησή τους, ιδίως όταν συγκρίνονται με τα συμβατικά εγκλήματα. Η δυσκολία εντοπισμού τους εντείνεται από το γεγονός ότι εκδηλώνονται συχνά εντός των ορίων της νομιμότητας ή σε «γκρίζες ζώνες» μεταξύ νόμιμου και παράνομου, όπου η σχέση τους με την εξουσία και το οικονομικό συμφέρον παραμένει ρευστή (Βιδάλη, 2017, σελ. 130-131).

Παράλληλα, η διάκριση μεταξύ νόμιμης επιχειρηματικής δραστηριότητας και εγκληματικής συμπεριφοράς δεν είναι πάντοτε σαφής, καθώς πολλές πρακτικές εμφανίζονται ως τυπικά νόμιμες, ενώ στην ουσία προκαλούν κοινωνική βλάβη. Οι δράστες προέρχονται συνήθως από ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα ή κατέχουν θέσεις ισχύος, αξιοποιώντας θεσμικά κενά και μηχανισμούς εξουσίας για την επίτευξη οικονομικού ή πολιτικού οφέλους (Βιδάλη, 2017, σελ. 130-131).

Κοινό στοιχείο των μορφών αυτών εγκληματικότητας αποτελεί η πρόκληση κοινωνικής βλάβης, η οποία, αν και δεν είναι πάντοτε άμεσα ορατή ή άμεσα τιμωρήσιμη, έχει σημαντικές επιπτώσεις στο κοινωνικό σύνολο, διαφοροποιούμενη

ως προς τη μορφή και την ένταση ανάλογα με το είδος της εγκληματικής δραστηριότητας (Βιδάλη, 2017, σελ. 130-131).

Πέραν των ανωτέρω, καθοριστικό ρόλο στη διάπραξη των εγκλημάτων των ισχυρών διαδραματίζουν συγκεκριμένοι ενισχυτικοί παράγοντες, όπως οι ευκαιρίες που προσφέρει το θεσμικό και οικονομικό περιβάλλον, η εδραιωμένη πεποίθηση περί μη αποκάλυψης ή ατιμωρησίας, καθώς και η ασάφεια των ορίων μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας. Ιδιαίτερη σημασία έχουν επίσης οι διαρκώς εξελισσόμενες τεχνικές εξουδετέρωσης των διωκτικών μηχανισμών, οι οποίες συχνά λαμβάνουν τη μορφή προσχηματικών ή τυπικών διαδικασιών, καθώς και η διαβρωτική επίδραση που ασκεί η ίδια η κατοχή εξουσίας (Αλοσκόφης, 2019, σελ. 93-94).

Επιπλέον, το υψηλό κοινωνικό κύρος των δραστών, ιδίως στο πλαίσιο της εγκληματικότητας του λευκού κολάρου, δεν αποτελεί τυχαίο χαρακτηριστικό, αλλά λειτουργεί ως βασικός μηχανισμός κοινωνικής νομιμοποίησης και εμπιστοσύνης. Όπως επισημαίνει ο David O. Friedrichs, η κοινωνική ευυποληψία μειώνει σημαντικά την πιθανότητα τα πρόσωπα αυτά να θεωρηθούν ύποπτα σοβαρής εγκληματικής δραστηριότητας. Στο ίδιο πλαίσιο, το κοινωνικό προφίλ και η συνακόλουθη εξουσία συνεπάγονται συχνά ευνοϊκότερη μεταχείριση από το νομικό σύστημα (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 173).

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, τα οποία συχνά λειτουργούν ως μηχανισμός συγκάλυψης ή επιλεκτικής ανάδειξης εγκληματικών φαινομένων. Μέσω της δυνατότητάς τους να διαμορφώνουν την κοινή γνώμη, μπορούν είτε να αποσιωπούν υποθέσεις είτε να κατασκευάζουν «ηθικούς πανικούς», επηρεάζοντας την εγκληματοποίηση συμπεριφορών και κατευθύνοντας τη νομοθετική και ποινική πολιτική (Green & Ward, 2004, σελ. 3· Βιδάλη, 2016).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά καθιστούν εμφανές ότι τα εγκλήματα των ισχυρών διαφοροποιούνται ουσιωδώς από τις συμβατικές μορφές εγκληματικότητας, όχι μόνο ως προς τον τρόπο τέλεσης και τις κοινωνικές τους συνέπειες, αλλά και ως προς την κοινωνική και ποινική αντίδραση που προκαλούν. Η διαφοροποιημένη αυτή

αντιμετώπιση συνδέεται άμεσα με το φαινόμενο της επιλεκτικής τιμωρητικότητας, το οποίο θα αποτελέσει βασικό άξονα της παρούσας ανάλυσης.

Αναμφίβολα, όλες οι επιμέρους κατηγορίες που πρόκειται να αναλυθούν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, καθώς πλήττουν, σε γενικευμένη έννοια, το ίδιο έννομο αγαθό, παρεμβαίνοντας στη λειτουργία της οικονομικής σφαίρας. Για τον λόγο αυτό εντάσσονται στη λεγόμενη «βαριά οικονομική εγκληματικότητα» (Βιδάλη, 2017, σελ. 129). Στο πλαίσιο αυτό, καθίσταται αναγκαία η επιμέρους εξέταση των βασικών μορφών εγκληματικότητας που εντάσσονται στα εγκλήματα των ισχυρών, προκειμένου να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι τρόποι εκδήλωσης και οι κοινωνικές τους διαστάσεις. Η ανάλυση που ακολουθεί επικεντρώνεται σε κεντρικές κατηγορίες, όπως το οικονομικό έγκλημα, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα και το οργανωμένο έγκλημα, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορετικές μορφές δράσης, αλλά συγκλίνουν ως προς τη σύνδεσή τους με την άσκηση εξουσίας και την επιδίωξη οικονομικού οφέλους.

1.3 Οικονομικό Έγκλημα

Το οικονομικό έγκλημα και ειδικότερα το έγκλημα του «λευκού κολάρου» (white-collar crime) εντάσσεται στο ευρύτερο πεδίο της εγκληματικότητας των ισχυρών, καθώς αφορά πράξεις που τελούνται από άτομα υψηλού κοινωνικού και επαγγελματικού κύρους στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Η έννοια εισήχθη από τον Edwin Sutherland (1939), ο οποίος ανέδειξε ότι η εγκληματικότητα δεν περιορίζεται στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αλλά εμφανίζεται και σε ανώτερες κοινωνικές τάξεις, κυρίως μέσω οικονομικών και επιχειρηματικών πρακτικών (Βιδάλη, 2017, σελ. 130- 131). Μέσω της θεωρίας αυτής, το έγκλημα προσεγγίστηκε για πρώτη φορά ως διαταξικό φαινόμενο, το οποίο εκδηλώνεται σε ολόκληρο το φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 119). Παράλληλα, τα εγκλήματα αυτά ερμηνεύονται, όπως και τα κοινά εγκλήματα, υπό το πρίσμα της θεωρίας της διαφορικής συναναστροφής, σύμφωνα με την οποία η εγκληματική συμπεριφορά αποκτάται μέσω της αλληλεπίδρασης με το κοινωνικό περιβάλλον (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 64- 65).

Τα εγκλήματα του λευκού κολάρου χαρακτηρίζονται από την επιδίωξη οικονομικού οφέλους, τελούνται εντός ενός φαινομενικά νόμιμου επαγγελματικού πλαισίου και δεν συνοδεύονται συνήθως από άμεση ή εμφανή βία, γεγονός που τα καθιστά λιγότερο ορατά και δυσκολότερα ανιχνεύσιμα. Παράλληλα, η εξέλιξη της σχετικής θεωρίας ανέδειξε ότι η ευθύνη δεν περιορίζεται στο άτομο, αλλά συνδέεται και με τη λειτουργία οργανώσεων και θεσμών, οδηγώντας στη διεύρυνση της έννοιας προς μορφές όπως το εταιρικό και το οργανωσιακό έγκλημα (Βιδάλη, 2017, σελ. 129-134). Ωστόσο, η βασική διαφοροποίηση μεταξύ των κοινών εγκλημάτων και των εγκλημάτων του λευκού κολάρου έγκειται στο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο των δραστών τους: τα πρώτα συνδέονται με συνθήκες κοινωνικής αποστέρησης και τελούνται από άτομα χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, ενώ τα δεύτερα διαπράττονται από άτομα υψηλού κοινωνικοοικονομικού κύρους, με στόχο τη διατήρηση ή την ενίσχυση της ισχύος τους (Sutherland, 1940, σελ. 11- 12).

Παρά το γεγονός ότι το οικονομικό έγκλημα δεν αποτελεί νέο φαινόμενο, στη σύγχρονη εποχή παρουσιάζει σημαντική ποσοτική αύξηση και ποιοτική μεταβολή ως προς τη δομή και τον τρόπο εκδήλωσής του. Ιδίως στον 21ο αιώνα, η αρχική θεωρητική σύλληψη του Sutherland αποτυπώνει πλέον μόνο μία διάσταση του φαινομένου, καθώς η ανάπτυξη της τεχνολογίας και της ψηφιακής επικοινωνίας έχει συμβάλει στη διεθνοποίησή του, υπερβαίνοντας τα κρατικά σύνορα και επιτρέποντας τη διάχυσή του σε παγκόσμια κλίμακα. Το οικονομικό έγκλημα εμφανίζεται πλέον ιδιαίτερα ευέλικτο και προσαρμοστικό, συχνά υιοθετώντας νομιμοφανείς πρακτικές που δυσχεραίνουν τον εντοπισμό και την αντιμετώπισή του. Στο ελληνικό πλαίσιο, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια ενίσχυση της ποινικής καταστολής των σχετικών αδικημάτων, σε συνδυασμό με μεταβολή της κοινωνικής στάσης απέναντί τους, κυρίως λόγω της επιδείνωσης των οικονομικών συνθηκών. Ωστόσο, καθοριστικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει η ανεπάρκεια των διοικητικών ελεγκτικών μηχανισμών, γεγονός που μεταφέρει το βάρος της ρύθμισης της οικονομικής δραστηριότητας στο ποινικό δίκαιο. Στο πλαίσιο αυτό, το οικονομικό έγκλημα καταλαμβάνει κεντρική θέση στο ενδιαφέρον τόσο της νομικής επιστήμης όσο και της Εγκληματολογίας (Μιχαλοπούλου, 2019, σελ. 333- 334).

Τέλος, εναλλακτικές θεωρητικές προσεγγίσεις, όπως η μερτονική, αποδίδουν την εμφάνιση των εγκλημάτων αυτών όχι στη μαθησιακή διαδικασία, αλλά στη λειτουργία ή δυσλειτουργία των κοινωνικών και θεσμικών δομών, υποστηρίζοντας ότι αυτά παράγονται εντός του ίδιου του συστήματος («πολιτική μηχανή») (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 102).

1.4 Κρατικο- εταιρικό έγκλημα

Το κρατικο-εταιρικό έγκλημα (state-corporate crime) αποτελεί έννοια που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της σύγχρονης εγκληματολογικής σκέψης, κυρίως κατά τη δεκαετία 1990- 2000, και αποτυπώνει τη στενή σχέση μεταξύ κρατικών και ιδιωτικών φορέων. Η προσέγγιση αυτή συνδέεται με τη θεωρία του Chambliss, σύμφωνα με την οποία το κρατικά οργανωμένο έγκλημα σχετίζεται με τη λειτουργία του κράτους, ενώ το έγκλημα του λευκού κολάρου εντοπίζεται κυρίως στο επίπεδο των ιδιωτικών οργανώσεων. Στο πλαίσιο αυτό, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα αναφέρεται στη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση κράτους και επιχειρήσεων, μέσω της οποίας δημιουργούνται συνθήκες που επιτρέπουν ή διευκολύνουν την τέλεση παράνομων ενεργειών (Βιδάλη, 2017, σελ. 135- 136).

Σύμφωνα με τους Μικαλόφσκι και Κράμερ, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα ορίζεται ως σύνολο παράνομων ή κοινωνικά επιβλαβών πράξεων που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση και την αμοιβαία ενίσχυση πολιτικών και πρακτικών τόσο των θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης όσο και των θεσμών οικονομικής παραγωγής και διανομής (Γεωργούλας, 2019, σελ. 49). Υπό αυτή την έννοια, πρόκειται για μορφές εγκληματικότητας που αναπτύσσονται μέσα από τη δράση οργανισμών δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα, όπου τα εμπλεκόμενα πρόσωπα προβαίνουν σε κατάχρηση της εξουσίας που κατέχουν, ενώ οι σχετικές πρακτικές μπορούν να εκδηλώνονται τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο (Charalampous, 2012, σελ. 58).

Το κρατικο-εταιρικό έγκλημα διακρίνεται σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη αφορά περιπτώσεις όπου η εγκληματική δραστηριότητα προέρχεται από το ίδιο το κράτος και συνδέεται με την υποστήριξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (state-initiated). Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει περιπτώσεις όπου η εγκληματική δράση προέρχεται από τις επιχειρήσεις, αλλά καθίσταται δυνατή λόγω της συμβολής

ή της ανοχής των κρατικών μηχανισμών (state-facilitated). Στις περιπτώσεις αυτές, οι ελεγκτικοί μηχανισμοί ενδέχεται να λειτουργούν επιλεκτικά ή ανεπαρκώς, με αποτέλεσμα να μην αποκαλύπτονται ή να μην αντιμετωπίζονται επαρκώς οι αντίστοιχες πρακτικές (Kramer et al., ό.π., σελ. 272).

Ειδικότερα, η εμπλοκή του κράτους εκδηλώνεται μέσω διαδικασιών όπως η διαμόρφωση της νομοθεσίας (lawmaking), η εφαρμογή των νόμων και η αξιοποίηση θεσμικών ή κοινωνικών ευκαιριών που σχετίζονται με την άσκηση πολιτικής και οικονομικής εξουσίας (Βιδάλη, 2017, σελ. 135- 136). Επιπλέον, σύμφωνα με τους Green και Ward, στο πλαίσιο του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος μπορούν να ενταχθούν και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή ενέργειες που επηρεάζουν τη λειτουργία του κράτους, ενώ χαρακτηριστικό των εγκλημάτων αυτών είναι ότι συχνά ενσωματώνονται στη λειτουργία των οργανισμών, γεγονός που καθιστά δυσχερή τον εντοπισμό τους (Charalampous, 2012, σελ. 58).

1.5 Οργανωμένο έγκλημα

Η έννοια του «οργανωμένου εγκλήματος» εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις αρχές της δεκαετίας του 1950 στις Ηνωμένες Πολιτείες, ως προσπάθεια κατανόησης και οριοθέτησης μιας μορφής συστηματικής παρανομίας, η οποία είχε ήδη αναδειχθεί σε σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα (Paoli, 2014, σελ. 13). Στο πλαίσιο αυτό, το οργανωμένο έγκλημα αναφέρεται σε εγκληματολογική κατηγορία που περιλαμβάνει μορφές παραβατικής δραστηριότητας με κοινωνικά αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά και με βασικό στόχο την αποκόμιση οικονομικού οφέλους για τα εμπλεκόμενα μέρη. Ωστόσο, δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένες δομές, αλλά συνιστά φαινόμενο που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της κοινωνικής πραγματικότητας, χωρίς να αφορά αποκλειστικά το οργανωτικό του σκέλος (Βιδάλη, 2017, σελ. 150- 151).

Επιπλέον, η διαφοροποίησή του από συναφή εγκληματικά φαινόμενα δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με απόλυτα σαφή κριτήρια, καθώς δεν αντιστοιχεί σε μία ενιαία μορφή, αλλά συνδέεται με διαφορετικές οργανωτικές εκφάνσεις, οι οποίες εμφανίζονται τόσο σε νόμιμες όσο και σε παράνομες δραστηριότητες (Βιδάλη, 2017, σελ. 150- 151). Στο πλαίσιο αυτό, η έμφαση δεν δίδεται αποκλειστικά στα πρόσωπα που συμμετέχουν, αλλά κυρίως στους ρόλους, στις λειτουργίες και στη δομή των

σχέσεων που αναπτύσσονται εντός των οργανώσεων, καθώς και στις προσδοκίες οικονομικού οφέλους που τις διέπουν.

Η απομάκρυνση από την προσωποκεντρική προσέγγιση της εγκληματικότητας δεν αποτελεί πρόσφατη εξέλιξη, καθώς ήδη από τη δεκαετία του 1960 ο Cressey αμφισβήτησε την ερμηνεία του οργανωμένου εγκλήματος με όρους ατομικής απόκλισης και υποστήριξε ότι αυτό πρέπει να αναλύεται μέσω των οργανωτικών δομών και ρόλων που το συγκροτούν (Cressey, 1969, σελ. 14- 15). Ειδικότερα, μελετώντας τη Cosa Nostra, ανέδειξε τον ιεραρχικό χαρακτήρα της, τον καταμερισμό εργασιών και την κοινή καταγωγή των μελών της, ενώ παράλληλα επισήμανε ότι η ίδια η κοινωνία συμβάλλει στη διατήρησή της μέσω της ζήτησης παράνομων αγαθών και υπηρεσιών. Παράλληλα, υπογράμμισε ότι οι εγκληματικές οργανώσεις λειτουργούν βάσει άγραφων κανόνων, γνωστών ως «omerta» (Cressey, 1969, σελ. 15- 16).

Σύμφωνα με την ανάλυσή του, η εγκληματική οργάνωση μπορεί να προσεγγιστεί ως μία ιεραρχική πυραμίδα, στην κορυφή της οποίας βρίσκονται τα ανώτερα στελέχη, τα οποία παραμένουν σε μεγάλο βαθμό απρόσιτα από τον νόμο, ενώ τα χαμηλότερα επίπεδα εκτίθενται περισσότερο στους μηχανισμούς καταστολής (Βιδάλη, 2017, σελ. 151). Έτσι, οι βασικοί ιθύνοντες και οι αποδέκτες των υπηρεσιών παραμένουν συχνά αφανείς, ενώ η ποινική δίωξη επικεντρώνεται κυρίως στα κατώτερα μέλη των οργανώσεων (Βιδάλη, 2017, σελ. 153).

Παράλληλα, σύμφωνα με τον Merton, η οργανωμένη εγκληματικότητα παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με τα εγκλήματα του λευκού κολάρου, όπως η επιδίωξη μεγιστοποίησης των κερδών, η επιρροή σε πολιτικούς θεσμούς και η ύπαρξη μορφών συνεργασίας με το κράτος (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 99). Ωστόσο, διαφοροποιείται ως προς το πεδίο δράσης της, καθώς δρα κυρίως στην παράνομη αγορά μέσω ποικίλων εγκληματικών δραστηριοτήτων, ενώ τα εγκλήματα του λευκού κολάρου εκδηλώνονται εντός της νόμιμης οικονομίας, εκμεταλλευόμενα τα κενά του θεσμικού πλαισίου (Πιτσελά, 2010, σελ. 103).

Γενικότερα, το οργανωμένο έγκλημα εντοπίζεται στην άτυπη οικονομία, χωρίς όμως να απουσιάζουν οι διασυνδέσεις του με τη νόμιμη οικονομία. Οι διασυνδέσεις αυτές εκδηλώνονται είτε μέσω της επιρροής των εγκληματικών οργανώσεων στον πολιτικό και κρατικό τομέα είτε μέσω της αξιοποίησης του σκιώδους τραπεζικού συστήματος, το οποίο διευκολύνει τη διοχέτευση των παράνομων εσόδων στη νόμιμη οικονομία (Hirschfeld, 2015, σελ. 25). Το σύστημα αυτό επιτρέπει πρακτικές όπως το ξέπλυμα χρήματος, η φοροδιαφυγή και η δωροδοκία (Ruggiero, 2017, σελ. 200).

Επιπλέον, το οργανωμένο έγκλημα χαρακτηρίζεται από προσαρμοστικότητα, καθώς λειτουργεί με όρους αγοράς, δημιουργεί νέες μορφές απασχόλησης και συγκροτεί μια παράλληλη οικονομία που συνυπάρχει με τη νόμιμη (Σταμούλη, 2019, σελ. 217). Στο πλαίσιο αυτό, άτομα που δεν εντάσσονται στη νόμιμη οικονομία απορροφώνται από την παραοικονομία, ενώ η ζήτηση παράνομων αγαθών και υπηρεσιών συμβάλλει στη διατήρησή του (Σταμούλη, 2016, σελ. 1198- 1199).

Τέλος, τα παράνομα κέρδη των εγκληματικών οργανώσεων επενδύονται συχνά σε νόμιμες επιχειρήσεις, προκαλώντας στρεβλώσεις στην αγορά, επηρεάζοντας το φορολογικό σύστημα και υπονομεύοντας τον ανταγωνισμό (Αντωνόπουλος & Hall, 2019, σελ. 239), ενώ οι πρακτικές αυτές έχουν συνδεθεί και με ευρύτερες επιπτώσεις στη χρηματοπιστωτική σταθερότητα (Financial Stability Board, 2011, σελ. 2).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ποινική επιλεκτικότητα και μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου

2.1 Η έννοια της ποινικής επιλεκτικότητας

Η μελέτη των εγκλημάτων των ισχυρών αναδεικνύει ότι η λειτουργία του ποινικού συστήματος δεν είναι πάντοτε ουδέτερη ως προς την επιλογή των συμπεριφορών που ποινικοποιούνται και των προσώπων που τελικά υπόκεινται σε ποινικό έλεγχο. Στο πλαίσιο αυτό, κεντρική σημασία αποκτά η έννοια της ποινικής επιλεκτικότητας, η οποία περιγράφει τις διαδικασίες μέσω των οποίων ορισμένες κοινωνικές ομάδες και μορφές παραβατικότητας καθίστανται περισσότερο ορατές και αυστηρότερα διωκόμενες από άλλες.

Σύμφωνα με την Vegh Weis (2017), η ποινική επιλεκτικότητα συνιστά δομικό χαρακτηριστικό του ποινικού συστήματος και εκδηλώνεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, από την ποινικοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών έως την αστυνομική, δικαστική και σωφρονιστική μεταχείριση των δραστών. Η επιλεκτικότητα αυτή συνδέεται άμεσα με τη διαδικασία της εγκληματοποίησης και αντανakλά ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές σχέσεις εξουσίας. Ως αποτέλεσμα, πράξεις που συνδέονται με κοινωνικά ευάλωτες ή περιθωριοποιημένες ομάδες τείνουν να προσελκύουν εντονότερη ποινική παρέμβαση, ενώ μορφές εγκληματικότητας που τελούνται από κοινωνικά και οικονομικά ισχυρούς δρώντες συχνά αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη επιείκεια ή παραμένουν λιγότερο ορατές στους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου (Weis, 2017, σελ. 4- 11· Αλοσκόφης, 2021, σελ. 9 - 11).

Το ζήτημα των ανισοτήτων συνδέεται άμεσα με την κοινωνική πολιτική, καθώς παράγοντες όπως οι οικονομικές ανισότητες, η άνιση πρόσβαση στην αγορά εργασίας και η άνιση κατανομή του εισοδήματος οδηγούν σε διαφορετική κοινωνική θέση των ατόμων, πριν ακόμη αυτά έρθουν σε επαφή με το ποινικοκατασταλτικό σύστημα (Βιδάλη, 2017, σελ. 59). Υπό το πρίσμα αυτό, η λειτουργία του ποινικού συστήματος δεν θα έπρεπε να επηρεάζεται από κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των

δραστών, αλλά να βασίζεται αποκλειστικά στην εκτίμηση της εγκληματικής συμπεριφοράς και της κοινωνικής βλάβης που αυτή προκαλεί. Ωστόσο, ανακύπτει το ζήτημα της διακριτικής ευχέρειας των φορέων του ποινικού συστήματος, η οποία, αν και προβλέπεται θεσμικά, ενδέχεται να οδηγήσει σε αυθαιρεσία. Όταν ασκείται για την εξατομίκευση της ποινικής μεταχείρισης, λειτουργεί ως εγγύηση δικαιοσύνης, ενώ όταν χρησιμοποιείται καταχρηστικά μπορεί να συνιστά μορφή κατάχρησης εξουσίας (Βιδάλη, 2017, σελ. 62).

Παράλληλα, το ποινικό δίκαιο εμφανίζει διαχρονικά τάσεις επιλεκτικής εγκληματοποίησης, καθώς επικεντρώνεται κυρίως σε συμπεριφορές που αποδίδονται σε κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, όπως οι φτωχοί και οι περιθωριοποιημένοι, ενώ άλλες εξίσου ή περισσότερο επιβλαβείς πράξεις, που συνδέονται με ισχυρούς δρώντες, όπως επιχειρήσεις ή κρατικοί φορείς, παραμένουν σε μεγάλο βαθμό εκτός ελέγχου (Χουλιάρας, 2019, σελ. 67). Η στοχοποίηση αυτή σχετίζεται με τη δράση της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης, η οποία επιδιώκει τη διατήρηση της πολιτικής και ιδεολογικής της θέσης, ιδίως σε περιόδους οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών, αξιοποιώντας την ποινική εξουσία ως μέσο διατήρησης του υφιστάμενου συστήματος (Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, σελ. 235). Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η διάσταση μεταξύ του νόμου ως τυπικού κανόνα και της εφαρμογής του στην πράξη (Βασιλαντωνοπούλου, 2016, σελ. 991), ενώ η αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου υποχωρεί, καθώς το ποινικό δίκαιο επιλέγει ποια έννομα αγαθά θα προστατευθούν και ποιες συμπεριφορές θα χαρακτηριστούν ως εγκληματικές (Χουλιάρας, 2019, σελ. 67).

Στις σύγχρονες προσεγγίσεις, η θεωρία της ορθολογικής επιλογής συνδέει την εγκληματικότητα με τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, αναδεικνύοντας την ύπαρξη μιας κοινωνικής υπο-τάξης, η οποία δεν ερμηνεύεται πλέον με όρους κοινωνικής αποστέρησης, αλλά ως αποτέλεσμα κοινωνικής απαξίωσης (Βιδάλη, 2017, σελ. 63). Στο πλαίσιο αυτό, η φτώχεια αντιμετωπίζεται ως βασικός παράγοντας εγκληματικότητας, γεγονός που οδηγεί σε ενίσχυση των κατασταλτικών μορφών κοινωνικού ελέγχου και σε ταύτιση της πρόληψης του εγκλήματος με την εντατικοποίηση της επιτήρησης (Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, σελ. 63). Παράλληλα,

δίνεται έμφαση στην προστασία των έννομων αγαθών από απειλές που αποδίδονται σε κοινωνικά ασθενέστερες ομάδες, χωρίς αντίστοιχη αναφορά στη δράση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, γεγονός που καθιστά αναγκαία την αναθεώρηση της ποινικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της εγκληματοποίησης και των ισχυρών δρώντων (Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, σελ. 85).

Υπό το πρίσμα αυτό, αμφισβητούνται σε θεωρητικό επίπεδο οι βασικές νομιμοποιητικές αρχές του ποινικού δικαίου, τόσο ως προς την προστασία των κοινωνικών συμφερόντων όσο και ως προς την ισότητα των πολιτών απέναντι στον νόμο. Η αμφισβήτηση αυτή προκύπτει όχι μόνο από τον τρόπο λειτουργίας των θεσμών απονομής της δικαιοσύνης, αλλά και από την επιλογή των συμπεριφορών που ποινικοποιούνται και των έννομων αγαθών που θεωρούνται άξια προστασίας, μέσω αυστηρών νομοθετικών ρυθμίσεων (Χουλιάρας, 2019, σελ. 67- 68).

Στο ίδιο πλαίσιο, η θεωρία της «ετικέτας» υποστηρίζει ότι το προφίλ του εγκληματία δεν είναι αντικειμενικά δεδομένο, αλλά διαμορφώνεται από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις κάθε εποχής (Κοσμάτος & Λαμπάκης, 2019, σελ. 196). Ωστόσο, ο ποινικός νόμος δεν αντανakλά απαραίτητα τις κοινωνικές ανάγκες, αλλά εκφράζει τα συμφέροντα των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες διαμορφώνουν τις αντιλήψεις περί εγκληματικότητας και εφαρμόζουν πολιτικές που εμφανίζονται ως ουδέτερες, ενώ στην ουσία εξυπηρετούν τα δικά τους συμφέροντα (Χουλιάρας, 2012, σελ. 874- 875). Στο πλαίσιο αυτό, η εγκληματικότητα δεν αποτελεί απλώς ιδιότητα των ατόμων, αλλά αποτέλεσμα της διαδικασίας απόδοσης του χαρακτηρισμού αυτού, όπως υποστήριξε ο Chambliss (Chambliss, 1975, σελ. 165).

Κατά συνέπεια, οι φορείς του ποινικού συστήματος, όπως αστυνομικοί, δικαστές και σωφρονιστικοί υπάλληλοι, τείνουν να αντιμετωπίζουν αυστηρότερα τα άτομα που ανήκουν σε περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες, ενώ επιδεικνύουν μεγαλύτερη επιείκεια απέναντι σε κοινωνικοοικονομικά ισχυρούς δράστες (Κουράκης, 2018, σελ. 581). Η ποινική επιλεκτικότητα, επομένως, εκδηλώνεται ως δομική μεροληψία του ποινικού συστήματος, η οποία επηρεάζει τόσο τον καθορισμό των εγκληματικών πράξεων όσο και την εφαρμογή του κοινωνικού ελέγχου. Όπως επισημαίνει η Vegh

Weis, η επιλεκτικότητα αυτή διαπερνά όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, από τη στοχοποίηση συγκεκριμένων ομάδων έως τη διαφορετική μεταχείριση κατά την επιβολή και εκτέλεση της ποινής, συνδέεται δε άμεσα με τη διαδικασία εγκληματοποίησης και την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων (Αλοσκόφης, 2021). Η ποινική επιλεκτικότητα, επομένως, δεν αφορά μόνο την άνιση μεταχείριση κατά την επιβολή της ποινής, αλλά διαπερνά όλα τα στάδια του ποινικού φαινομένου: από την ποινικοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών έως την αστυνομική στοχοποίηση, τη δικαστική κρίση και την εκτέλεση της ποινής.

2.2 Αστυνομία και επιλεκτικός κοινωνικός έλεγχος

Το σύστημα δημόσιας αστυνομίας αναπτύχθηκε παράλληλα με το σύγχρονο κράτος-έθνος και συνδέθηκε στενά με τη συγκρότηση του φιλελεύθερου και δημοκρατικού κράτους δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό, η αστυνομία διαδραματίζει διαχρονικά καθοριστικό ρόλο στη νομιμοποίηση της κρατικής ποινικής εξουσίας και του κρατικού μονοπωλίου της νόμιμης βίας.

Παράλληλα, όμως, όταν υπερβαίνει τα όρια της θεσμικής και νόμιμης λειτουργίας της, μπορεί να λειτουργήσει και ως παράγοντας απονομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας. Έτσι, ενώ εμφανίζεται ως βασικός θεσμικός εγγυητής της δημόσιας τάξης και ασφάλειας και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ταυτόχρονα μπορεί να αναδειχθεί και σε σοβαρή απειλή για αυτά. Για τον λόγο αυτό, η κατασταλτική αστυνομική δράση, λόγω της άμεσης επέμβασής της σε θεμελιώδη αγαθά, όπως η ζωή, η προσωπική ελευθερία και η σωματική ακεραιότητα, οφείλει να ασκείται με σεβασμό στις αρχές της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Η παραβίαση των αρχών αυτών οδηγεί σε φαινόμενα καταχρηστικής αστυνομικής βίας και βαναυσότητας, τα οποία επιβάλλουν μηχανισμούς λογοδοσίας τόσο σε πειθαρχικό όσο και σε ποινικό επίπεδο (Χουλιάρης, 2021).

Η αστυνομία αποτελεί φορέα της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης και έχει ως αποστολή τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Παράλληλα, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ενεργοποίηση του ποινικού συστήματος, καθώς είναι υπεύθυνη για το πρώτο στάδιο επιλογής και

διαχείρισης των υποθέσεων που εισέρχονται στη διαδικασία απονομής ποινικής δικαιοσύνης (Ζαραφωνίτου, 1995, σελ. 153).

Παρότι ο νόμος προβλέπει ότι οι αστυνομικές αρχές οφείλουν να κινητοποιούνται άμεσα μόλις λάβουν γνώση τέλεσης αξιόποινης πράξης, στην πράξη διαθέτουν σημαντική διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή των υποθέσεων που προωθούνται. Σύμφωνα με έρευνες της ομάδας Δασκαλάκη, σημαντικό ποσοστό των υποθέσεων που εισέρχονται στο ποινικό σύστημα προέρχεται από πρωτοβουλία της αστυνομίας, ενώ η άσκηση της διακριτικής αυτής ευχέρειας επηρεάζεται από παράγοντες όπως η σοβαρότητα του εγκλήματος, η χρήση βίας, η ύπαρξη υποτροπής, η εμπλοκή ναρκωτικών ουσιών, αλλά και η κοινωνικοοικονομική θέση του δράστη (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 110).

Στο πλαίσιο αυτό, η αστυνομική λειτουργία εμφανίζει συχνά στοιχεία επιλεκτικότητας, καθώς οι πρακτικές ελέγχου, προσαγωγών και συλλήψεων επηρεάζονται από εξωνομικά κριτήρια και κοινωνικές προκαταλήψεις. Η αστυνομική διακριτική ευχέρεια συνδέεται με την ευρύτερη αστυνομική κουλτούρα και με στερεοτυπικές αντιλήψεις για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως μετανάστες, Ρομά, εξαρτημένοι χρήστες ουσιών, άστεγοι ή ανήλικοι που προέρχονται από φτωχά κοινωνικά στρώματα (Βιδάλη, 2017, σελ. 42- 70). Η επιλεκτική αυτή μεταχείριση εκδηλώνεται μέσα από υπερβολικούς ελέγχους, προσαγωγές και αστυνομικές επιχειρήσεις σε περιοχές που χαρακτηρίζονται ως «επικίνδυνες», ενώ ταυτόχρονα οδηγεί στη συστηματική στοχοποίηση κοινωνικά ευάλωτων ομάδων.

Η αστυνομική επιλεκτικότητα γίνεται εντονότερη σε περιόδους κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, κατά τις οποίες ενισχύονται οι κατασταλτικές μορφές κοινωνικού ελέγχου. Ιδιαίτερα μετά το 2005, η πολιτική της «μηδενικής ανοχής» συνδέθηκε με την εντατικοποίηση της αστυνόμευσης και τη διαχείριση της κοινωνικής δυσaráσκειας. Στο πλαίσιο αυτό, η κατασταλτική λειτουργία της αστυνομίας ενισχύθηκε, χωρίς ωστόσο να περιοριστεί ουσιαστικά η εγκληματικότητα. Αντίθετα, καταγράφηκαν αυξημένα περιστατικά αστυνομικής βίας και παραβιάσεων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα εις βάρος κοινωνικά ευάλωτων ομάδων και ανηλίκων που ανήκουν σε φτωχούς πληθυσμούς. Συχνά, η οικονομική αδυναμία και

ο φόβος κοινωνικού στιγματισμού λειτουργούν αποτρεπτικά ως προς την καταγγελία τέτοιων περιστατικών, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η πρόσβαση των θυμάτων σε βασικές δικονομικές εγγυήσεις (Γασπαρινάτου, χ.χ., σελ. 2055).

Παράλληλα, η θεωρία των ηθικών πανικών εξηγεί ότι ορισμένες κοινωνικές συμπεριφορές παρουσιάζονται δυσανάλογα ως απειλή για τις κοινωνικές αξίες, οδηγώντας στη δαιμονοποίηση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Οι ομάδες αυτές αντιμετωπίζονται ως φορείς αποκλίνουσας συμπεριφοράς και στιγματίζονται ως επικίνδυνες υποκουλτούρες, γεγονός που ενισχύει την αυστηροποίηση της αστυνομικής και ποινικής αντιμετώπισής τους (Καρύδης, 2010, σελ. 45- 46).

Στο ίδιο πλαίσιο, σύμφωνα με τη Βιδάλη, οι αστυνομικές πρακτικές συχνά συνδέονται με προκαταλήψεις και στερεοτυπικές αντιλήψεις απέναντι σε περιθωριοποιημένους πληθυσμούς. Η καθημερινή επαφή των αστυνομικών με ομάδες που βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο, όπως εξαρτημένοι χρήστες ουσιών, μετανάστες και Ρομά, συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας αντίληψης που αντιμετωπίζει τις ομάδες αυτές ως εκ φύσεως επικίνδυνες. Η πρακτική αυτή οδηγεί σε αυξημένους ελέγχους και συστηματική επιτήρηση συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών, ενώ παράλληλα αναπαράγει κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες (Βιδάλη, 2017, σελ. 42-70).

Στην ελληνική πραγματικότητα, η αυταρχική διάσταση της αστυνομικής λειτουργίας θεωρείται ότι συνδέεται με την επιλεκτική μεταχείριση υπέρ των κοινωνικά και οικονομικά ισχυρότερων ομάδων και εις βάρος κοινωνικά περιθωριοποιημένων πληθυσμών. Παράλληλα, έχουν καταγραφεί περιπτώσεις κατά τις οποίες αστυνομικά όργανα επιδεικνύουν ρατσιστικές ή διακριτικές συμπεριφορές τόσο απέναντι σε δράστες όσο και απέναντι σε θύματα που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές ή κοινωνικές ομάδες, γεγονός που αναδεικνύει περαιτέρω τη σύνδεση της αστυνομικής πρακτικής με φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και άνισης μεταχείρισης (Τσιγγάνου, 2019, σελ. 142).

Στο ίδιο πλαίσιο, καταγράφονται περιστατικά αστυνομικής βίας, αυθαίρετων προσαγωγών και παραβιάσεων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα απέναντι σε κοινωνικά

αποκλεισμένους πληθυσμούς. Διεθνείς και ευρωπαϊκοί οργανισμοί έχουν επισημάνει επανειλημμένα προβλήματα υπέρμετρης χρήσης βίας, κακομεταχείρισης και ανεπαρκούς διερεύνησης σχετικών καταγγελιών στην Ελλάδα, ενώ έχουν αναφερθεί περιπτώσεις παραβίασης δικαιωμάτων τόσο εξαρτημένων χρηστών όσο και μεταναστών και κρατουμένων (Βιδάλη, 2017, σελ. 42- 70).

Τα παραπάνω αναδεικνύουν ότι η αστυνομική λειτουργία δεν ασκείται πάντοτε ουδέτερα, αλλά επηρεάζεται συχνά από κοινωνικά στερεότυπα, πολιτικές επιλογές και εξωνομικά κριτήρια, συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή φαινομένων ποινικής επιλεκτικότητας και κοινωνικού αποκλεισμού.

2.3 Δικαιοσύνη και άνιση ποινική μεταχείριση

Το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί τον μηχανισμό μέσω του οποίου μία κοινωνία εφαρμόζει κανόνες συμπεριφοράς με σκοπό την προστασία των ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων των πολιτών (Βιδάλη, 2017, σελ. 16). Στο πλαίσιο αυτό, η ποινική δίκη οργανώνεται στη βάση συγκεκριμένων κανόνων και διαδικασιών που αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και στην απονομή δικαιοσύνης. Ωστόσο, η εφαρμογή των κανόνων αυτών δεν πραγματοποιείται πάντοτε ουδέτερα, καθώς η λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης επηρεάζεται και από εξω-νομικούς παράγοντες, γεγονός που θέτει υπό αμφισβήτηση την ίση μεταχείριση των πολιτών ενώπιον του νόμου (Σταμούλη, 2016, σελ. 277- 278).

Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζεται ότι η εγκληματικότητα δεν αποτελεί χαρακτηριστικό συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, αλλά συνδέεται με τη λειτουργία ενός ποινικού συστήματος που εφαρμόζει επιλεκτικές πρακτικές και αναπαράγει ήδη υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες (Λαμπροπούλου, 1999, σελ. 136). Παράλληλα, η ποινική διαδικασία επηρεάζεται συχνά από την πολιτική και οικονομική ισχύ των εμπλεκόμενων προσώπων ή συλλογικών φορέων εξουσίας, όπως κρατικών αξιωματούχων και επιχειρηματικών συμφερόντων. Παρότι οι σχετικές πρακτικές εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά πραγματικών εγκλημάτων, πολλές φορές δεν αντιμετωπίζονται ως τέτοια από το ποινικοδικαικό σύστημα, ιδιαίτερα

όταν η κρατική παρέμβαση ασκείται επιλεκτικά ή περιορίζεται για λόγους πολιτικής και οικονομικής σκοπιμότητας (Κουλούρης, 2019, σελ. 39).

Η λειτουργία της δικαιοσύνης επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τη διακριτική ευχέρεια των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργιών. Παράγοντες όπως η επαγγελματική εκπαίδευση των δικαστών, οι προσωπικές προσλαμβάνουσες και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις μπορούν να επηρεάσουν τη δικαστική κρίση (Vegh Weis, 2017, σελ. 26). Αντίστοιχα, έρευνες έχουν δείξει ότι οι δικαστικές αποφάσεις επηρεάζονται όχι μόνο από τα πραγματικά περιστατικά κάθε υπόθεσης αλλά και από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των κατηγορουμένων, όπως το επάγγελμα, η κοινωνική θέση ή η φυλετική τους ταυτότητα (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 124- 125). Επιπλέον, η ασάφεια ορισμένων νομοθετικών ρυθμίσεων παρέχει ευρύτερα περιθώρια ερμηνείας στους δικαστές, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικές μορφές ποινικής μεταχείρισης (Παπακυριάκου, 2018, σελ. 147).

Στο πλαίσιο αυτό, έχει παρατηρηθεί ότι τα εγκλήματα των ισχυρών αντιμετωπίζονται συχνά με μεγαλύτερη επιείκεια από τα δικαστήρια. Η επιεικής αυτή μεταχείριση συνδέεται όχι μόνο με τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των δραστών αλλά και με την κοινωνική τους εικόνα και τον «πρότερο έντιμο βίο» τους, στοιχεία τα οποία συνεκτιμώνται κατά τη δικαστική κρίση (Κουράκης, 2017, σελ. 244- 247). Παράλληλα, οι δικαστικοί λειτουργοί εμφανίζονται συχνά επιφυλακτικοί ως προς την επιβολή στερητικών της ελευθερίας ποινών σε κοινωνικά ευυπόληπτους δράστες, καθώς επικρατεί η αντίληψη ότι ο εγκλεισμός είναι υπερβολικά αυστηρός και κοινωνικά δυσανάλογος για άτομα που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα (Stadler, Benson & Cullen, 2012, σελ. 2).

Ως αποτέλεσμα, η επιβολή ποινών φυλάκισης σε δράστες εγκλημάτων των ισχυρών εμφανίζεται περιορισμένη, ενώ αντίθετα παρατηρείται ευρύτερη χρήση του εγκλεισμού για δράστες εγκλημάτων του δρόμου και κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων (Κασάπογλου, 2018, σελ. 688- 689). Ακόμη και στις περιπτώσεις καταδίκης για οικονομικά εγκλήματα, οι ποινές που επιβάλλονται συχνά δεν εκτίονται πλήρως. Σύμφωνα με σχετική έρευνα, παρότι τα οικονομικά εγκλήματα τιμωρούνται τυπικά

με ιδιαίτερα αυστηρές ποινές, στην πράξη ο πραγματικός χρόνος κράτησης παραμένει σημαντικά χαμηλότερος (Κασάπογλου, 2018, σελ. 695).

Τα εγκλήματα των ισχυρών συνδέονται στενά με τη λειτουργία δικτύων εξουσίας και κοινών συμφερόντων μεταξύ κοινωνικά και οικονομικά ισχυρών ομάδων. Η αποτελεσματικότητα των ομάδων αυτών ενισχύεται από τη διασύνδεσή τους με το ίδιο το κράτος, τόσο στο επίπεδο της εκτελεστικής εξουσίας όσο και στο επίπεδο της δημόσιας διοίκησης (Λάζος, 2007, σελ. 144).

Στο πλαίσιο αυτό, συχνά υποστηρίζεται ότι οι παραβατικές πρακτικές των ισχυρών δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως «εγκλήματα», αλλά ως τεχνικές ή διοικητικές παραβάσεις που υπάγονται κυρίως σε διοικητικούς μηχανισμούς και αστικά δικαστήρια. Οι πράξεις αυτές θεωρούνται χαμηλής ηθικής απαξίας και δεν συνοδεύονται από έντονη κοινωνική αποδοκιμασία, ενώ οι δράστες τους συνήθως δεν αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως εγκληματία. Παράλληλα, η οργανωσιακή και συλλογική φύση των πράξεων αυτών καθιστά συχνά δυσδιάκριτα τα όρια της ατομικής ευθύνης, γεγονός που ενισχύει περαιτέρω την επιεική αντιμετώπισή τους (Αλοσκόφης, 2019, σελ. 94).

Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια το ζήτημα της αποτελεσματικότητας της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα έχει βρεθεί στο επίκεντρο της δημόσιας και επιστημονικής συζήτησης. Η καθυστέρηση στην απονομή δικαιοσύνης αποδίδεται σε παράγοντες όπως ο αυξημένος φόρτος εργασίας, η υποστελέχωση των δικαστηρίων, η πολυπλοκότητα ορισμένων υποθέσεων και οι ελλείψεις σε υποδομές. Υπό αυτές τις συνθήκες, η διακριτική ευχέρεια των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργιών αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι αποφάσεις λαμβάνονται συχνά υπό συνθήκες πίεσης και περιορισμένων πόρων.

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι δικαστικές αποφάσεις επηρεάζονται σημαντικά από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των κατηγορουμένων και όχι αποκλειστικά από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης. Ως αποτέλεσμα, κοινωνικά ευάλωτες ή περιθωριοποιημένες ομάδες οδηγούνται συχνότερα σε βαρύτερες ποινικές κυρώσεις

και δυσμενέστερη μεταχείριση σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας (Βιδάλη, 2017, σελ. 83).

Η επιλεκτική αυτή λειτουργία της δικαιοσύνης αποτυπώνεται και στη σύνθεση του έγκλειστου πληθυσμού, καθώς μετανάστες και εξαρτημένοι χρήστες ουσιών εμφανίζονται συχνότερα στα ελληνικά σωφρονιστικά ιδρύματα. Η εικόνα αυτή αντανακλά ευρύτερες κοινωνικές ανισότητες που εκδηλώνονται τόσο κατά τη σύλληψη και την άσκηση δίωξης όσο και κατά την επιμέτρηση και εκτέλεση της ποινής (Βιδάλη, 2017, σελ. 84). Η άνιση αυτή κατανομή οδήγησε ορισμένους θεωρητικούς να συνδέσουν τη φτώχεια με την εγκληματικότητα και τον εγκλεισμό (Χουλιάρης, 2019, σελ. 67).

Σύμφωνα με τη θεωρία της «πραγματικότητας του νόμου», ο William Chambliss υποστήριξε ότι υπάρχει ουσιαστική απόσταση ανάμεσα σε όσα προβλέπει ο νόμος σε θεωρητικό επίπεδο και σε όσα εφαρμόζονται στην πράξη. Παρότι το ποινικό δίκαιο εμφανίζεται να προάγει την ισότητα και τη δικαιοσύνη, στην εφαρμογή του λειτουργεί συχνά μεροληπτικά υπέρ κοινωνικά και οικονομικά ισχυρών ομάδων (Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, σελ. 69). Η κατάσταση αυτή συνδέεται με τη δυνατότητα της κυρίαρχης τάξης να επηρεάζει τόσο τη διαμόρφωση των νόμων όσο και τη λειτουργία των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών μέσω πολιτικής και οικονομικής επιρροής (Κασάπογλου, 2016, σελ. 2555).

Τα παραπάνω αναδεικνύουν ότι η λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης δεν ασκείται πάντοτε με ουδέτερο τρόπο, αλλά επηρεάζεται από κοινωνικές ανισότητες, στερεοτυπικές αντιλήψεις και σχέσεις πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Ως αποτέλεσμα, η ποινική μεταχείριση διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική θέση των δραστών, συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή φαινομένων ποινικής επιλεκτικότητας και άνισης απονομής δικαιοσύνης.

2.4 Σωφρονιστικά ιδρύματα και αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων

Η επιλεκτικότητα του ποινικού συστήματος δεν περιορίζεται μόνο στο στάδιο της σύλληψης ή της δικαστικής κρίσης, αλλά εκδηλώνεται και κατά την εκτέλεση των

ποινών. Σύμφωνα με τη Vegh Weis, η επιλεκτική μεταχείριση εμφανίζεται ήδη κατά τη διαδικασία χορήγησης ή ανάκλησης αναστολών από τα αρμόδια δικαστικά συμβούλια και τις επιτροπές αναστολών, γεγονός που επηρεάζει διαφορετικά συγκεκριμένες κατηγορίες κρατουμένων. Παράλληλα, μορφές επιλεκτικότητας παρατηρούνται και στο εσωτερικό των σωφρονιστικών ιδρυμάτων, μέσα από άνισες πρακτικές μεταχείρισης κρατουμένων από το προσωπικό των φυλακών (Αλοσκόφης, 2021). Η κατάσταση αυτή επιβαρύνεται περαιτέρω από την άτυπη εξουσία που ασκούν ισχυροί κρατούμενοι, οι οποίοι συχνά συνδέονται με δίκτυα οργανωμένου εγκλήματος και επηρεάζουν τις εσωτερικές ισορροπίες των καταστημάτων κράτησης (Βιδάλη, 2017, σελ. 85).

Παράλληλα, χαρακτηριστικό στοιχείο της ποινικής επιλεκτικότητας αποτελεί η περιορισμένη παρουσία δραστών εγκλημάτων των ισχυρών στις φυλακές. Ενδεικτικά, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2018 στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού, οι κρατούμενοι που εξέτιαν ποινές για οικονομικά εγκλήματα αποτελούσαν μόλις το 2,1% του συνολικού πληθυσμού των φυλακών (Αλοσκόφης, 2019, σελ. 96). Το στοιχείο αυτό συνδέεται και με τον τρόπο καταγραφής της εγκληματικότητας, καθώς οι επίσημες στατιστικές δεν αποτυπώνουν το σύνολο των ατόμων που διαπράττουν εγκλήματα, αλλά κυρίως εκείνους που χαρακτηρίζονται ως εγκληματίες από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (Δασκαλάκης, 2015, σελ. 140). Η παραπάνω εικόνα καταδεικνύει ότι στις φυλακές οδηγούνται κυρίως άτομα που προέρχονται από κοινωνικά και οικονομικά ασθενέστερα στρώματα. Όπως υποστήριξε ο Edwin Sutherland, αυτό δεν σημαίνει ότι οι ομάδες αυτές διαπράττουν περισσότερα εγκλήματα, αλλά ότι διώκονται και καταδικάζονται συχνότερα (Sutherland, 1940, σελ. 5). Αντίστοιχα, έρευνες έχουν δείξει ότι ο έγκλειστος πληθυσμός αποτελείται κυρίως από νεαρής ηλικίας άνδρες, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και προέλευση από κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Παναγιωτόπουλος, 1990, σελ. 214).

Η κατάσταση στα ελληνικά σωφρονιστικά ιδρύματα έχει αποτελέσει αντικείμενο επανειλημμένης κριτικής, κυρίως λόγω των προβλημάτων υπερπληθυσμού, των ελλείψεων σε υποδομές και της ανεπαρκούς προστασίας των δικαιωμάτων των

κρατουμένων. Σύμφωνα με τη Βιδάλη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) έχει επισημάνει επανειλημμένα σοβαρά προβλήματα που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης, την υγειονομική περίθαλψη, την έλλειψη προσωπικού και την απουσία ουσιαστικού σχεδιασμού για την εκτέλεση της ποινής και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων (Βιδάλη, 2017, σελ. 84- 87). Παράλληλα, έχουν καταγραφεί φαινόμενα βίας, αυθαίρετης μεταχείρισης και προσβολής της αξιοπρέπειας των κρατουμένων, ενώ ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί η αντιμετώπιση ευάλωτων ομάδων, όπως ανήλικοι, αλλοδαποί και εξαρτημένοι χρήστες ουσιών.

Επιπλέον, η σχέση μεταξύ υποβάθμισης των συνθηκών κράτησης, κοινωνικών ανισοτήτων και υπερπληθυσμού εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονη στις ελληνικές φυλακές. Η έλλειψη επαρκών υποδομών, οι δυσκολίες πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης, καθώς και οι περιορισμένες δυνατότητες κοινωνικής επανένταξης εντείνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό των κρατουμένων και δυσχεραίνουν την ομαλή επανένταξή τους μετά την αποφυλάκιση (Βιδάλη, 2017, σελ. 84- 87). Παρά τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού του σωφρονιστικού συστήματος, εξακολουθούν να καταγράφονται σοβαρές δυσλειτουργίες ως προς τη λειτουργία των καταστημάτων κράτησης και τη διαχείριση του προσωπικού. Η έλλειψη επαρκούς εκπαίδευσης, η υποστελέχωση και οι αυξημένες συνθήκες πίεσης επηρεάζουν σημαντικά τη λειτουργία των φυλακών και δημιουργούν ένα περιβάλλον ανασφάλειας τόσο για τους κρατουμένους όσο και για το προσωπικό (Βιδάλη, 2017, σελ. 84- 87).

Υπό το πρίσμα αυτό, τα σωφρονιστικά ιδρύματα δεν λειτουργούν αποκλειστικά ως μηχανισμοί έκτισης της ποινής, αλλά και ως θεσμοί μέσα από τους οποίους αναπαράγονται ευρύτερες κοινωνικές ανισότητες και μορφές ποινικής επιλεκτικότητας. Η υπερεκπροσώπηση κοινωνικά ευάλωτων ομάδων στον έγκλειστο πληθυσμό, σε συνδυασμό με την περιορισμένη παρουσία δραστών εγκλημάτων των ισχυρών, αναδεικνύει τη διαφοροποιημένη λειτουργία του ποινικού συστήματος απέναντι σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες.

2.5 Μ.Μ.Ε., ηθικοί πανικοί και κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής αντίληψης σχετικά με το έγκλημα, την επικινδυνότητα και τις κοινωνικές απειλές. Βασική λειτουργία τους αποτελεί η επίδραση στις ιδεολογικές αντιλήψεις των ατόμων, στη διαμόρφωση κοινωνικών ρόλων και γενικότερα στον τρόπο με τον οποίο το κοινωνικό σύνολο προσλαμβάνει και ερμηνεύει την πραγματικότητα (Καρύδης, 2010, σελ. 51). Υπό αυτή την έννοια, τα Μ.Μ.Ε. λειτουργούν ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός ανάμεσα στα κοινωνικά γεγονότα και στην κοινωνική τους ερμηνεία, καθώς αρχικά καταγράφουν συμβάντα και στη συνέχεια τα επεξεργάζονται ιδεολογικά, επηρεάζοντας την κοινή γνώμη και τη συλλογική αντίληψη γύρω από το έγκλημα (Καρύδης, 2010, σελ. 51).

Στο πλαίσιο αυτό, τα μέσα ενημέρωσης επηρεάζουν σημαντικά την κοινωνική αντίληψη γύρω από τη διακινδύνευση και τον φόβο του εγκλήματος, προβάλλοντας συγκεκριμένες μορφές παραβατικότητας και συγκεκριμένους κοινωνικούς τύπους ως ιδιαίτερα επικίνδυνους. Η έμφαση που αποδίδεται σε ορισμένα εγκλήματα ενισχύει την κοινωνική αίσθηση ανασφάλειας απέναντι σε αυτά, ενώ παράλληλα δημιουργούνται στερεότυπα και ενεργοποιούνται οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου απέναντι σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (Καρύδης, 2010, σελ. 41- 42). Με τον τρόπο αυτό, τα Μ.Μ.Ε. συμβάλλουν όχι μόνο στην αναπαραγωγή κοινωνικών φόβων αλλά και στη διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής και της κοινωνικής στάσης απέναντι σε διαφορετικές κατηγορίες παραβατικότητας.

Η διαδικασία αυτή συνδέεται άμεσα με το φαινόμενο των ηθικών πανικών, το οποίο περιγράφει τη δυσανάλογη κοινωνική αντίδραση απέναντι σε συγκεκριμένα εγκλήματα ή κοινωνικές ομάδες. Σύμφωνα με τον Jock Young, οι ηθικοί πανικοί κατασκευάζονται σε μεγάλο βαθμό από τα Μ.Μ.Ε. και το πολιτικό σύστημα, τα οποία συχνά μεταθέτουν την ευθύνη κοινωνικών προβλημάτων σε ήδη στιγματισμένες ή κοινωνικά ευάλωτες ομάδες (Young, 2015, σελ. 22). Μέσα από την υπερπροβολή συγκεκριμένων περιστατικών και τη δραματοποίηση ορισμένων μορφών εγκληματικότητας, καλλιεργείται η εντύπωση ύπαρξης μιας διαρκούς

κοινωνικής απειλής, γεγονός που οδηγεί στην ενίσχυση της κοινωνικής αντίδρασης και στη δαιμονοποίηση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων (Young, 2015, σελ. 37- 38).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προβολή περιθωριοποιημένων ομάδων, όπως οι μετανάστες, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης και αυξημένης ανεργίας. Στις περιπτώσεις αυτές, τα Μ.Μ.Ε. συχνά συνδέουν τους αλλοδαπούς ή άλλες κοινωνικά ευάλωτες ομάδες με την εγκληματικότητα και τα κοινωνικά προβλήματα, ενισχύοντας στερεότυπα και κοινωνικές αντιθέσεις (Κουρούση, 2016, σελ. 299). Μέσα από αυτή τη διαδικασία, καλλιεργείται κοινωνικός φόβος και ενισχύεται η νομιμοποίηση αυστηρότερων μορφών κοινωνικού και ποινικού ελέγχου εις βάρος συγκεκριμένων ομάδων.

Παράλληλα, ενώ ορισμένες μορφές εγκληματικότητας υπερπροβάλλονται, τα εγκλήματα των ισχυρών και ιδιαίτερα τα εγκλήματα του λευκού κολάρου αντιμετωπίζονται συχνά με διαφορετικό τρόπο από τα μέσα ενημέρωσης. Η προβολή τους εμφανίζεται αποσπασματική, ουδέτερη ή αποστασιοποιημένη, γεγονός που συσκοτίζει τον συστημικό χαρακτήρα τους και περιορίζει την κοινωνική απαξία που τα συνοδεύει (Παπαχαράλαμπος, 2019, σελ. 140). Η στάση αυτή συνδέεται είτε με πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα είτε με ιδεολογική ταύτιση των Μ.Μ.Ε. με την κυρίαρχη τάξη, αλλά και με εμπορικούς λόγους που επηρεάζουν την επιλογή και παρουσίαση της ειδησεογραφίας (Βασιλαντωνοπούλου, 2015, σελ. 72). Υπό αυτή την έννοια, δεν είναι τυχαίο ότι τα μέσα ενημέρωσης χαρακτηρίζονται συχνά ως «τέταρτη εξουσία», καθώς αποτελούν έναν ιδιαίτερα ισχυρό μηχανισμό πολιτικού και κοινωνικού επηρεασμού της κοινής γνώμης (Κουρούση, 2016, σελ. 298).

Η σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στα Μ.Μ.Ε. και στο πολιτικοοικονομικό κατεστημένο ενισχύει περαιτέρω τη διαφοροποιημένη αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ισχυρών. Ως αποτέλεσμα, η εγκληματικότητα των οικονομικά και πολιτικά ισχυρών σπάνια αποκτά την κοινωνική ορατότητα ή την ένταση ηθικής καταδίκης που συνοδεύει τα εγκλήματα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων (Βασιλαντωνοπούλου, 2015, σελ. 72- 73). Ακόμη και όταν σχετικές υποθέσεις έρχονται στη δημοσιότητα ή διερευνώνται ποινικά, οι κοινωνικές και επικοινωνιακές

αντιδράσεις απέχουν σημαντικά από τα φαινόμενα ηθικού πανικού που παρατηρούνται σε άλλες μορφές εγκληματικότητας (Βασιλαντωνοπούλου, 2015, σελ. 75).

Όπως επισημαίνει ο Steve Tombs, το καθεστώς ορατότητας των εγκλημάτων του λευκού κολάρου έχει μεταβληθεί σημαντικά, καθώς πλέον δεν χαρακτηρίζεται από απόλυτη μυστικότητα αλλά από συνεχή και επαναλαμβανόμενη προβολή τους στα μέσα ενημέρωσης. Ωστόσο, η υπερπροβολή αυτή δεν οδηγεί απαραίτητα σε ουσιαστική ενημέρωση ή κοινωνική ευαισθητοποίηση. Αντιθέτως, η επιφανειακή και αποστασιοποιημένη παρουσίασή τους δημιουργεί συχνά κοινωνική απάθεια και εξοικείωση με τα εγκλήματα αυτά, τα οποία αντιμετωπίζονται ως ένα σχεδόν «αναπόφευκτο» στοιχείο της κοινωνικής πραγματικότητας (Tombs, 2013, σελ. 308). Η διαρκής αναπαραγωγή σχετικών ειδήσεων ενισχύει έναν κοινωνικό κυνισμό απέναντι στα εγκλήματα των ισχυρών και οδηγεί στη σταδιακή εξομάλυνση της κοινωνικής απαξίας τους (Mills, 2000, σελ. 344).

Υπό το πρίσμα αυτό, η εγκληματικότητα των ισχυρών συχνά παρουσιάζεται ως μία μορφή «παρέκκλισης» ή ως μεμονωμένη παρατυπία και όχι ως σοβαρή κοινωνική απειλή. Αντίθετα, η εγκληματικότητα των κοινωνικά ασθενέστερων συνοδεύεται από έντονη κοινωνική καταδίκη και ηθικό στιγματισμό. Με τον τρόπο αυτό, τα εγκλήματα των ελίτ εξομαλύνονται κοινωνικά και ενσωματώνονται στην εικόνα της κοινωνικής «κανονικότητας», ακόμη και όταν οι συνέπειές τους είναι ιδιαίτερα επιζήμιες για το δημόσιο συμφέρον, την οικονομία και την εμπιστοσύνη στους θεσμούς (Παπαχαράλαμπος, 2019, σελ. 140).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Κοινωνικοψυχολογικές θεωρίες και μηχανισμοί ποινικής επιλεκτικότητας

Η ερμηνεία σύνθετων κοινωνικών φαινομένων, όπως η ποινική επιλεκτικότητα, τα εγκλήματα των ισχυρών ή η διαφοροποιημένη αντιμετώπιση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου, δεν μπορεί να στηριχθεί σε μία μόνο θεωρητική προσέγγιση. Όπως επισημαίνεται στη σχετική εγκληματολογική βιβλιογραφία, καμία θεωρία δεν είναι σε θέση να εξηγήσει πλήρως το σύνολο των παραγόντων που συμβάλλουν στην εκδήλωση ενός κοινωνικού φαινομένου, αλλά φωτίζει διαφορετικές πτυχές του (Αλεξιάδης, 2011, σελ. 45- 47· Vold, Bernard & Snipes, 2002, σελ. 7). Για τον λόγο αυτό, η κατανόηση των διαδικασιών μέσω των οποίων παράγονται και αναπαράγονται φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας και ποινικής επιλεκτικότητας προϋποθέτει τη συνδυαστική αξιοποίηση διαφορετικών θεωρητικών εργαλείων.

Οι θεωρίες που παρουσιάζονται στο παρόν κεφάλαιο εστιάζουν σε διαφορετικές πτυχές της κοινωνικής συμπεριφοράς, όπως η γνωστική εκλογίκευση, η ηθική αποδέσμευση, η πίεση συμμόρφωσης στις ομάδες, οι διαδικασίες κοινωνικού στιγματισμού και η διαμόρφωση κοινωνικών ταυτοτήτων. Μέσα από τις προσεγγίσεις αυτές αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο κοινωνικοί και ψυχολογικοί μηχανισμοί συμβάλλουν στη διαμόρφωση φαινομένων ποινικής επιλεκτικότητας, κοινωνικού αποκλεισμού και διαφοροποιημένης αντιμετώπισης της εγκληματικότητας.

3.1 Θεωρία Γνωστικής Ασυμφωνίας

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας διατυπώθηκε από τον Leon Festinger το 1957 και αποτελεί μία από τις σημαντικότερες θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας, καθώς επιχειρεί να ερμηνεύσει τις διαδικασίες μέσω των οποίων τα άτομα επιδιώκουν τη γνωστική συνοχή ανάμεσα στις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις συμπεριφορές τους (Παπαστάμου, 2008, σελ. 305). Η θεωρία εντάσσεται στις λεγόμενες θεωρίες «δράσης-στάσεων», οι οποίες εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι πράξεις ενός ατόμου μπορούν να επηρεάσουν μεταγενέστερα τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές του. Η προσέγγιση αυτή διαφοροποιείται από την παραδοσιακή αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι πράξεις αποτελούν αποκλειστικά αποτέλεσμα ήδη διαμορφωμένων στάσεων ή πεποιθήσεων. Αντίθετα, η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας υποστηρίζει ότι πολλές φορές οι ίδιες οι πράξεις του ατόμου οδηγούν σε μεταβολή των στάσεων του, καθώς το άτομο επιδιώκει να δικαιολογήσει και να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά του με τρόπο συμβατό προς την αυτοεικόνα και τις αντιλήψεις του (Littlejohn & Foss, 2005, σελ. 77).

Σύμφωνα με τον Leon Festinger, τα άτομα διαθέτουν ένα σύνολο γνωστικών στοιχείων, δηλαδή γνώσεις, στάσεις, αντιλήψεις, συναισθήματα και συμπεριφορές που σχετίζονται τόσο με τον εαυτό τους όσο και με το κοινωνικό και φυσικό τους περιβάλλον (Παπαστάμου, 2008, σελ. 305- 306). Βασική παραδοχή της θεωρίας είναι ότι το άτομο επιδιώκει τη μέγιστη δυνατή συνοχή ανάμεσα στα γνωστικά αυτά στοιχεία. Όταν δύο ή περισσότερα στοιχεία βρίσκονται σε αντίφαση μεταξύ τους, δημιουργείται μια κατάσταση ψυχολογικής έντασης και δυσφορίας, η οποία ονομάζεται «γνωστική ασυμφωνία» (Παπαστάμου, 2008, σελ. 306). Η κατάσταση αυτή δημιουργεί ψυχολογική ένταση, η οποία ωθεί το άτομο να επιδιώξει την αποκατάσταση της γνωστικής ισορροπίας μέσω αλλαγής στάσεων, αντιλήψεων ή συμπεριφορών (Παπαστάμου, 2008, σελ. 320- 321).

Ο βαθμός της γνωστικής ασυμφωνίας εξαρτάται από δύο βασικούς παράγοντες: αφενός από την αναλογία ανάμεσα στα σύμφωνα και στα ασύμφωνα γνωστικά στοιχεία και αφετέρου από τη σημασία που αποδίδει το άτομο στα στοιχεία αυτά (Littlejohn & Foss, 2005, σελ. 77· Ο'Keefe, 2002, σελ. 78). Όσο σημαντικότερα είναι

τα γνωστικά στοιχεία που συγκρούονται μεταξύ τους και όσο μεγαλύτερη είναι η αντίφαση ανάμεσά τους, τόσο εντονότερη είναι και η ψυχολογική ένταση που βιώνει το άτομο. Η θεωρία διακρίνει τρεις μορφές σχέσεων ανάμεσα στα γνωστικά στοιχεία: σχέσεις συμφωνίας, όταν τα στοιχεία είναι συμβατά μεταξύ τους· σχέσεις ασυμφωνίας, όταν βρίσκονται σε αντίθεση· και σχέσεις ουδετερότητας, όταν δεν υπάρχει ουσιαστική σύνδεση μεταξύ τους (Παπαστάμου, 2008, σελ. 318- 319).

Η εμφάνιση γνωστικής ασυμφωνίας κινητοποιεί το άτομο προς τη μείωση ή εξάλειψη της έντασης αυτής. Η μείωση της ασυμφωνίας μπορεί να πραγματοποιηθεί με διάφορους τρόπους, όπως με την αλλαγή συμπεριφοράς, με την τροποποίηση ήδη υπάρχουσών πεποιθήσεων ή με την προσθήκη νέων γνωστικών στοιχείων που λειτουργούν δικαιολογητικά και συμβάλλουν στην αποκατάσταση της γνωστικής ισορροπίας (Παπαστάμου, 2008, σελ. 320- 321). Συχνά, το άτομο επιλέγει όχι να αλλάξει τη συμπεριφορά του αλλά να μεταβάλει τον τρόπο με τον οποίο την ερμηνεύει, ώστε να μειώσει το αίσθημα αντίφασης ή ενοχής (Festinger, 1957, σελ. 18- 19). Με βάση τα παραπάνω, η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας εξηγεί τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα άτομα εκλογικεύουν ή νομιμοποιούν συμπεριφορές που διαφορετικά θα θεωρούσαν προβληματικές ή κοινωνικά μη αποδεκτές (Παπαστάμου, 2008, σελ. 322).

Η κοινωνική αλληλεπίδραση αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πηγές εμφάνισης γνωστικής ασυμφωνίας. Κατά την επαφή με άλλα άτομα, το υποκείμενο συχνά έρχεται αντιμέτωπο με στάσεις, αξίες και απόψεις που διαφέρουν από το δικό του αξιολογικό σύστημα. Η έκθεση αυτή σε διαφορετικές ή αντίθετες αντιλήψεις ενδέχεται να προκαλέσει ψυχολογική ένταση και εσωτερική σύγκρουση, καθώς το άτομο δεν είναι σε θέση να ελέγξει πλήρως το κοινωνικό του περιβάλλον ούτε να προβλέψει πάντοτε τις αντιδράσεις των άλλων (Festinger, 1957, σελ. 133- 134). Παράλληλα, οι προσπάθειες μείωσης της ασυμφωνίας δεν οδηγούν πάντοτε σε επιτυχή αποκατάσταση της γνωστικής ισορροπίας. Όπως υποστηρίζει ο Festinger, είναι πιθανό μια ενέργεια να μην περιορίσει αλλά να ενισχύσει ακόμη περισσότερο τη γνωστική ασυμφωνία που βιώνει το άτομο (Festinger, 1957, σελ. 133- 134).

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται επίσης στη λειτουργία των κοινωνικών ομάδων και στη δυναμική της κοινωνικής επιβεβαίωσης. Η ύπαρξη διαφορετικών απόψεων ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας μπορεί να προκαλέσει γνωστική διαφωνία στα άτομα που συμμετέχουν σε αυτήν. Ωστόσο, η ένταση της ασυμφωνίας επηρεάζεται σημαντικά από τον βαθμό κοινωνικής υποστήριξης που λαμβάνει μια συγκεκριμένη άποψη. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των ατόμων που συμφωνούν με μια συγκεκριμένη γνώμη, τόσο μικρότερη είναι η γνωστική ασυμφωνία που προκαλείται από την έκφραση μιας αντίθετης άποψης (Festinger, 1957, σελ. 178- 179). Με άλλα λόγια, η κοινωνική συμφωνία λειτουργεί ενισχυτικά για τη διατήρηση της γνωστικής ισορροπίας, ενώ η αμφισβήτηση ή η κοινωνική απομόνωση ενδέχεται να αυξήσει την εσωτερική ένταση που βιώνει το άτομο.

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας επηρέασε σημαντικά την κοινωνική ψυχολογία, καθώς συνέβαλε στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ στάσεων και συμπεριφοράς και ανέδειξε τον ρόλο των κοινωνικών συνθηκών στη διαμόρφωση των ατομικών αντιλήψεων (Παπαστάμου, 2008, σελ. 317). Ο Festinger αμφισβήτησε την παραδοσιακή αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι στάσεις προηγούνται της συμπεριφοράς, υποστηρίζοντας ότι πολλές φορές το άτομο μεταβάλλει εκ των υστέρων τις αντιλήψεις και τις στάσεις του, προκειμένου να δικαιολογήσει συμπεριφορές στις οποίες έχει ήδη προβεί (Παπαστάμου, 2008, σελ. 322). Υπό αυτή την έννοια, η κοινωνική συμπεριφορά δεν αποτελεί αποκλειστικά αποτέλεσμα σταθερών αξιών ή πεποιθήσεων, αλλά συνδέεται και με διαδικασίες εκλογίκευσης και προσαρμογής στις κοινωνικές και διαπροσωπικές συνθήκες (Festinger, 1957, σελ. 18-19).

Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κατανόηση φαινομένων ποινικής επιλεκτικότητας και κοινωνικά άνισης μεταχείρισης, καθώς εξηγεί τους μηχανισμούς μέσω των οποίων άτομα, κοινωνικές ομάδες ή θεσμικοί φορείς εκλογικεύουν πρακτικές αποκλεισμού, στιγματισμού ή επιλεκτικής τιμωρίας, διατηρώντας παράλληλα μια θετική εικόνα για τον εαυτό τους και τις αποφάσεις τους.

3.2 Θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης

Η κοινωνικογνωστική θεωρία του Albert Bandura προσεγγίζει την ηθική συμπεριφορά όχι μόνο ως αποτέλεσμα ηθικής σκέψης, αλλά και ως διαδικασία αυτορρύθμισης της ανθρώπινης δράσης. Σε αντίθεση με θεωρίες που εστιάζουν αποκλειστικά στον ηθικό συλλογισμό, ο Bandura υποστηρίζει ότι η ηθική συμπεριφορά συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα εφαρμόζουν στην πράξη τα εσωτερικά τους ηθικά πρότυπα. Μέσω της κοινωνικοποίησης, της εκπαίδευσης και της παρατήρησης κοινωνικών προτύπων, τα άτομα διαμορφώνουν εσωτερικούς μηχανισμούς ελέγχου της συμπεριφοράς τους, οι οποίοι λειτουργούν ως ηθικοί φραγμοί απέναντι σε αντικοινωνικές ή επιβλαβείς πράξεις (Bandura et al., 1996, σελ. 364- 365).

Σύμφωνα με τον Bandura, η ανθρώπινη συμπεριφορά ρυθμίζεται μέσω ενός συστήματος αυτορρύθμισης που περιλαμβάνει την αυτοπαρατήρηση, την αξιολόγηση της συμπεριφοράς με βάση ηθικά πρότυπα και τις αυτοαντιδράσεις που προκύπτουν από αυτή τη διαδικασία. Όταν οι πράξεις ενός ατόμου βρίσκονται σε συμφωνία με τα ηθικά του πρότυπα, προκαλούνται αισθήματα ικανοποίησης και αυτοσεβασμού· αντίθετα, όταν παραβιάζονται οι ηθικές αρχές του, ενεργοποιούνται συναισθήματα ενοχής και αυτοκαταδίκης. Ωστόσο, οι μηχανισμοί αυτοί δεν λειτουργούν πάντοτε με σταθερό τρόπο. Τα άτομα μπορούν να αποδυναμώσουν ή να απενεργοποιήσουν προσωρινά τους ηθικούς αυτοπεριορισμούς τους μέσω διαδικασιών «ηθικής αποδέσμευσης», οι οποίες τους επιτρέπουν να προβαίνουν σε επιβλαβείς ή ανήθικες πράξεις χωρίς έντονη ψυχολογική δυσφορία (Bandura et al., 1996, σελ. 365- 366).

Η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι σπάνια προβαίνουν σε σοβαρά επιβλαβείς πράξεις χωρίς προηγουμένως να έχουν αναπτύξει μηχανισμούς ηθικής δικαιολόγησης της συμπεριφοράς τους. Μέσω αυτών των μηχανισμών, μια πράξη που υπό φυσιολογικές συνθήκες θα θεωρούνταν ανήθικη παρουσιάζεται ως κοινωνικά αποδεκτή, αναγκαία ή ακόμη και ηθικά θεμιτή. Με τον τρόπο αυτό, το άτομο διατηρεί μια θετική εικόνα για τον εαυτό του, παρά το γεγονός ότι οι πράξεις του προκαλούν βλάβη σε άλλους. Ο Bandura επισημαίνει ότι η διαδικασία αυτή εμφανίζεται συχνά σε περιπτώσεις βίας, πολέμου, πολιτικής καταστολής και

οργανωσιακής παραβατικότητας, όπου οι επιβλαβείς πράξεις παρουσιάζονται ως μέσα υπεράσπισης της κοινωνικής τάξης, της πατρίδας ή άλλων «ανώτερων» σκοπών (Bandura, 1999, σελ. 194).

Παράλληλα, η θεωρία αναδεικνύει ότι η ηθική αξιολόγηση μιας πράξης επηρεάζεται σημαντικά από το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή ερμηνεύεται. Πράξεις που από ορισμένους θεωρούνται βίαιες ή εγκληματικές ενδέχεται από άλλους να παρουσιάζονται ως αναγκαίες, ηρωικές ή δικαιολογημένες. Έτσι, κάθε κοινωνική ομάδα τείνει να νομιμοποιεί τις δικές της πράξεις και να αποδίδει ανηθικό χαρακτήρα στις πράξεις των αντιπάλων της. Σύμφωνα με τον Bandura, πολλές μορφές μαζικής βίας και κοινωνικά επιβλαβούς συμπεριφοράς πραγματοποιήθηκαν από «συνηθισμένους» ανθρώπους, οι οποίοι είχαν προηγουμένως αποδεσμευτεί ηθικά από τις συνέπειες των πράξεών τους μέσω ιδεολογικών, πολιτικών ή οργανωσιακών μηχανισμών δικαιολόγησης (Bandura, 1999, σελ. 194).

Ο Bandura αναγνωρίζει οκτώ βασικούς μηχανισμούς ηθικής αποδέσμευσης, μέσω των οποίων αποδυναμώνονται οι εσωτερικοί ηθικοί φραγμοί απέναντι σε επιβλαβείς πράξεις. Οι μηχανισμοί αυτοί περιλαμβάνουν την ηθική δικαιολόγηση, τη χρήση ευφημιστικής γλώσσας, τη συγκριτική υποβάθμιση της πράξης, τη μετατόπιση και διάχυση της ευθύνης, την υποβάθμιση ή παραμόρφωση των συνεπειών, την απανθρωποποίηση των θυμάτων και την απόδοση ευθύνης στα ίδια τα θύματα ή στις περιστάσεις (Zsolnai, 2016, σελ. 429). Μέσω των διαδικασιών αυτών, οι πράξεις παρουσιάζονται ως λιγότερο σοβαρές ή ακόμη και ως κοινωνικά αναγκαίες, με αποτέλεσμα να μειώνεται η ενεργοποίηση των ηθικών αναστολών του δράστη.

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στους μηχανισμούς μετατόπισης και διάχυσης της ευθύνης, κυρίως σε οργανωσιακά και γραφειοκρατικά περιβάλλοντα. Τα άτομα συχνά θεωρούν ότι ενεργούν κατόπιν εντολών ή ως μέλη μιας συλλογικής διαδικασίας, γεγονός που μειώνει την αίσθηση προσωπικής ευθύνης για τις συνέπειες των πράξεών τους. Η διάχυση της ευθύνης εμφανίζεται συχνά σε μεγάλους οργανισμούς, όπου η ευθύνη κατανέμεται μεταξύ πολλών προσώπων και κανένα άτομο δεν αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως αποκλειστικά υπεύθυνο για το τελικό αποτέλεσμα (Detert, Treviño & Sweitzer, 2008, σελ. 375- 376). Οι μηχανισμοί αυτοί

παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη οργανωσιακών και οικονομικών εγκλημάτων, καθώς διευκολύνουν τη συμμετοχή ατόμων σε πρακτικές που προκαλούν σοβαρή κοινωνική βλάβη χωρίς να βιώνουν έντονα αισθήματα προσωπικής ενοχής.

Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην απανθρωποποίηση και στην απόδοση ευθύνης στα θύματα. Όταν τα θύματα παρουσιάζονται ως κατώτερα, επικίνδυνα ή υπεύθυνα για τη μεταχείριση που υφίστανται, μειώνεται η ενσυναίσθηση και αποδυναμώνονται οι ηθικοί φραγμοί απέναντι στην επιβλαβή συμπεριφορά. Η διαδικασία αυτή ενισχύεται ιδιαίτερα σε κοινωνικά περιβάλλοντα όπου κυριαρχούν στερεοτυπικές αντιλήψεις και διαχωρισμοί μεταξύ «εμείς» και «οι άλλοι» (Detert, Treviño & Sweitzer, 2008, σελ. 376). Σύμφωνα με τον Bandura, οι μηχανισμοί αυτοί έχουν παρατηρηθεί τόσο σε περιπτώσεις καθημερινής επιθετικότητας όσο και σε μορφές οργανωσιακής παραβατικότητας, πολιτικής βίας και κοινωνικού αποκλεισμού (Bandura et al., 1996, σελ. 366).

Η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης έχει συνδεθεί ερευνητικά με την εκδήλωση ανήθικης και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, καθώς επιτρέπει στα άτομα να αποσυνδέουν τις πράξεις τους από τα συναισθήματα ενοχής και αυτοκαταδίκης που υπό φυσιολογικές συνθήκες θα λειτουργούσαν ανασταλτικά απέναντι σε τέτοιες συμπεριφορές. Εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι η ενεργοποίηση μηχανισμών ηθικής αποδέσμευσης σχετίζεται με αυξημένη πιθανότητα επιθετικής, παραβατικής και ανήθικης συμπεριφοράς, καθώς και με πρακτικές όπως η εξαπάτηση, η υπονόμηση άλλων προσώπων και η δικαιολόγηση κοινωνικά επιβλαβών ενεργειών (Detert, Treviño & Sweitzer, 2008, σελ. 378).

Παράλληλα, ορισμένες ατομικές διαφορές φαίνεται να επηρεάζουν την πιθανότητα ενεργοποίησης μηχανισμών ηθικής αποδέσμευσης. Η ενσυναίσθηση λειτουργεί ανασταλτικά απέναντι στην απανθρωποποίηση και στη δικαιολόγηση επιβλαβών πράξεων, καθώς τα άτομα που μπορούν να κατανοούν και να συμμερίζονται τα συναισθήματα των άλλων εμφανίζονται λιγότερο πιθανό να υιοθετούν μηχανισμούς ηθικής αποδέσμευσης. Αντίθετα, χαρακτηριστικά όπως ο κυνισμός, η γενικευμένη δυσπιστία απέναντι στους άλλους και η μετατόπιση της ευθύνης σε εξωτερικούς

παράγοντες διευκολύνουν την ανάπτυξη τέτοιων μηχανισμών (Detert, Treviño & Sweitzer, 2008, σελ. 376- 377). Επιπλέον, τα άτομα που αντιλαμβάνονται την ηθική ως βασικό στοιχείο της προσωπικής τους ταυτότητας εμφανίζονται λιγότερο πιθανό να δικαιολογούν κοινωνικά επιβλαβείς συμπεριφορές.

Η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης έχει εφαρμοστεί ευρέως στην ανάλυση οργανωσιακών και οικονομικών μορφών εγκληματικότητας. Η επιδίωξη οικονομικού κέρδους, η πίεση της αγοράς και η λειτουργία σύνθετων οργανωσιακών δομών μπορούν να ενισχύσουν τη χρήση μηχανισμών ηθικής αποδέσμευσης, επιτρέποντας σε άτομα και οργανισμούς να αποστασιοποιούνται από τις κοινωνικές συνέπειες των πράξεών τους. Στο πλαίσιο αυτό, πρακτικές όπως η διάχυση της ευθύνης, η χρήση εξωραϊστικής γλώσσας και η απόκρυψη των συνεπειών για τα θύματα διευκολύνουν τη διατήρηση μιας θετικής ηθικής εικόνας, ακόμη και όταν οι πράξεις προκαλούν σοβαρή κοινωνική βλάβη (Zsolnai, 2016, σελ. 430). Η θεωρία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη εγκλημάτων των ισχυρών, καθώς εξηγεί πώς κοινωνικά ευυπόληπτα πρόσωπα ή οργανισμοί μπορούν να εμπλέκονται σε κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές χωρίς να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως «εγκληματία».

Η βιβλιογραφία έχει επίσης επισημάνει σημαντικές ομοιότητες μεταξύ των τεχνικών εξουδετέρωσης και των μηχανισμών ηθικής αποδέσμευσης που περιγράφει ο Bandura. Η μετατόπιση ευθύνης, η διάχυση ευθύνης και η απανθρωποποίηση του θύματος λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο, επιτρέποντας στα άτομα να αποστασιοποιούνται ηθικά από τις συνέπειες των πράξεών τους (Maruna & Copes, 2005, σελ. 226).

Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση φαινομένων ποινικής επιλεκτικότητας και εγκληματικότητας των ισχυρών, καθώς αναδεικνύει τους ψυχολογικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων άτομα, οργανισμοί και θεσμικοί φορείς δικαιολογούν κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές, αποστασιοποιούνται από τις συνέπειες των πράξεών τους και διατηρούν παράλληλα μια θετική ηθική εικόνα για τον εαυτό τους και τις αποφάσεις τους.

3.3 Θεωρία του Groupthink

Η θεωρία του groupthink χρησιμοποιείται ευρέως στην κοινωνική ψυχολογία, στη μελέτη των οργανώσεων και στη θεωρία λήψης αποφάσεων, προκειμένου να ερμηνεύσει τις δυσλειτουργίες που εμφανίζονται σε ομάδες με υψηλή συνοχή και ισχυρή πίεση συμμόρφωσης. Σύμφωνα με τον Irving Janis, το φαινόμενο του groupthink αναφέρεται σε μια υπερβολική τάση επιδίωξης συναίνεσης μέσα σε ομάδες υψηλού κύρους και έντονης συνοχής, ιδιαίτερα όταν αυτές καλούνται να λάβουν σημαντικές αποφάσεις. Τα μέλη της ομάδας αποδίδουν τόσο μεγάλη σημασία στη διατήρηση της ενότητας και της συμμετοχής τους στην ομάδα, ώστε περιορίζεται η κριτική σκέψη και η ουσιαστική αξιολόγηση εναλλακτικών επιλογών. Στο πλαίσιο αυτό, τα άτομα καταστέλλουν προσωπικές αμφιβολίες, αποφεύγουν τη διαφωνία και ακολουθούν τις απόψεις της ηγεσίας ή της πλειοψηφίας, με σκοπό τη διατήρηση της ομοφωνίας και της συνοχής της ομάδας (Janis, 1972, σελ. 433- 434· Hart, 1991, σελ. 247- 248).

Παράλληλα, αναπτύσσεται η πεποίθηση ότι η ομάδα λειτουργεί ηθικά και ορθά, ενώ οι αντίπαλες ομάδες ή όσοι αμφισβητούν τις αποφάσεις της αντιμετωπίζονται αρνητικά ή στερεοτυπικά. Σύμφωνα με τη θεωρία, η πίεση για συναίνεση οδηγεί σε υποβάθμιση της «νοητικής αποτελεσματικότητας», του ελέγχου της πραγματικότητας και της ηθικής κρίσης των μελών της ομάδας, με αποτέλεσμα τη λήψη βεβιασμένων, λανθασμένων ή ακόμη και επικίνδυνων αποφάσεων (Önday, 2016, σελ. 107). Ο Janis επισημαίνει ότι το groupthink συνδέεται με σοβαρές δυσλειτουργίες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, καθώς τα μέλη της ομάδας συχνά αγνοούν ηθικά ζητήματα, παραβλέπουν πιθανούς κινδύνους και αποτυγχάνουν να εξετάσουν επαρκώς εναλλακτικές λύσεις ή τις πιθανές συνέπειες των επιλογών τους. Η διαδικασία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές πολιτικές, στρατιωτικές ή οργανωσιακές αποτυχίες (Janis, 1972, σελ. 434- 435· Hart, 1991, σελ. 247- 248).

Ο Janis αναγνωρίζει ορισμένα χαρακτηριστικά συμπτώματα του groupthink, τα οποία εμφανίζονται όταν η πίεση για ομοφωνία υπερισχύει της κριτικής αξιολόγησης των αποφάσεων. Τα συμπτώματα αυτά ταξινομούνται σε τρεις βασικές κατηγορίες. Η πρώτη αφορά την υπερεκτίμηση της ομάδας και περιλαμβάνει την ψευδαίσθηση

άτρωτου και την πεποίθηση ότι η ομάδα λειτουργεί πάντοτε με ηθικά ορθό τρόπο. Η δεύτερη σχετίζεται με την κλειστή σκέψη της ομάδας, όπως η συλλογική εκλογίκευση προβληματικών επιλογών και η στερεοτυπική αντιμετώπιση εξωτερικών ομάδων ή αντιπάλων. Η τρίτη κατηγορία αφορά την πίεση προς ομοιομορφία, η οποία εκδηλώνεται μέσω αυτολογοκρισίας, ψευδαίσθησης ομοφωνίας, πίεσης προς τα μέλη που διαφωνούν και παρουσίας «mindguards», δηλαδή μελών που προστατεύουν την ομάδα από πληροφορίες ή απόψεις που θα μπορούσαν να αμφισβητήσουν τις ήδη ειλημμένες αποφάσεις (Janis, 1972, σελ. 435- 437· Rose, 2011, σελ. 38).

Σύμφωνα με τη θεωρία, το groupthink εμφανίζεται συχνότερα σε ομάδες που χαρακτηρίζονται από υψηλή συνοχή, απομόνωση από εξωτερικές απόψεις, κυριαρχία της άποψης του ηγέτη, έλλειψη διαδικασιών κριτικής αξιολόγησης και ομοιογένεια ως προς το κοινωνικό και ιδεολογικό υπόβαθρο των μελών. Σε τέτοια περιβάλλοντα ενισχύεται η πίεση συμμόρφωσης και περιορίζεται η ελεύθερη έκφραση διαφωνίας, γεγονός που ευνοεί τη λήψη λανθασμένων ή ηθικά προβληματικών αποφάσεων (Janis, 1972, σελ. 438- 440· Önday, 2016, σελ. 107- 108). Παράλληλα, οι ομάδες που επηρεάζονται από το groupthink συχνά αποτυγχάνουν να επεξεργαστούν ορθά τις διαθέσιμες πληροφορίες, εξετάζουν επιλεκτικά δεδομένα που επιβεβαιώνουν τις ήδη διαμορφωμένες θέσεις τους και παραλείπουν να αναπτύξουν εναλλακτικά σχέδια δράσης σε περίπτωση αποτυχίας των αρχικών επιλογών. Όπως επισημαίνουν οι Rosenthal και 't Hart, η φαινομενική ομοφωνία μιας ομάδας μπορεί στην πραγματικότητα να αποτελεί αποτέλεσμα αποφυγής σύγκρουσης και καταστολής της διαφωνίας από τα μέλη της (Rose, 2011, σελ. 38- 39).

Η θεωρία του groupthink εφαρμόστηκε κυρίως στην ανάλυση πολιτικών, στρατιωτικών και οργανωσιακών αποφάσεων, ωστόσο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για τη μελέτη μορφών οργανωσιακής και οικονομικής εγκληματικότητας. Σε περιβάλλοντα όπου κυριαρχούν ισχυρές ιεραρχικές δομές, πίεση συμμόρφωσης και κοινά συμφέροντα, τα μέλη μιας ομάδας ενδέχεται να αποφεύγουν την αμφισβήτηση αποφάσεων ή πρακτικών που προκαλούν κοινωνική βλάβη. Η ανάγκη διατήρησης της συνοχής και της πίστης προς την ομάδα μπορεί να

οδηγήσει σε αποδοχή παράνομων ή ανήθικων πρακτικών, ιδιαίτερα όταν αυτές παρουσιάζονται ως αναγκαίες για την προστασία των συμφερόντων του οργανισμού ή της ομάδας (Janis, 1972, σελ. 438- 440). Υπό αυτή την έννοια, το groupthink συμβάλλει στην κατανόηση μηχανισμών μέσω των οποίων ομάδες εξουσίας, οργανισμοί ή θεσμικοί φορείς οδηγούνται σε λήψη αποφάσεων που ενισχύουν φαινόμενα κοινωνικής βλάβης, ατιμωρησίας και ποινικής επιλεκτικότητας.

3.4 Θεωρία της ετικέτας

Η θεωρία της ετικέτας (labeling theory) εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία ορίζει, χαρακτηρίζει και αντιμετωπίζει ορισμένες συμπεριφορές ως παρεκκλίνουσες. Σύμφωνα με τον Howard Becker, οι κοινωνικές ομάδες, μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, διαμορφώνουν κανόνες σχετικά με το ποια συμπεριφορά θεωρείται αποδεκτή και ποια αποκλίνουσα. Οι κανόνες αυτοί συγκροτούν τις κυρίαρχες κοινωνικές νόρμες, ενώ οι συμπεριφορές που αποκλίνουν από αυτές χαρακτηρίζονται ως παρεκκλίσεις. Ο Becker υποστηρίζει ότι η παρέκκλιση δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό μιας πράξης, αλλά προκύπτει κυρίως από την κοινωνική αντίδραση απέναντί της. Μια συμπεριφορά θεωρείται παρεκκλίνουσα όταν το κοινωνικό σύνολο την ορίζει ως τέτοια και αποδίδει στο άτομο την αντίστοιχη ετικέτα (Becker, 1963, αναφ. στο Μαδιανός, 2005, σελ. 434· Becker H., 2000, σελ. 59).

Σύμφωνα με τον Becker, δεν αρκεί η απλή παραβίαση ενός κανόνα για να χαρακτηριστεί μια πράξη ως παρέκκλιση. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κοινωνική αντίδραση και ο δημόσιος χαρακτηρισμός του ατόμου ως «παρεκκλίνοντος». Η κοινωνική ομάδα είναι εκείνη που αποδίδει την ετικέτα και προσδίδει στην πράξη το νόημα της παρέκκλισης. Για τον λόγο αυτό, το ίδιο άτομο ή η ίδια συμπεριφορά μπορεί σε διαφορετικά κοινωνικά ή πολιτισμικά πλαίσια να θεωρείται είτε φυσιολογική είτε αποκλίνουσα (Becker H., 2000, σελ. 67- 69).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Becker υποστήριξε ότι η κοινωνική αντίδραση και ο στιγματισμός επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση της ταυτότητας του ατόμου. Η επιβολή της ετικέτας μπορεί να οδηγήσει στην εσωτερίκευση του χαρακτηρισμού και στη σταδιακή υιοθέτηση ενός παρεκκλίνοντος κοινωνικού ρόλου. Έτσι, ο κοινωνικός

αποκλεισμός και ο στιγματισμός δεν αποτελούν μόνο συνέπειες της παρέκκλισης, αλλά μπορούν να συμβάλουν ενεργά στη σταθεροποίησή της και στην αναπαραγωγή της παραβατικής συμπεριφοράς (Becker H., 2000, σελ. 75- 90).

Αντίστοιχα, ο Thomas Scheff υποστήριξε ότι κάθε κοινωνική ή πολιτισμική ομάδα διαθέτει τους δικούς της ορισμούς για την παρέκκλιση, στους οποίους εντάσσεται και η έννοια της «τρέλας». Σύμφωνα με την προσέγγισή του, αρκετά ψυχιατρικά συμπτώματα μπορούν να θεωρηθούν ως προσωρινές αποκλίσεις από τις κοινωνικές νόρμες συμπεριφοράς. Υπό συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες, οι αποκλίσεις αυτές αρκούν ώστε να αποδοθεί στο άτομο η ετικέτα του «ψυχικά ασθενούς» ή του «τρελού», γεγονός που επηρεάζει σημαντικά την κοινωνική του θέση και την εικόνα που διαμορφώνει για τον εαυτό του (Scheff, 1966, αναφ. στο Μαδιανός, 2005, σελ. 434).

Παράλληλα, ο Edwin Lemert διαφοροποίησε την πρωτογενή από τη δευτερογενή παρέκκλιση. Η πρωτογενής παρέκκλιση αφορά περιστασιακές ή περιορισμένες αποκλίσεις από τους κοινωνικούς κανόνες, οι οποίες δεν επηρεάζουν ουσιαστικά την αυτοεικόνα του ατόμου. Αντίθετα, η δευτερογενής παρέκκλιση εμφανίζεται όταν το άτομο αποδέχεται τον κοινωνικό χαρακτηρισμό που του αποδίδεται και οργανώνει σταδιακά τη συμπεριφορά και την ταυτότητά του γύρω από αυτόν τον ρόλο (Gibbs J.P., 1966, σελ. 11- 13, όπως αναφέρεται στους Taylor, Walton & Young, 1973, σελ. 147- 149).

Οι Link και συνεργάτες ανέπτυξαν μεταγενέστερα μια τροποποιημένη θεωρία της ετικετοποίησης, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις κοινωνικές συνέπειες του στιγματισμού. Σύμφωνα με την προσέγγισή τους, τα άτομα που λαμβάνουν μια κοινωνικά αρνητική ετικέτα βιώνουν έντονες προσδοκίες κοινωνικής απόρριψης, οι οποίες βασίζονται στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις της κοινωνίας. Η διαδικασία αυτή συχνά οδηγεί σε χαμηλή αυτοεκτίμηση, κοινωνικό αποκλεισμό και αίσθημα μειονεξίας (Link et al., 1989, αναφ. στο Pasman, 2011, σελ. 123).

Οι Phelan και Link επισημαίνουν ακόμη ότι η πιθανότητα απόδοσης μιας ψυχιατρικής ετικέτας αυξάνεται όταν το άτομο εμφανίζει σοβαρότερα ή περισσότερο

«παραδοσιακά» ψυχιατρικά συμπτώματα. Παράλληλα, υπογραμμίζουν ότι η κοινωνική, ταξική και πολιτισμική απόσταση ανάμεσα στο άτομο που χαρακτηρίζεται ως παρεκκλίνον και στον εξωτερικό παρατηρητή ή επαγγελματία ψυχικής υγείας επηρεάζει σημαντικά τη διαδικασία ετικετοποίησης. Ειδικότερα, μέλη κοινωνικά ευάλωτων ή μειονοτικών ομάδων φαίνεται να λαμβάνουν συχνότερα διαγνώσεις σοβαρών ψυχικών διαταραχών, ενώ άτομα ανώτερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων αντιμετωπίζονται συχνά ευνοϊκότερα, ακόμη και όταν εμφανίζουν αντίστοιχα συμπτώματα (Phelan & Link, 1999, αναφ. στο Ζήση, 2013, σελ. 42).

Παρά τις σημαντικές συμβολές της, η θεωρία της ετικέτας δέχθηκε και κριτική. Ορισμένοι θεωρητικοί υποστήριξαν ότι η προσέγγιση αυτή εστιάζει υπερβολικά στις κοινωνικές αντιδράσεις και υποβαθμίζει τον ρόλο της ίδιας της πράξης ή των κοινωνικών συνθηκών που οδηγούν στην παραβατικότητα. Επιπλέον, επισημάνθηκε ότι δεν εξηγεί επαρκώς γιατί ορισμένα άτομα εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά πριν ακόμη χαρακτηριστούν ως παρεκκλίνοντα από την κοινωνία (Gould E., 1973, σελ. 578- 579· Dick D.J., 1970, σελ. 63).

Ωστόσο, η θεωρία της ετικέτας συνέβαλε ουσιαστικά στη μετατόπιση του ενδιαφέροντος της κοινωνιολογίας και της εγκληματολογίας από την ίδια την πράξη προς τις διαδικασίες κοινωνικού χαρακτηρισμού, στιγματισμού και αποκλεισμού. Παράλληλα, ανέδειξε τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν οι κοινωνικοί θεσμοί, οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου και οι σχέσεις εξουσίας στη διαμόρφωση της έννοιας της παρέκκλισης και της κοινωνικής ταυτότητας του παρεκκλίνοντος ατόμου (Becker H., 2000, σελ. 75- 90· Merton R.K., ό.π., σελ. 476- 477).

Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία της ετικέτας παρουσιάζει ιδιαίτερη σημασία για τη μελέτη της ποινικής επιλεκτικότητας, καθώς αναδεικνύει ότι ο χαρακτηρισμός ορισμένων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων ως «επικίνδυνων», «παρεκκλινουσών» ή «εγκληματικών» δεν αποτελεί ουδέτερη διαδικασία, αλλά επηρεάζεται από κοινωνικές ανισότητες, σχέσεις εξουσίας και μηχανισμούς κοινωνικού αποκλεισμού.

3.5 Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας

Η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας αναπτύχθηκε από τους Tajfel και Turner με αφετηρία τα ευρήματα των πειραμάτων των «ελάχιστων ομάδων», τα οποία έδειξαν ότι ακόμη και η απλή και τυχαία κατηγοριοποίηση των ατόμων σε διαφορετικές ομάδες αρκεί ώστε να εμφανιστεί εύνοια προς την ενδοομάδα και διαφοροποίηση απέναντι στις εξωομάδες. Τα άτομα τείνουν να αξιολογούν θετικότερα την ομάδα στην οποία ανήκουν και να αντιμετωπίζουν λιγότερο θετικά τα μέλη άλλων ομάδων, ακόμη και όταν δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές μεταξύ τους. Με βάση τα ευρήματα αυτά, οι Tajfel και Turner υποστήριξαν ότι σημαντικό μέρος της αυτοαντίληψης του ατόμου προέρχεται από τη συμμετοχή του σε κοινωνικές ομάδες και από τη συναισθηματική και αξιολογική σημασία που αποδίδει σε αυτές. Η κοινωνική ταυτότητα, επομένως, δεν περιορίζεται μόνο στην αίσθηση συμμετοχής σε μια ομάδα, αλλά συνδέεται και με την ανάγκη διατήρησης μιας θετικής εικόνας για την ενδοομάδα σε σύγκριση με άλλες κοινωνικές ομάδες (Hantzi, 1997, σελ. 260· Χαντζή, 2006, σελ. 238-239· Hogg & Vaughan, 2010, σελ. 514-515).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Tajfel συνέδεσε άμεσα τα στερεότυπα με τις διαδικασίες κοινωνικής διαφοροποίησης μεταξύ ομάδων, υποστηρίζοντας ότι λειτουργούν ως μέσα ενίσχυσης της θετικής διάκρισης υπέρ της ενδοομάδας. Η κοινωνική διαφοροποίηση ενεργοποιείται ιδιαίτερα όταν η κοινωνική ταυτότητα μιας ομάδας θεωρείται απειλούμενη, ασταθής ή αρνητική, καθώς τα άτομα επιδιώκουν να αποκαταστήσουν μια θετικότερη εικόνα της ομάδας τους απέναντι στις εξωομάδες (Tajfel, 1981, σελ. 161).

Παράλληλα, η θεωρία της αυτοκατηγοριοποίησης υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι οργανώνουν γνωστικά τον κοινωνικό κόσμο μέσω κατηγοριών και προτύπων που περιγράφουν τις κοινωνικές ομάδες. Τα πρότυπα αυτά αποτελούν γενικευμένες αναπαραστάσεις χαρακτηριστικών, στάσεων, συναισθημάτων και συμπεριφορών που αποδίδονται στα μέλη μιας ομάδας και λειτουργούν ως βάση κοινωνικής σύγκρισης με άλλες ομάδες. Η διαδικασία αυτή οδηγεί συχνά σε αποπροσωποποίηση, δηλαδή στην αντίληψη του εαυτού και των άλλων περισσότερο ως μελών μιας ομάδας παρά ως μοναδικών προσώπων, ενώ παράλληλα ενισχύει τη διάκριση μεταξύ «εμείς» και

«οι άλλοι» και τη δημιουργία στερεοτύπων (Hogg & Vaughan, 2010, σελ. 515-516). Ο Tajfel υποστήριξε ακόμη ότι τα στερεότυπα δεν αποτελούν αναπόφευκτο αποτέλεσμα της κοινωνικής κατηγοριοποίησης, αλλά διαμορφώνονται δυναμικά μέσα από τις διαομαδικές σχέσεις και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, συνδεδεμένα με την ανάγκη διατήρησης μιας θετικής κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel, 1981, σελ. 162).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η υπόθεση Enron υπό το πρίσμα κοινωνικοψυχολογικών και εγκληματολογικών θεωριών

4.1 Παρουσίαση της υπόθεσης Enron

Η υπόθεση της Enron αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εταιρικής απάτης, οργανωσιακής παραβατικότητας και αποτυχίας εταιρικής διακυβέρνησης στη σύγχρονη οικονομική ιστορία. Το σκάνδαλο αποκαλύφθηκε τον Οκτώβριο του 2001 και οδήγησε τελικά στη χρεοκοπία της Enron Corporation, μιας αμερικανικής ενεργειακής εταιρείας με έδρα το Χιούστον του Τέξας, καθώς και στη διάλυση της Arthur Andersen, μίας από τις μεγαλύτερες εταιρείες λογιστικού ελέγχου παγκοσμίως. Η υπόθεση θεωρήθηκε μία από τις σημαντικότερες αποτυχίες ελεγκτικών μηχανισμών και χρηματοοικονομικού ελέγχου στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ ανέδειξε σοβαρά προβλήματα διοίκησης, συγκρούσεων συμφερόντων και λογιστικής απάτης (Li, 2010, σελ. 1).

Παρότι η Enron παρουσιαζόταν δημόσια ως μία από τις πιο καινοτόμες, ισχυρές και επιτυχημένες επιχειρήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, η λειτουργία της βασιζόταν σε

πρακτικές οικονομικής παραποίησης, αδιαφάνειας και συστηματικής απόκρυψης χρεών. Μέχρι το 2001 συγκαταλεγόταν μεταξύ των μεγαλύτερων αμερικανικών επιχειρήσεων βάσει εσόδων, ενώ είχε αναπτύξει σημαντική οικονομική και πολιτική επιρροή, διατηρώντας στενές σχέσεις με πολιτικά πρόσωπα, κρατικούς αξιωματούχους και χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (Silveira, 2013, σελ. 3).

Η Enron δημιούργησε ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο δίκτυο εκατοντάδων συνδεδεμένων εταιρειών και χρηματοοικονομικών συναλλαγών, μέσω των οποίων απέκρυπτε τις πραγματικές οικονομικές της ζημίες και παρουσίαζε μια ψευδή εικόνα οικονομικής ευρωστίας και κερδοφορίας. Η εταιρεία αξιοποιούσε σύνθετους μηχανισμούς χρηματοοικονομικής μηχανικής, αποκρύπτοντας σημαντικά χρέη από τους επίσημους ισολογισμούς της και παραποιώντας οικονομικά στοιχεία, ώστε να διατηρεί την εμπιστοσύνη επενδυτών, εργαζομένων και αναλυτών. Παράλληλα, ανώτατα στελέχη της εταιρείας προέβαιναν σε παραπλανητικές δηλώσεις σχετικά με την οικονομική της κατάσταση, ενώ την ίδια στιγμή ρευστοποιούσαν προσωπικές μετοχές αποκομίζοντας μεγάλα οικονομικά οφέλη (Boddy, 2023, σελ. 650).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της προσπάθειας εξαπάτησης αποτέλεσε ακόμη και η δημιουργία σκηνοθετημένων χώρων χρηματιστηριακής δραστηριότητας, με στόχο την εντυπωσιακή παρουσίαση της εταιρείας σε επενδυτές και αναλυτές. Η αποκάλυψη του σκανδάλου είχε σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες, καθώς χιλιάδες εργαζόμενοι έχασαν τις θέσεις εργασίας τους και μεγάλος αριθμός επενδυτών υπέστη σημαντικές οικονομικές απώλειες. Παράλληλα, η υπόθεση αποτέλεσε αφορμή για την αυστηροποίηση του θεσμικού πλαισίου ελέγχου των επιχειρήσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες, οδηγώντας μεταξύ άλλων στην ψήφιση του νόμου Sarbanes- Oxley Act το 2002 (Silveira, 2013, σελ. 4- 5).

Η εταιρική κουλτούρα της Enron συνδέθηκε με χαρακτηριστικά όπως η απληστία, η επιθετική επιδίωξη κέρδους, η χειραγώγηση πληροφοριών και η τοξική ηγεσία. Στο εσωτερικό της εταιρείας επικρατούσε ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό και σκληρό περιβάλλον εργασίας, όπου σημαντικό ποσοστό εργαζομένων απομακρυνόταν κάθε χρόνο με βάση την απόδοσή του, γεγονός που ενίσχυε το κλίμα φόβου, ανασφάλειας και εσωτερικών συγκρούσεων μεταξύ των υπαλλήλων. Παράλληλα, η διοίκηση

ενθάρρυνε την απόλυτη συμμόρφωση και περιθωριοποιούσε όσους εξέφραζαν αμφιβολίες ή διαφωνίες σχετικά με τις οικονομικές πρακτικές της εταιρείας (Boddy, 2023, σελ. 650- 651).

Αντίστοιχα, αναλυτές, ελεγκτές και εξωτερικοί επικριτές που αμφισβητούσαν την αξιοπιστία της οικονομικής εικόνας της Enron συχνά αντιμετώπιζαν πιέσεις, εκφοβισμό ή απομάκρυνση από τις θέσεις τους. Η υπόθεση παρουσιάστηκε έτσι ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τοξικής και ανεύθυνης ηγεσίας, όπου η εξαπάτηση, η συγκάλυψη και η αδιαφάνεια θεωρούνταν αποδεκτές πρακτικές εφόσον εξυπηρετούσαν την οικονομική επιτυχία της εταιρείας. Παράλληλα, ανέδειξε πώς μια οργανωσιακή κουλτούρα που βασίζεται στην επιθετικότητα, στην απουσία ηθικών περιορισμών και στη συστηματική παραπλάνηση μπορεί να οδηγήσει όχι μόνο στην κατάρρευση μιας πολυεθνικής εταιρείας αλλά και σε σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις για εργαζομένους, επενδυτές και συνεργαζόμενους οργανισμούς (Boddy, 2023, σελ. 648- 651).

Η υπόθεση της Enron αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα οργανωσιακής και οικονομικής παραβατικότητας, καθώς αναδεικνύει μηχανισμούς συλλογικής συμμόρφωσης, ηθικής αποδέσμευσης, χειραγώγησης και κοινωνικής νομιμοποίησης ανήθικων πρακτικών, οι οποίοι μπορούν να αναλυθούν μέσα από διαφορετικές κοινωνικοψυχολογικές και εγκληματολογικές θεωρητικές προσεγγίσεις.

4.1.1 Γνωστική Ασυμφωνία και Κανονικοποίηση της Παραβατικότητας

Η υπόθεση της Enron παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εφαρμογή κοινωνικοψυχολογικών θεωριών, καθώς στην εξέλιξή της παρατηρούνται φαινόμενα εκλογίκευσης ανήθικων πρακτικών, πίεσης συμμόρφωσης, ομαδικής σκέψης και σταδιακής κανονικοποίησης της παραβατικής συμπεριφοράς μέσα στο οργανωσιακό περιβάλλον.

Η υπόθεση της Enron έχει ερμηνευθεί και μέσα από οργανωσιακές και συστημικές προσεγγίσεις, οι οποίες αναδεικνύουν τον ρόλο της εταιρικής κουλτούρας, της πίεσης συμμόρφωσης και των οικονομικών κινήτρων στη διαμόρφωση ανήθικων πρακτικών. Στην εταιρεία επικρατούσε ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό και κλειστό οργανωσιακό

περιβάλλον, όπου η επιτυχία και η διατήρηση της θέσης εργασίας συνδέονταν με την απόλυτη συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις της διοίκησης. Οι εργαζόμενοι που εξέφραζαν αμφιβολίες ή διαφωνίες συχνά περιθωριοποιούνταν ή απομακρύνονταν, ενώ η συνεχής πίεση για οικονομική απόδοση ενίσχυε τη σταδιακή αποδοχή πρακτικών που υπό άλλες συνθήκες θα θεωρούνταν ανήθικες. Παράλληλα, η ύπαρξη συγκρούσεων συμφερόντων και η στενή σχέση της εταιρείας με τους ελεγκτικούς μηχανισμούς συνέβαλαν στη διατήρηση και νομιμοποίηση της παραβατικής συμπεριφοράς εντός του οργανισμού (Hanson et al., 2002).

Η υπόθεση ανέδειξε ότι ακόμη και οργανισμοί που διαθέτουν επίσημους μηχανισμούς ελέγχου και κώδικες δεοντολογίας δεν είναι απαραίτητα σε θέση να αποτρέψουν την ανάπτυξη παραβατικών πρακτικών, όταν οι ίδιοι οι οργανωσιακοί μηχανισμοί αδρανοποιούνται ή παρακάμπτονται από τη διοίκηση και τα στελέχη της εταιρείας (Rapoport, 2009, σελ. 23- 24).

Σημαντικό ρόλο στην κανονικοποίηση αυτών των πρακτικών φαίνεται ότι διαδραμάτισαν και ψυχολογικοί μηχανισμοί, όπως η γνωστική ασυμφωνία. Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας υποστηρίζει ότι όταν ένα άτομο έρχεται αντιμέτωπο με πεποιθήσεις ή συμπεριφορές που συγκρούονται με τις προσωπικές του αξίες, δημιουργείται μια κατάσταση εσωτερικής ψυχολογικής έντασης. Η ένταση αυτή οδηγεί το άτομο στην προσπάθεια αποκατάστασης της γνωστικής συνοχής μέσω εκλογίκευσης, τροποποίησης στάσεων ή αναπροσαρμογής της ερμηνείας της συμπεριφοράς του (Chabrak & Craig, 2013, σελ. 93- 95).

Οι Maruna και Copes επισημαίνουν ότι η θεωρία των τεχνικών εξουδετέρωσης παρουσιάζει σημαντικές θεωρητικές ομοιότητες με τη θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας του Festinger. Όταν τα άτομα εμπλέκονται σε πράξεις που συγκρούονται με την ηθική τους αυτοεικόνα, αναπτύσσουν γνωστικούς μηχανισμούς δικαιολόγησης προκειμένου να μειώσουν την ψυχολογική ένταση που προκαλεί η αντίφαση μεταξύ των πράξεών τους και των αξιών τους. Υπό το πρίσμα αυτό, οι τεχνικές εξουδετέρωσης μπορούν να θεωρηθούν ως ειδική μορφή διαχείρισης της γνωστικής ασυμφωνίας (Maruna & Copes, 2005, σελ. 225- 226).

Στο πλαίσιο οργανωσιακών δομών και συστημάτων εξουσίας, η γνωστική ασυμφωνία μπορεί να ενισχυθεί όταν τα άτομα καλούνται να αποδεχθούν πρακτικές που συγκρούονται με τις προσωπικές τους αντιλήψεις. Όπως επισημαίνεται, τα άτομα συχνά επιδιώκουν να μειώσουν αυτή την εσωτερική σύγκρουση προσαρμόζοντας σταδιακά τις στάσεις και τις πεποιθήσεις τους στις κυρίαρχες οργανωσιακές αντιλήψεις, ιδιαίτερα όταν λειτουργούν μέσα σε περιβάλλοντα έντονης κοινωνικής πίεσης και συμμόρφωσης. Η διαδικασία αυτή μπορεί να οδηγήσει στην εσωτερίκευση πρακτικών και αξιών που αρχικά θεωρούνταν προβληματικές ή ανήθικες (Chabrak & Craig, 2013, σελ. 93- 95).

Η παραπάνω προσέγγιση μπορεί να συνδεθεί με την περίπτωση της Enron, όπου η ισχυρή οργανωσιακή κουλτούρα, η πίεση για οικονομική επιτυχία και η ανάγκη συμμόρφωσης προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις της διοίκησης φαίνεται ότι διευκόλυναν τη σταδιακή αποδοχή και κανονικοποίηση πρακτικών οικονομικής παραποίησης και εξαπάτησης (Chabrak & Craig, 2013, σελ. 93- 95).

4.1.2 Ηθική Αποδέσμευση και Οργανωσιακή Διαφθορά

Η ηθική αποδέσμευση φαίνεται να συνδέεται όχι μόνο με την εκδήλωση οργανωσιακής διαφθοράς, αλλά και με τη διαδικασία επαγγελματικής ανέλιξης μέσα στους οργανισμούς. Υποστηρίζεται ότι τα άτομα που εμφανίζουν υψηλότερη τάση ηθικής αποδέσμευσης μπορούν ευκολότερα να λαμβάνουν ανήθικες αποφάσεις προς όφελος της εταιρείας, χωρίς έντονα συναισθήματα ενοχής ή ηθικής σύγκρουσης. Ως αποτέλεσμα, οργανισμοί που δίνουν προτεραιότητα στην επίτευξη στόχων και στην οικονομική απόδοση ενδέχεται να επιβραβεύουν στελέχη τα οποία εμφανίζονται πρόθυμα να ενεργήσουν «με κάθε κόστος» για την επιτυχία της επιχείρησης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Andrew Fastow στην Enron και ο Scott Sullivan στη WorldCom, οι οποίοι φαίνεται ότι ενισχύθηκαν οργανωσιακά λόγω της προθυμίας τους να υποστηρίξουν παραπλανητικές οικονομικές πρακτικές προς όφελος των εταιρικών στόχων (Moore, 2007, σελ. 135).

Παράλληλα, έχει υποστηριχθεί ότι πολλοί οργανισμοί, ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα έντονης πίεσης για αποτελέσματα και οικονομική ανάπτυξη, δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην επίτευξη στόχων παρά στη νομιμότητα ή στην ηθική των μέσων που

χρησιμοποιούνται. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η οργανωσιακή κουλτούρα μπορεί να διευκολύνει έμμεσα την ανάπτυξη και διατήρηση ανήθικων πρακτικών, ιδίως όταν κυρίαρχες ομάδες διοίκησης νομιμοποιούν συμπεριφορές που εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους. Όπως έχει επισημανθεί, η επιδίωξη επιβίωσης και ανάπτυξης των οργανισμών δεν συνοδεύεται πάντοτε από ηθικούς περιορισμούς, γεγονός που εξηγεί γιατί ακόμη και μεγάλες επιχειρήσεις έχουν εμπλακεί σε σοβαρές παραβιάσεις της νομοθεσίας (Moore, 2007, σελ. 135- 136).

Στο πλαίσιο αυτό, άτομα που μπορούν να αποστασιοποιούνται ηθικά από τις συνέπειες των πράξεών τους ενδέχεται να εξελίσσονται ταχύτερα μέσα στις οργανωσιακές ιεραρχίες και να καταλαμβάνουν ηγετικές θέσεις, από τις οποίες διαμορφώνουν και ενισχύουν πρότυπα συμπεριφοράς που κανονικοποιούν τη διαφθορά και τις ανήθικες πρακτικές. Μέσα από τις θέσεις εξουσίας που αποκτούν, μπορούν να επιβραβεύουν ή να ενσωματώνουν τέτοιες πρακτικές στην καθημερινή λειτουργία της εταιρείας, δημιουργώντας πιέσεις συμμόρφωσης και ενισχύοντας τη διατήρηση της παραβατικής συμπεριφοράς. Παράλληλα, η ηθική αποδέσμευση φαίνεται να διευκολύνει στρατηγικές διαχείρισης εντυπώσεων και αυτοπροβολής, όπως η υπερβολική ανάληψη εύσημων για επιτυχίες ή η αποφυγή ευθύνης για αποτυχίες, με σκοπό την προσωπική ανέλιξη και τη διατήρηση ισχύος εντός του οργανισμού (Moore, 2007, σελ. 135- 136).

Οι παραπάνω μηχανισμοί φαίνεται να εκδηλώθηκαν έντονα στην περίπτωση της Enron, ιδιαίτερα κατά την περίοδο κατά την οποία η εταιρεία επιχειρούσε να διατηρήσει την εικόνα συνεχούς οικονομικής επιτυχίας και ανάπτυξης. Καθώς τα οικονομικά προβλήματα της εταιρείας άρχισαν να γίνονται εμφανή και τα κέρδη μειώνονταν λόγω αυξημένου ανταγωνισμού στην αγορά ενέργειας, η διοίκηση κατέφυγε σε αμφιλεγόμενες λογιστικές πρακτικές, όπως η μέθοδος “*mark-to-market accounting*”. Μέσω αυτής της πρακτικής, η εταιρεία κατέγραφε ως άμεσα κέρδη μελλοντικά και μη πραγματοποιημένα έσοδα από συμβάσεις, δημιουργώντας έτσι μια παραπλανητική εικόνα αυξημένης κερδοφορίας (Bondarenko, 2026).

Παράλληλα, προβληματικές δραστηριότητες και οικονομικές ζημιές μεταφέρονταν σε ειδικές εταιρικές οντότητες (Special Purpose Entities - SPEs), δηλαδή εταιρικά

σχήματα που δημιουργούνταν σε συνεργασία με εξωτερικούς φορείς. Αν και η χρήση τέτοιων οντοτήτων δεν ήταν από μόνη της παράνομη, η Enron αξιοποίησε τις SPEs για την απόκρυψη χρεών και ζημιολόγων στοιχείων εκτός των επίσημων οικονομικών καταστάσεων της εταιρείας, με αποτέλεσμα οι πραγματικές οικονομικές απώλειες να εμφανίζονται μικρότερες. Ιδιαίτερα προβληματικό θεωρήθηκε το γεγονός ότι ορισμένες από αυτές τις οντότητες διοικούνταν από τον οικονομικό διευθυντή της εταιρείας, Andrew Fastow. Την ίδια περίοδο, η Arthur Andersen διατηρούσε διπλό ρόλο ως εξωτερικός ελεγκτής αλλά και ως σύμβουλος της Enron, γεγονός που δημιούργησε σοβαρές συγκρούσεις συμφερόντων (Bondarenko, 2026).

Οι μηχανισμοί ηθικής αποδέσμευσης φαίνεται ότι λειτούργησαν καθοριστικά στη διατήρηση και κανονικοποίηση των παραπάνω πρακτικών. Η χρήση τεχνικών και εξωραϊστικών όρων, όπως «*financial engineering*» και «*special purpose entities*», φαίνεται να λειτούργησε ως μορφή ευφημιστικής γλώσσας που απομάκρυνε την προσοχή από τη βλαπτική και παραπλανητική φύση των πρακτικών αυτών (Bondarenko, 2026· Boddy, 2023, σελ. 648- 649).

Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι μηχανισμοί ηθικής αποδέσμευσης παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες με τις τεχνικές εξουδετέρωσης των Sykes και Matza. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι δράστες δεν απορρίπτουν πλήρως το κυρίαρχο σύστημα αξιών, αλλά χρησιμοποιούν γνωστικές και λεκτικές δικαιολογήσεις προκειμένου να μειώσουν τις ηθικές αναστολές και το αίσθημα ενοχής που συνοδεύει την παραβατική συμπεριφορά. Οι τεχνικές αυτές περιλαμβάνουν την άρνηση της ευθύνης, την άρνηση της βλάβης, την άρνηση του θύματος, την καταδίκη των επικριτών και την επίκληση ανώτερων σκοπών (Sykes & Matza, 1957, σελ. 666-669). Υπό το πρίσμα αυτό, η συστηματική απόκρυψη χρεών, η παραποίηση οικονομικών στοιχείων και η διατήρηση μιας παραπλανητικής εικόνας οικονομικής ευρωστίας θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως πρακτικές που συνοδεύονταν από μορφές εκλογίκευσης και δικαιολόγησης εκ μέρους των εμπλεκόμενων στελεχών.

Παράλληλα, η οργανωσιακή κουλτούρα της Enron ενίσχυε μηχανισμούς διάχυσης και μετατόπισης της ευθύνης. Η έντονη πίεση για οικονομική απόδοση, η αυστηρή ανταγωνιστικότητα μεταξύ εργαζομένων και η επιβράβευση όσων συνέβαλλαν στην

επίτευξη των εταιρικών στόχων δημιούργησαν ένα περιβάλλον στο οποίο οι ανήθικες πρακτικές αντιμετωπίζονταν ως αποδεκτό μέσο επιτυχίας. Οι εργαζόμενοι που αμφισβητούσαν τις πρακτικές της διοίκησης ή εξέφραζαν ανησυχίες συχνά περιθωριοποιούνταν ή απομακρύνονταν, ενώ οι whistleblowers μετακινούνταν ή σιωπούσαν υπό τον φόβο επαγγελματικών συνεπειών. Στο πλαίσιο αυτό, η ευθύνη για τις παραπλανητικές πρακτικές διαχεόταν μέσα στην οργανωσιακή δομή, με αποτέλεσμα πολλά στελέχη να θεωρούν ότι ενεργούν σύμφωνα με τις απαιτήσεις της διοίκησης και της εταιρικής κουλτούρας και όχι με προσωπική πρωτοβουλία (Boddy, 2023, σελ. 649- 650).

Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η διατήρηση οργανωσιακής διαφθοράς προϋποθέτει συχνά τη σταδιακή κοινωνικοποίηση νέων μελών σε ήδη υπάρχουσες ανήθικες πρακτικές. Παρότι οι νεοεισερχόμενοι εργαζόμενοι ενδέχεται αρχικά να βιώνουν ηθική δυσφορία απέναντι σε προβληματικές πρακτικές, μέσα από διαδικασίες προσαρμογής, ανταμοιβής και συμμόρφωσης μπορούν σταδιακά να τις εκλογικεύσουν ως «φυσιολογικές» ή αναγκαίες για την επιτυχία του οργανισμού (Vikas, Ashforth & Joshi, 2004, σελ. 14- 15). Η διαδικασία αυτή συνδέεται με μηχανισμούς ηθικής αποδέσμευσης και κανονικοποίησης της διαφθοράς, καθώς τα άτομα προσαρμόζουν σταδιακά τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά τους στις κυρίαρχες οργανωσιακές νόρμες.

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτέλεσε η συνεργασία της Merrill Lynch με την Enron σε συναλλαγές που είχαν ως στόχο τη βελτίωση της οικονομικής εικόνας της εταιρείας μέσω αμφιλεγόμενων λογιστικών πρακτικών. Παρότι ορισμένα στελέχη της Merrill Lynch φαίνεται ότι αναγνώριζαν τα ηθικά προβλήματα της συναλλαγής, η σημασία της Enron ως ισχυρού και προσοδοφόρου πελάτη επηρέασε τη στάση τους και συνέβαλε στην αποδοχή της συνεργασίας (Anand, Ashforth & Joshi, 2004, σελ. 14- 15). Η περίπτωση αυτή αναδεικνύει πώς οικονομικά κίνητρα, οργανωσιακές πιέσεις και σχέσεις ισχύος μπορούν να διευκολύνουν τη σταδιακή αποδοχή και νομιμοποίηση παραβατικών πρακτικών ακόμη και από εξωτερικούς συνεργάτες ή θεσμικούς φορείς.

Ο Bandura ανέπτυξε μηχανισμούς όπως η μετατόπιση ευθύνης, η διάχυση ευθύνης και η απανθρωποποίηση του θύματος, οι οποίοι παρουσιάζουν έντονες ομοιότητες με τις τεχνικές εξουδετέρωσης. Οι Scott και Lyman (1968, σελ. 47) διακρίνουν μεταξύ δικαιολογήσεων (justifications) και δικαιολογιών/προφάσεων (excuses). Στις δικαιολογήσεις το άτομο αναλαμβάνει την πράξη αλλά αρνείται ότι είναι ηθικά λανθασμένη, ενώ στις excuses αποδέχεται ότι η πράξη ήταν λανθασμένη αλλά αρνείται την πλήρη προσωπική ευθύνη (Maruna & Copes, 2005, σελ. 237- 239).

Η περίπτωση της Enron αναδεικνύει ότι η εταιρική παραβατικότητα δεν αποτελεί αποκλειστικά αποτέλεσμα ατομικής ανηθικότητας, αλλά μπορεί να ενισχυθεί μέσα από οργανωσιακούς μηχανισμούς που διευκολύνουν την ηθική αποδέσμευση και την κανονικοποίηση της εξαπάτησης. Η πίεση για επιτυχία, η διάχυση της ευθύνης και η κυριαρχία μιας κουλτούρας συμμόρφωσης φαίνεται ότι συνέβαλαν στη σταδιακή αποδυνάμωση των ηθικών αναστολών και στη διατήρηση των παραβατικών πρακτικών εντός της εταιρείας.

4.1.3 Groupthink και Οργανωσιακή Συμμόρφωση

Στη βιβλιογραφία, οι «cult» οργανώσεις περιγράφονται ως ομάδες ή κινήματα που χαρακτηρίζονται από υπερβολική αφοσίωση προς ένα πρόσωπο, μια ιδέα ή έναν οργανισμό και χρησιμοποιούν χειριστικές ή πιεστικές τεχνικές ελέγχου και πειθούς, με σκοπό την εξυπηρέτηση των στόχων της ηγεσίας, ακόμη και εις βάρος των μελών ή του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Οι οργανώσεις αυτές συνήθως δομούνται γύρω από έναν χαρισματικό ηγέτη και μια ισχυρή ιδεολογία, η οποία δημιουργεί στα μέλη την αίσθηση συμμετοχής σε έναν ανώτερο σκοπό. Στο πλαίσιο αυτό, τα μέλη τείνουν να εμπιστεύονται άκριτα τις αποφάσεις της ηγεσίας, να ταυτίζονται έντονα με την ομάδα και να περιορίζουν σταδιακά την ανεξάρτητη κρίση τους. Παράλληλα, η απόκλιση από τις κυρίαρχες οργανωσιακές νόρμες μπορεί να οδηγήσει σε περιθωριοποίηση ή αποδοκιμασία, γεγονός που ενισχύει ακόμη περισσότερο τη συμμόρφωση και περιορίζει την έκφραση διαφωνίας (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 6- 7).

Η βιβλιογραφία συνδέει άμεσα τέτοιες οργανωσιακές δυναμικές με φαινόμενα groupthink και χαρισματικής ηγεσίας. Κεντρικά χαρακτηριστικά αποτελούν η ύπαρξη

ενός ισχυρού και χαρισματικού ηγέτη, η προώθηση ενός ελκυστικού οράματος, η δημιουργία έντονης συναισθηματικής δέσμευσης των μελών και η διαμόρφωση μιας κοινής οργανωσιακής κουλτούρας που απαιτεί συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις της ομάδας. Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η διαφωνία συχνά αποθαρρύνεται ή τιμωρείται, ενώ ενισχύεται η ομοιομορφία σκέψης και η πίεση προσαρμογής προς το συλλογικό όραμα του οργανισμού (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 6- 7).

Οι Tourish και Pinnington υποστηρίζουν ότι αρκετά από τα παραπάνω χαρακτηριστικά εμφανίστηκαν και στην περίπτωση της Enron. Η διοίκηση της εταιρείας επιδίωξε να καλλιεργήσει μια εικόνα χαρισματικής ανωτερότητας γύρω από τα ηγετικά της στελέχη, ιδιαίτερα τους Kenneth Lay και Jeffrey Skilling, παρουσιάζοντας την Enron ως έναν σχεδόν «επαναστατικό» οργανισμό στον επιχειρηματικό κόσμο. Η εταιρεία προβαλλόταν ως μία από τις πιο καινοτόμες και ισχυρές επιχειρήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ το όραμα συνεχούς ανάπτυξης και οικονομικής κυριαρχίας παρουσιαζόταν ως αυτονόητα ορθό και μη επιδεχόμενο αμφισβήτησης (Tourish & Pinnington, 2002, σελ. 8- 14).

Στο πλαίσιο αυτό, η χαρισματική ηγεσία φαίνεται ότι διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της οργανωσιακής κουλτούρας της εταιρείας. Οι ηγέτες συχνά προβάλλουν ένα ισχυρό «όραμα», δηλαδή μια ιδεατή εικόνα ενός επιθυμητού μελλοντικού στόχου, το οποίο μπορεί να ενισχύσει σημαντικά τη δέσμευση και την αφοσίωση των εργαζομένων (House & Baetz, 1979, σελ. 339). Ωστόσο, η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι τέτοιες μορφές ηγεσίας ενδέχεται να συνοδεύονται από ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά, υπερβολική αυτοπεποίθηση και περιορισμένη ανοχή στην κριτική. Σύμφωνα με τον Conger (1990, σελ. 50), οι χαρισματικοί ηγέτες συχνά υπερβάλλουν ως προς τις ικανότητές τους και το όραμα που προωθούν, αποσιωπούν αρνητικές πληροφορίες και δημιουργούν την ψευδαίσθηση πλήρους ελέγχου της κατάστασης. Οι πρακτικές αυτές μπορούν να περιορίσουν τη διαφωνία και να ενισχύσουν την ανάπτυξη κλειστής και ομοιογενούς ομαδικής νοοτροπίας, χαρακτηριστικής των μηχανισμών του groupthink.

Στην Enron, τα ανώτερα στελέχη καλλιεργούσαν έντονα προσωποκεντρικές και θεατρικές μορφές αυτοπροβολής. Ο Jeffrey Skilling, για παράδειγμα, παρουσιαζόταν εσωτερικά με χαρακτηρισμούς εμπνευσμένους από τη σειρά Star Wars, όπως «Darth Vader», ενώ η οργανωσιακή κουλτούρα της εταιρείας ενίσχυε εικόνες ισχύος, κυριαρχίας και επιθετικού ανταγωνισμού (Cruver, 2003, σελ. 10). Παράλληλα, η εταιρεία προωθούσε την αντίληψη ότι οι εργαζόμενοι συμμετείχαν σε μια εξαιρετική και προνομιούχα αποστολή, γεγονός που ενίσχυε την ταύτιση με την εταιρεία και περιόριζε την κριτική στάση απέναντι στις πρακτικές της διοίκησης (Tourish & Pinnington, 2002, σελ. 10- 12).

Η οργανωσιακή κουλτούρα της Enron ενίσχυε παράλληλα την απόλυτη αφοσίωση προς το εταιρικό όραμα και τις αξίες της διοίκησης. Η διαδικασία επιλογής και ένταξης νέων εργαζομένων ήταν ιδιαίτερα απαιτητική και ανταγωνιστική, ενώ η εταιρεία αναζητούσε άτομα πρόθυμα να αφιερώσουν σχεδόν το σύνολο του χρόνου και της ενέργειάς τους στην επίτευξη των εταιρικών στόχων (Fusaro & Miller, 2002, σελ. 49). Οι υποψήφιοι περνούσαν από εξαντλητικές διαδικασίες αξιολόγησης και συνεντεύξεων, οι οποίες δημιουργούσαν έντονη ψυχολογική πίεση και ενίσχυαν την ανάγκη συμμόρφωσης προς τις οργανωσιακές προσδοκίες. Μέσα από συνεχείς πρακτικές κοινωνικοποίησης και τελετουργικά συμμόρφωσης, πολλοί εργαζόμενοι φαίνεται ότι εσωτερίκευαν σταδιακά τις αξίες και τις αντιλήψεις της εταιρείας, ακόμη και όταν αρχικά διατηρούσαν επιφυλάξεις ή αμφιβολίες (Tourish & Pinnington, 2002, σελ. 16- 20).

Παράλληλα, η Enron φαίνεται ότι ενίσχυε συστηματικά την ομοιομορφία σκέψης και περιόριζε την έκφραση διαφωνίας. Το εσωτερικό σύστημα αξιολόγησης “*rank and yank*” δημιουργούσε ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό και τιμωρητικό περιβάλλον, στο οποίο οι εργαζόμενοι αξιολογούνταν συνεχώς και όσοι θεωρούνταν χαμηλής απόδοσης κινδύνευαν με απομάκρυνση από την εταιρεία (Fusaro & Miller, 2003, σελ. 51- 52). Η συνεχής πίεση για απόδοση, ο φόβος επαγγελματικών συνεπειών και η αρνητική αντιμετώπιση όσων εξέφραζαν αμφιβολίες ενίσχυαν τη συμμόρφωση και λειτουργούσαν αποτρεπτικά απέναντι στη διαφωνία. Σύμφωνα με μαρτυρίες πρώην στελεχών, επικρατούσε ένας άτυπος κανόνας “*no bad news*”, σύμφωνα με τον οποίο

η μεταφορά αρνητικών πληροφοριών προς τη διοίκηση μπορούσε να έχει σοβαρές συνέπειες για τους εργαζόμενους (Cruver, 2003, σελ. 176). Η περίπτωση της Sherron Watkins αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς οι προειδοποιήσεις της σχετικά με τις οικονομικές πρακτικές της εταιρείας δεν αντιμετωπίστηκαν ουσιαστικά από τη διοίκηση.

Τέλος, η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η αποτελεσματική λειτουργία των διοικητικών συμβουλίων μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά όταν η εξουσία συγκεντρώνεται υπερβολικά γύρω από τον CEO και περιορίζεται η πραγματική ανεξαρτησία των μελών του συμβουλίου. Οι στενοί προσωπικοί και επαγγελματικοί δεσμοί μεταξύ των μελών των boards μπορούν να ενισχύσουν την ενδοομαδική μεροληψία, να περιορίσουν την κριτική σκέψη και να αποθαρρύνουν τη διαφωνία (O'Connor, 2003, σελ. 1244-1246). Η περίπτωση της Enron φαίνεται να επιβεβαιώνει αυτή την προσέγγιση, καθώς η ισχυρή επιρροή της διοίκησης και η κυριαρχία μιας κοινής οργανωσιακής κουλτούρας περιόρισαν σημαντικά τη δυνατότητα ουσιαστικής αμφισβήτησης των αποφάσεων της ηγεσίας, ακόμη και όταν υπήρχαν εμφανείς ενδείξεις σοβαρών οικονομικών και λογιστικών προβλημάτων.

4.1.4 Θεωρία της Ετικέτας και Οργανωσιακός Στιγματισμός

Η θεωρία της ετικέτας υποστηρίζει ότι η παρέκκλιση δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό μιας πράξης ή ενός ατόμου, αλλά διαμορφώνεται μέσα από τις κοινωνικές αντιδράσεις και τους χαρακτηρισμούς που αποδίδουν οι κοινωνικές ομάδες σε συγκεκριμένες συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Howard Becker, οι κοινωνικές ομάδες καθορίζουν ποιες στάσεις και πρακτικές θεωρούνται αποδεκτές και ποιες αποκλίνουσες, αποδίδοντας αντίστοιχες «ετικέτες» στα άτομα που αποκλίνουν από τις κυρίαρχες νόρμες. Η διαδικασία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε στιγματισμό, κοινωνικό αποκλεισμό και σταδιακή εσωτερίκευση του χαρακτηρισμού από το ίδιο το άτομο, το οποίο ενδέχεται να οργανώσει την ταυτότητα και τη συμπεριφορά του γύρω από τον ρόλο που του αποδίδεται (Becker, 2000, σελ. 59- 69). Παράλληλα, η θεωρία της δευτερογενούς παρέκκλισης του Edwin Lemert υποστηρίζει ότι η κοινωνική αντίδραση και ο χαρακτηρισμός του ατόμου ως «παρεκκλίνοντος» μπορούν να επηρεάσουν καθοριστικά την αυτοεικόνα και τη

μελλοντική συμπεριφορά του, οδηγώντας σταδιακά στην αποδοχή και εσωτερίκευση της αποδιδόμενης ταυτότητας (Lemert, αναφ. στους Taylor, Walton & Young, 1973, σελ. 147- 149).

Η προσέγγιση αυτή μπορεί να συνδεθεί με την οργανωσιακή κουλτούρα της Enron, όπου φαίνεται ότι διαμορφώθηκαν ιδιαίτερα αυστηρές νόρμες σχετικά με το ποιος θεωρούνταν «κατάλληλος» και επιτυχημένος εργαζόμενος. Η εταιρεία προωθούσε ένα πρότυπο απόλυτης αφοσίωσης προς το οργανωσιακό όραμα, έντονης ανταγωνιστικότητας και διαρκούς επαγγελματικής δέσμευσης, ενώ εξαντλητικά ωράρια εργασίας και υψηλά επίπεδα πίεσης παρουσιάζονταν ως φυσιολογικά στοιχεία της εταιρικής ζωής (Swartz & Watkins, 2003, σελ. 58). Παράλληλα, η διοίκηση φαίνεται ότι προτιμούσε νεότερους εργαζόμενους, οι οποίοι θεωρούνταν περισσότερο πρόθυμοι να αποδεχθούν τις απαιτήσεις της εταιρείας και λιγότερο πιθανό να αμφισβητήσουν την εξουσία ή τις κυρίαρχες πρακτικές της διοίκησης (Swartz & Watkins, 2003, σελ. 58). Μέσα από απαιτητικές διαδικασίες επιλογής προσωπικού και έντονη οργανωσιακή κοινωνικοποίηση, οι εργαζόμενοι ενθαρρύνονταν να εσωτερικεύσουν πλήρως τις αξίες και τις προτεραιότητες της εταιρείας, ακόμη και όταν διατηρούσαν προσωπικές επιφυλάξεις ή αμφιβολίες (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 26- 27).

Στο πλαίσιο αυτό, όσοι δεν συμμορφώνονταν πλήρως με την κυρίαρχη οργανωσιακή κουλτούρα ή αμφισβητούσαν τις πρακτικές της διοίκησης φαίνεται ότι στιγματίζονταν αρνητικά. Χαρακτηρισμοί όπως “losers”, “chumps” ή “not team players” αποδίδονταν σε εργαζόμενους που θεωρούνταν ανεπαρκώς ανταγωνιστικοί ή λιγότερο αφοσιωμένοι προς το εταιρικό όραμα, λειτουργώντας ως μορφές κοινωνικού ελέγχου και πίεσης συμμόρφωσης (Swartz & Watkins, 2003, σελ. 192). Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, πολλοί εργαζόμενοι φαίνεται ότι απέφευγαν να εκφράσουν διαφωνίες ή ηθικές επιφυλάξεις, φοβούμενοι τον στιγματισμό, την περιθωριοποίηση ή ακόμη και την απώλεια της επαγγελματικής τους θέσης. Έτσι, η οργανωσιακή ετικετοποίηση λειτούργησε ως μηχανισμός διατήρησης της κυρίαρχης εταιρικής κουλτούρας και περιορισμού της αμφισβήτησης απέναντι στις προβληματικές

πρακτικές της διοίκησης, συμβάλλοντας έμμεσα στην κανονικοποίηση και διατήρηση της εταιρικής παραβατικότητας (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 34- 35).

Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι στην Enron είχε διαμορφωθεί ένα ιδιαίτερα κλειστό οργανωσιακό περιβάλλον, μέσα στο οποίο η διαφωνία και η κριτική αντιμετωπίζονταν αποτρεπτικά, ενώ η συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες αξίες της διοίκησης επιβραβευόταν συστηματικά. Οι συνέπειες της αμφισβήτησης ήταν γνωστές στους εργαζόμενους, γεγονός που συνέβαλε στον περιορισμό της ουσιαστικής κριτικής στο εσωτερικό της εταιρείας (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 37-38).

Παράλληλα, η έντονη ταύτιση πολλών εργαζομένων με την εταιρεία και το όραμα της διοίκησης φαίνεται ότι οδήγησε σταδιακά στην αποδυνάμωση της προσωπικής τους κρίσης και στην ανοχή πρακτικών που υπό διαφορετικές συνθήκες θα θεωρούνταν ηθικά απαράδεκτες. Όπως υποστηρίζεται, όταν τα άτομα επενδύουν υπερβολικά την προσωπική και επαγγελματική τους ταυτότητα σε έναν οργανισμό και στους ηγέτες του, ενδέχεται να γίνονται περισσότερο ευάλωτα σε μορφές χειραγώγησης και να αποδέχονται ευκολότερα προβληματικές ή παραβατικές πρακτικές (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 38).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η οργανωσιακή κουλτούρα της Enron φαίνεται ότι συνέβαλε όχι μόνο στη διατήρηση της σιωπής και της συμμόρφωσης, αλλά και στην καθυστερημένη αναγνώριση των παραβατικών πρακτικών ως σοβαρών μορφών οικονομικού εγκλήματος.

4.1.5 Κοινωνική Ταυτότητα, Ομαδική Ταύτιση και Στερεοτυποποίηση

Η Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας υποστηρίζει ότι τα άτομα διαμορφώνουν σημαντικό μέρος της προσωπικής τους ταυτότητας μέσα από τη συμμετοχή τους σε κοινωνικές ομάδες και οργανισμούς, αναπτύσσοντας συναισθηματική και ψυχολογική ταύτιση με αυτούς. Σύμφωνα με τη θεωρία, όσο περισσότερο κύρος, διακρίτοτητα και κοινωνική αναγνώριση διαθέτει μια ομάδα, τόσο ισχυρότερη γίνεται η ταύτιση των μελών μαζί της. Η διαδικασία αυτή οδηγεί τα άτομα να υιοθετούν τις αξίες, τις νόρμες και τις αντιλήψεις της ομάδας, ενώ παράλληλα ενισχύει τη

συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες οργανωσιακές πρακτικές και την υπεράσπιση της συλλογικής εικόνας της ομάδας απέναντι σε εξωτερική κριτική ή αμφισβήτηση (Ashforth & Mael, 1989, σελ. 24- 26).

Παράλληλα, η έντονη οργανωσιακή ταύτιση μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα “self-stereotyping”, κατά τα οποία τα άτομα αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους κυρίως μέσα από τα χαρακτηριστικά και τις αξίες της ομάδας στην οποία ανήκουν. Η διαδικασία αυτή ενισχύει περαιτέρω τη συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες οργανωσιακές νόρμες και περιορίζει τη διάθεση αμφισβήτησης (Ashforth & Mael, 1989, σελ. 29- 33).

Η περίπτωση της Enron φαίνεται να παρουσιάζει αρκετά από τα παραπάνω χαρακτηριστικά, καθώς η εταιρεία καλλιεργούσε έντονα την εικόνα ενός οργανισμού ελίτ, καινοτομίας και επαγγελματικής υπεροχής. Η οργανωσιακή κουλτούρα της εταιρείας ενίσχυε ιδιαίτερα την ανάπτυξη μιας ισχυρής συλλογικής ταυτότητας, μέσα από ανταγωνιστικές πρακτικές αξιολόγησης, όπως το σύστημα “rank and yank”, στο οποίο οι εργαζόμενοι αξιολογούσαν ο ένας τον άλλον και όσοι θεωρούνταν χαμηλής απόδοσης απομακρύνονταν από την εταιρεία (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 26- 29).

Το σύστημα αυτό συνέβαλε στη δημιουργία μιας ιδιαίτερα ανταγωνιστικής κουλτούρας «επιβίωσης των ισχυρότερων», όπου η επιτυχία συνδεόταν με τη διατήρηση υψηλού status εντός της ομάδας και με την ικανότητα προσαρμογής στις απαιτήσεις της εταιρείας (O’Connor, 2003, σελ. 1252- 1255). Παράλληλα, η Enron προωθούσε την εικόνα των στελεχών και των εργαζομένων της ως “superstars” και ως μέλη των “brightest and best”, ενισχύοντας την αίσθηση συλλογικής ανωτερότητας και την ψυχολογική ταύτιση των μελών με τον οργανισμό (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 14- 16).

Η διοίκηση της εταιρείας προέβαλλε έντονα ένα κοινό εταιρικό όραμα, παρουσιάζοντας την Enron ως έναν οργανισμό ξεχωριστής αποστολής και επαγγελματικής υπεροχής, γεγονός που ενίσχυε περαιτέρω τη συλλογική αφοσίωση προς την εταιρεία και τις αξίες της (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 11- 13). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι εργαζόμενοι φαίνεται ότι ενθαρρύνονταν να αντιλαμβάνονται τη

συμμετοχή τους στην εταιρεία όχι απλώς ως επαγγελματική απασχόληση, αλλά ως στοιχείο προσωπικής και κοινωνικής καταξίωσης.

Η έντονη αυτή οργανωσιακή ταύτιση φαίνεται ότι επηρέαζε σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο τα στελέχη αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους και τις πρακτικές της εταιρείας. Όπως επισημαίνεται, η επαγγελματική επιτυχία, η χρηματιστηριακή αξία της εταιρείας και η διατήρηση του status των στελεχών συνδέονταν στενά με την προσωπική τους αυτοεκτίμηση και κοινωνική αναγνώριση (O'Connor, 2003, σελ. 1252- 1255).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η προστασία της εικόνας επιτυχίας της εταιρείας φαίνεται ότι αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία, γεγονός που ενίσχυε τη συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες οργανωσιακές αξίες και διευκόλυνε την εκλογίκευση επιθετικών ή ανήθικων πρακτικών ως αναγκαίων για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας και της υπεροχής της ομάδας. Παράλληλα, η εταιρική κουλτούρα της Enron συνοδευόταν ακόμη και από συμβολικές και στρατιωτικού τύπου αναφορές, όπως χαρακτηρισμοί στελεχών και εργαζομένων με όρους όπως “Darth Vader” και “Storm Troopers”, στοιχεία που φαίνεται ότι ενίσχυαν περαιτέρω την αίσθηση συλλογικής ταυτότητας και ομαδικής συνοχής εντός του οργανισμού (Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 11- 12).

Μέσα σε αυτό το ιδιαίτερα κλειστό και ανταγωνιστικό περιβάλλον, η υπερβολική ταύτιση πολλών εργαζομένων με την εταιρεία φαίνεται ότι περιόριζε την κριτική σκέψη και τη διάθεση αμφισβήτησης, συμβάλλοντας στη διατήρηση της οργανωσιακής σιωπής και στην καθυστερημένη αναγνώριση των παραβατικών πρακτικών ως σοβαρών μορφών οικονομικού εγκλήματος. Υπό το πρίσμα αυτό, η Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ισχυρές οργανωσιακές ταυτότητες, μηχανισμοί ενδοομαδικής ταύτισης και αντιλήψεις συλλογικής ανωτερότητας μπορούν να διευκολύνουν τη συμμόρφωση προς προβληματικές πρακτικές και να περιορίσουν την αντίσταση απέναντι σε μορφές οργανωσιακής και οικονομικής παραβατικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η υπόθεση George Floyd: κοινωνικοψυχολογικές και εγκληματολογικές διαστάσεις της αστυνομικής βίας και της επιλεκτικής ποινικής μεταχείρισης

5.1 Παρουσίαση της υπόθεσης George Floyd

Η υπόθεση του George Floyd αποτέλεσε μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αστυνομικής βίας και φυλετικής στοχοποίησης στις United States κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Στις 25 Μαΐου 2020, ο George Floyd έχασε τη ζωή του κατά τη διάρκεια σύλληψής του στη Minneapolis, όταν ο αστυνομικός Derek Chauvin πίεζε το γόνατό του στον λαιμό του για περίπου εννέα λεπτά, παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις του Floyd ότι δεν μπορούσε να αναπνεύσει. Το περιστατικό καταγράφηκε σε βίντεο από παρευρισκόμενους πολίτες και έλαβε ευρεία δημοσιότητα μέσω των μέσων ενημέρωσης και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, προκαλώντας έντονες κοινωνικές αντιδράσεις και διεθνείς κινητοποιήσεις (BBC News, 2020· Amnesty International, 2020, σελ. 5).

Η δημοσιοποίηση του βίντεο λειτούργησε ως καταλυτικός παράγοντας για την αναζωπύρωση της δημόσιας συζήτησης γύρω από τον συστημικό ρατσισμό, την αστυνομική βία και τη λειτουργία του ποινικού συστήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Παράλληλα, ο θάνατος του George Floyd συνδέθηκε με ευρύτερες κοινωνικές διεκδικήσεις σχετικά με τη λογοδοσία των αστυνομικών αρχών, την επιλεκτική λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης και τις άνισες μορφές μεταχείρισης απέναντι σε αфроαμερικανικές κοινότητες.

Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η αστυνομική βία στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν αποτελεί μεμονωμένο ή νέο φαινόμενο, αλλά συνδέεται με ιστορικά και θεσμικά πρότυπα φυλετικής ανισότητας και διακριτικής μεταχείρισης από τις διωκτικές αρχές. Παρότι οι Αφροαμερικανοί αντιστοιχούν σε μικρότερο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, εμφανίζονται δυσανάλογα περισσότεροι στους θανάτους από αστυνομική

χρήση βίας, γεγονός που έχει συνδεθεί με πρακτικές racial profiling, υπερβολικής χρήσης βίας και επιλεκτικής αστυνόμευσης (Amnesty International, 2020, σελ. 5- 6).

Μετά τον θάνατο του George Floyd ακολούθησαν μαζικές κινητοποιήσεις του κινήματος Black Lives Matter σε πολλές πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών και διεθνώς. Κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων καταγράφηκαν επανειλημμένα περιστατικά αστυνομικής βίας απέναντι σε διαδηλωτές και δημοσιογράφους, με χρήση χημικών, πλαστικών σφαιρών και πρακτικών υπερβολικής καταστολής. Τα γεγονότα αυτά ενίσχυσαν περαιτέρω τη δημόσια συζήτηση σχετικά με την αστυνομική ατιμωρησία, τη θεσμική λογοδοσία και τις μορφές επιλεκτικής ποινικής μεταχείρισης απέναντι σε φυλετικές μειονότητες (GBD 2019 Police Violence US Subnational Collaborators, 2021, σελ. 1250).

5.1.1 Η Θεωρία της Ετικέτας και η Κοινωνική Κατασκευή της Επικινδυνότητας

Η Θεωρία της Ετικέτας μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο φυλετικά στερεότυπα και κοινωνικές αντιλήψεις περί «επικινδυνότητας» επηρεάζουν την αστυνομική αντιμετώπιση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι Αφροαμερικανοί και γενικότερα οι κοινότητες BIPOC εμφανίζονται δυσανάλογα περισσότεροι σε αστυνομικούς ελέγχους, έρευνες και περιστατικά χρήσης βίας σε σύγκριση με τους λευκούς πολίτες, γεγονός που έχει συνδεθεί με πρακτικές racial profiling και επιλεκτικής αστυνόμευσης. Παράλληλα, έρευνες έχουν δείξει ότι οι μειονοτικές ομάδες αντιμετωπίζονται συχνότερα ως «ύποπτες» ή «εκτός θέσης» (“out of place”), ιδιαίτερα όταν βρίσκονται σε περιοχές που κοινωνικά θεωρούνται συνδεδεμένες με τον λευκό πληθυσμό, γεγονός που ενισχύει τη διαδικασία κοινωνικής κατασκευής της παρεκκλίνουσας ταυτότητας (Onookome-Okome et al., 2022, σελ. 4- 6).

Η υπόθεση του George Floyd φαίνεται να εντάσσεται μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο φυλετικά διαφοροποιημένης αστυνόμευσης και κοινωνικής στοχοποίησης. Η βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι η αστυνομική βία στις United States δεν αποτελεί μεμονωμένο ή νέο φαινόμενο, αλλά συνδέεται με ιστορικά και θεσμικά πρότυπα άνισης μεταχείρισης απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες (Onookome-Okome et al., 2022, σελ. 5- 7).

Στο πλαίσιο αυτό, η βιβλιογραφία σχετικά με την αστυνομική βία απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες αναδεικνύει τη σημασία φυλετικών στερεοτύπων και πρακτικών racial profiling στη λειτουργία της αστυνόμευσης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όπως επισημαίνεται, οι Αφροαμερικανοί άνδρες συχνά συνδέονται στερεοτυπικά με την εγκληματικότητα, την επικινδυνότητα και την απειλή, γεγονός που συμβάλλει σε δυσανάλογους αστυνομικούς ελέγχους, αυξημένη επιτήρηση και συχνότερη χρήση βίας εναντίον τους (Gates-Mahmoud, 2023, σελ. 18- 20).

Παράλληλα, έχει υποστηριχθεί ότι η συνεχής αστυνομική επιτήρηση και οι επαναλαμβανόμενοι έλεγχοι επηρεάζουν σημαντικά την καθημερινότητα και την αυτοαντίληψη των στοχοποιημένων κοινωνικών ομάδων, οδηγώντας αρκετά άτομα να τροποποιούν τη συμπεριφορά και την κοινωνική τους παρουσία υπό τον φόβο αστυνομικής παρέμβασης. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι η συνεχής παρακολούθηση και οι απειλητικές συμπεριφορές από αστυνομικούς, ακόμη και όταν τα άτομα δεν εμπλέκονται σε εγκληματική δραστηριότητα, δημιουργούν αισθήματα αδυναμίας και φόβου, ενώ επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα παρουσιάζουν τον εαυτό τους στον δημόσιο χώρο (Gates-Mahmoud, 2023, σελ. 19).

Η βιβλιογραφία επισημαίνει επίσης ότι οι πρακτικές racial profiling και η στερεοτυπική σύνδεση των Αφροαμερικανών με την εγκληματικότητα αποτελούν βασικούς παράγοντες που ενισχύουν την αστυνομική βία απέναντι σε μειονοτικές ομάδες, ενώ παράλληλα τα μέσα ενημέρωσης συχνά συμβάλλουν στην αναπαραγωγή μορφών κοινωνικού στιγματισμού και νομιμοποίησης της αυστηρής αστυνόμευσης (Gates-Mahmoud, 2023, σελ. 20- 22).

Η Θεωρία της Ετικέτας μπορεί επίσης να συμβάλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο δημόσιος και πολιτικός λόγος αναπαράγει στερεοτυπικές αντιλήψεις περί εγκληματικότητας και επικινδυνότητας απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες και διαδηλωτές. Μετά τον θάνατο του George Floyd, πολιτικά πρόσωπα και μέσα ενημέρωσης χρησιμοποίησαν επανειλημμένα τον χαρακτηρισμό “thug” για διαδηλωτές αλλά και για τον ίδιο τον Floyd, συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας εικόνας κοινωνικής απειλής και παραβατικότητας. Όπως επισημαίνεται, ο όρος αυτός λειτουργεί συχνά ως μορφή φυλετικά φορτισμένου στιγματισμού, η οποία συνδέει

τους Αφροαμερικανούς με την εγκληματικότητα και τη βία, ενώ παράλληλα υποβαθμίζει την αξία της ζωής τους και διευκολύνει τη νομιμοποίηση αυστηρότερων μορφών κοινωνικού και ποινικού ελέγχου απέναντί τους (Joseph, 2020, σελ. 3- 4).

Η θεωρία της ετικέτας συμβάλλει, επομένως, στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο διαδικασίες κοινωνικού χαρακτηρισμού, φυλετικής στοχοποίησης και κατασκευής της «επικινδυνότητας» επηρεάζουν τη λειτουργία της αστυνόμευσης και της ποινικής δικαιοσύνης απέναντι σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Υπό το πρίσμα αυτό, η υπόθεση του George Floyd αναδεικνύει ότι η αστυνομική βία και η επιλεκτική ποινική μεταχείριση δεν συνδέονται αποκλειστικά με ατομικές συμπεριφορές, αλλά και με ευρύτερους μηχανισμούς κοινωνικού στιγματισμού, φυλετικής κατηγοριοποίησης και επιλεκτικής εφαρμογής του κοινωνικού ελέγχου.

5.1.2 Ηθική Αποδέσμευση και Νομιμοποίηση της Αστυνομικής Βίας

Η θεωρία της Ηθικής Αποδέσμευσης του Albert Bandura υποστηρίζει ότι τα άτομα μπορούν να προβαίνουν σε βίαιες ή ανήθικες πράξεις χωρίς έντονα συναισθήματα ενοχής, όταν ενεργοποιούνται γνωστικοί μηχανισμοί που επιτρέπουν την ηθική δικαιολόγηση ή αποδυνάμωση της ευθύνης για τις πράξεις αυτές. Οι μηχανισμοί αυτοί περιλαμβάνουν την ηθική δικαιολόγηση, τη χρήση ευφημιστικής γλώσσας, τη μετατόπιση ή διάχυση της ευθύνης, την απόδοση ευθύνης στο θύμα και την απανθρωποποίηση του άλλου (Bandura, 1999, σελ. 193- 209).

Στο πλαίσιο της αστυνομικής βίας απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες, η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η αποανθρωποποίηση και η εγκληματοποίηση των μαύρων πολιτών διευκολύνουν την κοινωνική νομιμοποίηση της βίας απέναντί τους. Όπως αναφέρεται, η στερεοτυπική παρουσίαση των Αφροαμερικανών ως «επικίνδυνων», «βίαιων» ή «εγκληματικών» ενισχύει την τάση αποδοχής ή δικαιολόγησης της αστυνομικής βίας, ιδιαίτερα όταν τα θύματα παρουσιάζονται ως απειλητικά ή κοινωνικά αποκλίνοντα άτομα (Cheek et al., 2025, σελ. 4- 5).

Παράλληλα, η βιβλιογραφία αναδεικνύει ότι η ηθική αποδέσμευση μπορεί να εκδηλώνεται μέσω διαφορετικών μηχανισμών, όπως η ηθική δικαιολόγηση της βίας, η απόδοση ευθύνης στο θύμα, η αποανθρωποποίηση, η διάχυση της ευθύνης και η

χρήση ευφημιστικής γλώσσας που παρουσιάζει τη βία ως λιγότερο σοβαρή ή κοινωνικά αναγκαία. Όπως υποστηρίζεται, οι μηχανισμοί αυτοί διευκολύνουν την παρουσίαση της αστυνομικής βίας ως «δικαιολογημένης», «αναγκαίας» ή ως μέσου προστασίας της κοινωνικής τάξης, μειώνοντας έτσι την ηθική απαξία της πράξης και περιορίζοντας την κοινωνική αντίδραση απέναντι στη βία (Cheek et al., 2025, σελ. 5-6).

Η βιβλιογραφία επισημαίνει επίσης ότι η αστυνομική βία απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες συχνά συνοδεύεται από μορφές victim-blaming και κοινωνικής μετατόπισης της ευθύνης. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι οι αστυνομικοί που εμπλέκονται σε περιστατικά θανατηφόρας βίας συχνά επικαλούνται φόβο για τη ζωή τους ή ανάγκη προστασίας της δημόσιας ασφάλειας, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι πράξεις αυτές χαρακτηρίζονται θεσμικά ως «δικαιολογημένες». Παράλληλα, η αποτυχία αναγνώρισης του ρόλου του ρατσισμού σε περιστατικά αστυνομικής βίας έχει ερμηνευθεί ως μορφή ηθικής αποδέσμευσης, καθώς συμβάλλει στην έμμεση νομιμοποίηση της βίας και στην αποδυνάμωση της κοινωνικής καταδίκης απέναντι στους δράστες (Cheek et al., 2025, σελ. 4-6).

Η υπόθεση του George Floyd φαίνεται να αναδεικνύει αρκετούς από τους παραπάνω μηχανισμούς. Μετά τον θάνατό του, αναπτύχθηκαν επανειλημμένα δημόσιοι λόγοι που επιχείρησαν να δικαιολογήσουν ή να μετριάσουν την ευθύνη των αστυνομικών, μέσα από αναφορές στη χρήση ουσιών, στην κατάσταση της υγείας του Floyd ή στο προηγούμενο ποινικό του παρελθόν. Οι πρακτικές αυτές μπορούν να ερμηνευθούν ως μορφές victim-blaming και ηθικής αποδέσμευσης, καθώς μετατοπίζουν μέρος της ευθύνης από τη συμπεριφορά των αστυνομικών προς το ίδιο το θύμα (Bellás, 2023, σελ. 921-925).

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται επίσης στον ρόλο των μέσων ενημέρωσης στη διαμόρφωση κοινωνικών αντιλήψεων γύρω από την αστυνομική βία απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες. Όπως επισημαίνεται, τα μέσα ενημέρωσης συχνά παρουσιάζουν τα θύματα μέσα από στερεοτυπικές και εγκληματοποιητικές αναπαραστάσεις, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούν ουδέτερη ή αποστειρωμένη γλώσσα για την περιγραφή περιστατικών αστυνομικής βίας. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι

Αφροαμερικανοί παρουσιάζονται ως «επικίνδυνου», «εγκληματικού» ή «απειλητικού», ενώ οι αστυνομικοί εμφανίζονται ως πρόσωπα που ενεργούν για την προστασία της κοινωνικής τάξης και της ασφάλειας. Η διαδικασία αυτή έχει ερμηνευθεί ως μορφή ηθικής αποδέσμευσης που συμβάλλει στην κανονικοποίηση και κοινωνική νομιμοποίηση της βίας απέναντι σε Αφροαμερικανούς πολίτες (Cheek et al., 2025, σελ. 6- 8).

Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία της Ηθικής Αποδέσμευσης συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο μηχανισμοί εκλογίκευσης, victim-blaming, απανθρωποποίησης και μετατόπισης της ευθύνης μπορούν να διευκολύνουν τη νομιμοποίηση της αστυνομικής βίας και να περιορίσουν την κοινωνική καταδίκη απέναντι σε περιστατικά υπερβολικής χρήσης βίας. Παράλληλα, αναδεικνύεται ότι οι μηχανισμοί αυτοί συνδέονται ευρύτερα με μορφές επιλεκτικής ποινικής μεταχείρισης και με την άνιση κοινωνική αξιολόγηση της βίας όταν τα θύματα ανήκουν σε φυλετικά και κοινωνικά ευάλωτες ομάδες.

5.1.3 Groupthink και Κουλτούρα Σιωπής στην Αστυνομική Οργάνωση

Η θεωρία του groupthink υποστηρίζει ότι σε ομάδες με υψηλή συνοχή και έντονη πίεση για συναίνεση, τα μέλη συχνά αποφεύγουν να εκφράσουν διαφωνίες ή εναλλακτικές απόψεις, προκειμένου να διατηρηθεί η ενότητα της ομάδας. Στις περιπτώσεις αυτές αναπτύσσονται φαινόμενα αυτολογοκρισίας και συμμόρφωσης, με αποτέλεσμα η ομάδα να οδηγείται σε μη ορθολογικές ή προβληματικές αποφάσεις, χωρίς ουσιαστική κριτική αξιολόγηση των ενεργειών της (Brummer & Strine, 2023, σελ. 35- 36).

Η βιβλιογραφία σχετικά με την αστυνομική κουλτούρα επισημαίνει ότι οι αστυνομικοί λειτουργούν συχνά μέσα σε ένα ιδιαίτερα συνεκτικό και κλειστό επαγγελματικό περιβάλλον, στο οποίο η αλληλεγγύη, η ομαδική συνοχή και η πίστη προς τους συναδέλφους θεωρούνται κεντρικές αξίες. Η φύση της αστυνομικής εργασίας, η πιθανότητα έκθεσης σε επικίνδυνες και απρόβλεπτες συνθήκες, καθώς και η συνεχής δημόσια κριτική απέναντι στην αστυνομία φαίνεται να ενισχύουν την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών αφοσίωσης μεταξύ των μελών του σώματος. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσεται η λεγόμενη “blue wall of silence”, δηλαδή μια άτυπη κουλτούρα

σιωπής σύμφωνα με την οποία οι αστυνομικοί αποφεύγουν να καταγγείλουν ή να αμφισβητήσουν αντικανονικές συμπεριφορές συναδέλφων τους, ακόμη και όταν αυτές παραβιάζουν επαγγελματικούς ή νομικούς κανόνες (Skolnick, 2002, σελ. 8- 9).

Πλήθος ερευνών έχει δείξει ότι περιστατικά παραβίασης κανόνων, κατάχρησης εξουσίας ή αντικανονικών πρακτικών συχνά δεν αναφέρονται επίσημα, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις οι ίδιοι οι αστυνομικοί καλύπτουν ή αποσιωπούν παραβατικές συμπεριφορές συναδέλφων τους. Η πρακτική αυτή συνδέεται με μια ευρύτερη επαγγελματική κουλτούρα αλληλεγγύης και προστασίας μεταξύ των μελών του αστυνομικού σώματος, μέσα στην οποία η διαφωνία ή η δημόσια αμφισβήτηση συναδέλφων συχνά αποθαρρύνεται (Westmarland & Conway, 2020).

Παράλληλα, επισημαίνεται ότι η πίεση για αποτελεσματικότητα, η ανάγκη διατήρησης της ομαδικής συνοχής και η έκθεση σε επικίνδυνες καταστάσεις μπορούν να ενισχύσουν τη συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες πρακτικές της ομάδας και να περιορίσουν την ατομική κριτική σκέψη. Στο πλαίσιο αυτό, παραβιάσεις κανόνων ή υπερβολική χρήση βίας ενδέχεται να εκλογικεύονται ως αναγκαίες για την προστασία της δημόσιας τάξης ή για την επίτευξη μιας μορφής “street justice” (Westmarland & Conway, 2020).

Η παραπάνω κουλτούρα συλλογικής αφοσίωσης και σιωπής φαίνεται να αναδείχθηκε έντονα και στην υπόθεση του George Floyd. Παρότι οι παρόντες αστυνομικοί εξέφρασαν σε ορισμένες στιγμές ανησυχία για την κατάσταση του Floyd, τελικά δεν παρενέβησαν ουσιαστικά ώστε να σταματήσουν τις ενέργειες του Derek Chauvin. Όπως επισημαίνεται στη σχετική βιβλιογραφία και στον δημόσιο διάλογο που ακολούθησε την υπόθεση, η ύπαρξη πολιτικών “duty to intervene” δεν αρκεί από μόνη της όταν οι αστυνομικοί λειτουργούν μέσα σε ένα ισχυρό πλαίσιο επαγγελματικής αλληλεγγύης, ιεραρχικής υπακοής και φόβου κοινωνικής απομόνωσης μέσα στο σώμα (Associated Press, 2020).

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε επίσης στο γεγονός ότι δύο από τους αστυνομικούς ήταν νεοεισερχόμενοι στο σώμα και ο Chauvin λειτουργούσε ως ανώτερος και εκπαιδευτής τους, γεγονός που φαίνεται να ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τη

συμμόρφωση και την απροθυμία αμφισβήτησης των ενεργειών του. Η δυναμική αυτή εμφανίζει έντονες ομοιότητες με βασικά χαρακτηριστικά του groupthink, όπως η πίεση για ομοφωνία, η αποφυγή διαφωνίας, η αυτολογοκρισία και η προτεραιότητα της συνοχής της ομάδας έναντι της ατομικής κριτικής σκέψης (Associated Press, 2020).

Παρά τις επανειλημμένες παρεμβάσεις και εκκλήσεις των παρευρισκόμενων πολιτών προς τους αστυνομικούς να σταματήσουν τη βία απέναντι στον Floyd, κανένας από τους παρόντες αστυνομικούς δεν παρενέβη ουσιαστικά απέναντι στις ενέργειες του Derek Chauvin. Αντίθετα, οι παρευρισκόμενοι φαίνεται ότι αντιμετωπίστηκαν από την αστυνομία ως πιθανή απειλή για τη δημόσια τάξη και την ασφάλεια των αστυνομικών, γεγονός που ενίσχυε περαιτέρω τη συλλογική συνοχή και την αμυντική στάση της ομάδας (Levine et al., 2025, σελ. 332- 333).

Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία του groupthink συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο μηχανισμοί ομαδικής συμμόρφωσης, επαγγελματικής αλληλεγγύης και πίεσης προς συναίνεση μπορούν να περιορίσουν την ατομική κρίση και να διευκολύνουν τη διατήρηση προβληματικών ή βίαιων πρακτικών μέσα σε κλειστά επαγγελματικά περιβάλλοντα, όπως το αστυνομικό σώμα. Παράλληλα, αναδεικνύεται ότι η διατήρηση της ομαδικής συνοχής και της επαγγελματικής πίστης μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, να υπερισχύσει της ηθικής ή νομικής υποχρέωσης παρέμβασης απέναντι σε περιστατικά υπερβολικής χρήσης βίας.

5.1.4 Γνωστική Ασυμφωνία και Εκλογίκευση της Αστυνομικής Αυθαιρεσίας

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας του Leon Festinger υποστηρίζει ότι τα άτομα βιώνουν ψυχολογική δυσφορία όταν έρχονται αντιμέτωπα με πληροφορίες ή γεγονότα που συγκρούονται με προϋπάρχουσες πεποιθήσεις, αξίες ή αντιλήψεις τους. Για τη μείωση αυτής της δυσφορίας, τα άτομα συχνά επιχειρούν να εκλογικεύσουν τα γεγονότα, να τροποποιήσουν τις στάσεις τους ή να απορρίψουν πληροφορίες που απειλούν την ήδη διαμορφωμένη εικόνα τους για τον κόσμο και τους κοινωνικούς θεσμούς.

Η υπόθεση του George Floyd φαίνεται να λειτούργησε ως ένα ιδιαίτερα ισχυρό “focusing event”, το οποίο προκάλεσε έντονες κοινωνικές και ψυχολογικές αντιδράσεις απέναντι στην αστυνομία και το ποινικό σύστημα. Η δημόσια προβολή της αστυνομικής βίας δημιούργησε σε πολλούς πολίτες μια σύγκρουση ανάμεσα στην αντίληψη ότι η αστυνομία αποτελεί θεσμό προστασίας και νομιμότητας και στην εικόνα ενός άοπλου ανθρώπου που έχασε τη ζωή του κατά τη διάρκεια αστυνομικής επέμβασης. Η γνωστική αυτή ασυμφωνία φαίνεται ότι οδήγησε μέρος της κοινωνίας σε αμφισβήτηση της νομιμοποίησης, της δικαιοσύνης και της αμεροληψίας της αστυνομίας και του ίδιου του νομικού συστήματος, ιδιαίτερα μεταξύ ατόμων που ήταν περισσότερο ευαισθητοποιημένα απέναντι σε ζητήματα φυλετικών διακρίσεων και αστυνομικής βίας. Αντίθετα, άλλες κοινωνικές ομάδες συνέχισαν να υπερασπίζονται την αστυνομία και να αρνούνται την ύπαρξη συστημικής μεροληψίας, γεγονός που μπορεί να ερμηνευθεί ως προσπάθεια διατήρησης προϋπαρχουσών πεποιθήσεων και μείωσης της ψυχολογικής ασυμφωνίας που δημιούργησαν τα γεγονότα του καλοκαιριού του 2020 (Fine et al., 2024, σελ. 338-340).

Έρευνες έδειξαν ότι ο θάνατος του George Floyd λειτούργησε για πολλούς ανθρώπους, και ιδιαίτερα για τις αфроαμερικανικές κοινότητες, ως σύμβολο ευρύτερων μορφών θεσμικής και συστημικής καταπίεσης, ενισχύοντας την αντίληψη ότι η αστυνομία αντιμετωπίζεται περισσότερο ως απειλή παρά ως θεσμός προστασίας για τις κοινότητες των έγχρωμων πολιτών (Gates-Mahmoud, 2023, σελ. 100- 101).

Η δημόσια και εκτεταμένη προβολή του θανάτου του George Floyd μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης φαίνεται ότι επηρέασε σημαντικά τις αντιλήψεις μεγάλου μέρους της κοινωνίας απέναντι στην αστυνομία και το ποινικό σύστημα. Η βιβλιογραφία σχετικά με τη διαδικαστική δικαιοσύνη επισημαίνει ότι ακόμη και έμμεσες ή «δευτερογενείς» εμπειρίες αστυνομικής βίας, μέσω βίντεο και μέσων ενημέρωσης, μπορούν να επηρεάσουν ουσιαστικά την εμπιστοσύνη και τη νομιμοποίηση της αστυνομίας, ιδιαίτερα μεταξύ μειονοτικών ομάδων που ταυτίζονται με τα θύματα αστυνομικής βίας (Laniyonu, 2021, όπ. αναφ. στο Nivette et al., 2023, σελ. 575).

Όπως υποστηρίζεται, πολλοί Αφροαμερικανοί πολίτες βίωσαν την υπόθεση Floyd μέσα από μια αίσθηση κοινής εμπειρίας και συλλογικής ταύτισης, αντιλαμβανόμενοι ότι «θα μπορούσε να είχε συμβεί και σε αυτούς». Η εμπειρία αυτή φαίνεται να ενίσχυσε τη γνωστική ασυμφωνία ανάμεσα στην εικόνα της αστυνομίας ως θεσμού προστασίας και στη δημόσια καταγραφή μιας πράξης ακραίας αστυνομικής βίας, οδηγώντας σε μείωση της εμπιστοσύνης προς την αστυνομία, αμφισβήτηση της νομιμοποίησής της και ενίσχυση των κοινωνικών κινητοποιήσεων κατά του συστημικού ρατσισμού (Nivette et al., 2023, σελ. 575- 576).

Η γνωστική ασυμφωνία φαίνεται επίσης να εκδηλώθηκε μέσα από διαδικασίες απόδοσης ευθύνης στα ίδια τα θύματα ή στους διαδηλωτές που κινητοποιήθηκαν μετά τον θάνατο του George Floyd. Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι, όταν αμφισβητούνται κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις ή μορφές εξουσίας, συχνά αναπτύσσονται αφηγήσεις που παρουσιάζουν τα θύματα ή όσους αντιδρούν ως υπερβολικούς, επιθετικούς ή υπερβολικά «ευαίσθητους» απέναντι στον ρατσισμό και τις διακρίσεις. Παράλληλα, περιστατικά βίας, λεηλασιών ή επεισοδίων κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων χρησιμοποιήθηκαν σε αρκετές περιπτώσεις για να αμφισβητηθεί η συνολική νομιμοποίηση των κινητοποιήσεων και να δικαιολογηθεί η εντατικοποίηση της αστυνομικής καταστολής, παραμερίζοντας τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες συστημικού ρατσισμού, κοινωνικής ανισότητας και αστυνομικής βίας που πυροδότησαν τις αντιδράσεις. Η διαδικασία αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως προσπάθεια μείωσης της ψυχολογικής δυσφορίας που προκαλεί η αναγνώριση της ύπαρξης θεσμικού ρατσισμού και κοινωνικής αδικίας (Johnson et al., 2021, σελ. 1029).

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας έχει χρησιμοποιηθεί και για την ερμηνεία μορφών ακραίου και συστημικού ρατσισμού. Σύμφωνα με σχετικές προσεγγίσεις, η άσκηση φυλετικής βίας δημιουργεί συχνά μια ψυχολογική σύγκρουση ανάμεσα στην επίγνωση της κοινής ανθρώπινης αξίας και στην ίδια τη βίαιη πράξη. Για να μειωθεί αυτή η ασυμφωνία, αναπτύσσονται μηχανισμοί εκλογίκευσης που παρουσιάζουν τα θύματα ως επικίνδυνα, εγκληματικά ή «άξια» τιμωρίας, επιτρέποντας έτσι τη δικαιολόγηση της βίας και τη μείωση της ηθικής ενοχής. Στην υπόθεση του George

Floyd, η αναπαραγωγή στερεοτύπων σχετικά με την εγκληματικότητα των μαύρων ανδρών και οι προσπάθειες μεταφοράς της ευθύνης στο ίδιο το θύμα φαίνεται να λειτουργήσαν ως μηχανισμοί μείωσης της γνωστικής ασυμφωνίας απέναντι στη δημόσια εικόνα ακραίας αστυνομικής βίας και συστημικού ρατσισμού (Brogaard & Gatzia, 2020, σελ. 18- 20).

Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο άτομα και κοινωνικές ομάδες επιχειρούν να διαχειριστούν την ψυχολογική σύγκρουση που δημιουργείται όταν γεγονότα αστυνομικής βίας έρχονται σε αντίθεση με βαθύτερες αντιλήψεις περί νομιμότητας, δικαιοσύνης και κοινωνικής τάξης. Παράλληλα, αναδεικνύεται ότι διαδικασίες εκλογίκευσης, άρνησης και μετατόπισης της ευθύνης μπορούν να συμβάλουν στη διατήρηση μορφών κοινωνικής ανοχής απέναντι στον συστημικό ρατσισμό και την επιλεκτική ποινική μεταχείριση.

5.1.5 Κοινωνικά Στερεότυπα, Κοινωνική Ταυτότητα και Συστημικός Ρατσισμός

Η βιβλιογραφία σχετικά με τα φυλετικά στερεότυπα και το “racial gaslighting” επισημαίνει ότι οι εμπειρίες ρατσισμού συχνά υποβαθμίζονται ή αμφισβητούνται μέσα από αφηγήσεις που παρουσιάζουν τα άτομα που διαμαρτύρονται ως υπερβολικά «ευαίσθητα», παράλογα ή υπερβολικά επικεντρωμένα στη φυλή. Σύμφωνα με τους Davis και Ernst (2019), το racial gaslighting αποτελεί μια διαδικασία μέσα από την οποία αναπαράγεται και κανονικοποιείται μια κυρίαρχη κοινωνική πραγματικότητα που αμφισβητεί τη βιωμένη εμπειρία των φυλετικών διακρίσεων και παθολογικοποιεί όσους αντιδρούν απέναντι στον ρατσισμό. Οι Johnson et al. επισημαίνουν ότι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους Αφροαμερικανούς ως «υπερβολικούς», «επιθετικούς» ή «παρανοϊκούς» σχετικά με ζητήματα φυλής χρησιμοποιούνται συχνά για να απονομιμοποιηθούν οι αντιδράσεις απέναντι σε περιστατικά ρατσισμού και αστυνομικής βίας. Στο πλαίσιο της υπόθεσης του George Floyd, παρόμοιες αφηγήσεις εμφανίστηκαν συχνά στον δημόσιο λόγο, μέσα από προσπάθειες υποβάθμισης των καταγγελιών περί συστημικού ρατσισμού ή παρουσίας των κοινωνικών αντιδράσεων ως υπερβολικών και αδικαιολόγητων (Johnson et al., 2021, σελ. 1029- 1030).

Η βιβλιογραφία σχετικά με τα φυλετικά στερεότυπα επισημαίνει ότι οι Αφροαμερικανοί άνδρες έχουν ιστορικά παρουσιαστεί μέσα από αφηγήσεις που τους συνδέουν με την επικινδυνότητα, τη βία και την εγκληματικότητα. Ο Jones αναφέρει ότι το παλαιότερο στερεότυπο του «βίαιου μαύρου άνδρα» έχει εξελιχθεί στις σύγχρονες εικόνες του “big black man” και του “urban thug”, οι οποίες συνεχίζουν να επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία, τα μέσα ενημέρωσης και οι μηχανισμοί ποινικού ελέγχου αντιλαμβάνονται τους μαύρους άνδρες. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, τα στερεότυπα αυτά συμβάλλουν στην κατασκευή ενός κοινωνικού φόβου απέναντι στους Αφροαμερικανούς, παρουσιάζοντάς τους ως δυνητικά απειλητικούς και επικίνδυνους, γεγονός που διευκολύνει τη νομιμοποίηση πρακτικών αστυνομικής επιτήρησης και βίας. Στο πλαίσιο της υπόθεσης του George Floyd, οι αντιλήψεις αυτές φαίνεται ότι συνδέθηκαν με ευρύτερες διαδικασίες φυλετικής στοχοποίησης και criminalization των μαύρων ανδρών στις United States (Jones, 2020, σελ. 100- 103).

Παράλληλα, η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι φυλετικές στερεοτυπικές αντιλήψεις επηρεάζουν σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτές οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολιτών και αστυνομίας, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για Αφροαμερικανούς άνδρες. Έρευνες έχουν δείξει ότι η φυλή λειτουργεί ως εξω-νομικός παράγοντας που επηρεάζει τις αντιλήψεις περί επιθετικότητας, επικινδυνότητας και νομιμοποίησης της χρήσης βίας κατά τη διάρκεια αστυνομικών επεμβάσεων. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι οι μαύροι άνδρες συχνά αντιμετωπίζονται μέσα από στερεοτυπικές αντιλήψεις που τους συνδέουν με την απειλή και την επιθετικότητα, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου η συμπεριφορά τους δεν διαφοροποιείται από εκείνη λευκών πολιτών. Σύμφωνα με τη σχετική έρευνα, οι υποθέσεις των George Floyd και Breonna Taylor φαίνεται ότι επηρέασαν σημαντικά τις κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από τη φυλή, την αστυνομική βία και τη χρήση δύναμης από την αστυνομία, αναδεικνύοντας τις επιδράσεις των φυλετικών στερεοτύπων στις δημόσιες και θεσμικές αντιλήψεις περί επικινδυνότητας και αστυνομικής νομιμοποίησης (McClure et al., 2026, σελ. 201- 202).

Η βιβλιογραφία σχετικά με τα φυλετικά στερεότυπα επισημαίνει επίσης ότι οι Αφροαμερικανοί άνδρες συχνά συνδέονται με στερεοτυπικές αντιλήψεις περί εγκληματικότητας, βίας και επικινδυνότητας. Οι McClure et al. αναφέρουν ότι η φυλή λειτουργεί συχνά ως πολιτισμικά φορτισμένο στοιχείο που ενεργοποιεί αντιλήψεις περί απειλής και εγκληματικότητας, με αποτέλεσμα οι μαύροι άνδρες να γίνονται αντιληπτοί ως περισσότερο επιθετικοί και επικίνδυνοι σε σύγκριση με λευκούς άνδρες, ακόμη και όταν επιδεικνύουν την ίδια συμπεριφορά. Παράλληλα, έρευνες έχουν δείξει ότι τα φυλετικά στερεότυπα επηρεάζουν την αναγνώριση όπλων, τις αποφάσεις χρήσης πυροβόλων όπλων (“shoot/don’t shoot decisions”) και τις αντιλήψεις περί απειλής κατά τη διάρκεια αστυνομικών αλληλεπιδράσεων. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, το στερεότυπο του «επικίνδυνου μαύρου άνδρα» αποτελεί διαχρονικό στοιχείο της αμερικανικής κοινωνικής και ποινικής κουλτούρας, επηρεάζοντας τόσο τις κοινωνικές αντιλήψεις όσο και τις πρακτικές αστυνόμευσης και χρήσης βίας απέναντι στους Αφροαμερικανούς πολίτες (McClure et al., 2024, σελ. 203- 205).

Οι παραπάνω προσεγγίσεις συνδέονται ευρύτερα με τη συζήτηση γύρω από τον συστημικό ρατσισμό και την επιλεκτική λειτουργία του ποινικού συστήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιλήψεων περί «επικινδυνότητας» και «εγκληματικότητας» των Αφροαμερικανών φαίνεται να επηρεάζει όχι μόνο τις κοινωνικές αντιλήψεις, αλλά και τις πρακτικές αστυνόμευσης, επιτήρησης και χρήσης βίας απέναντι σε φυλετικές μειονότητες. Υπό το πρίσμα αυτό, η υπόθεση του George Floyd ανέδειξε ευρύτερες κοινωνικές και θεσμικές διαστάσεις της φυλετικής στοχοποίησης και της επιλεκτικής ποινικής μεταχείρισης, ενισχύοντας τη δημόσια συζήτηση γύρω από τον συστημικό ρατσισμό, την αστυνομική βία και τις ανισότητες στη λειτουργία του ποινικού συστήματος.

Κεφάλαιο 6

Συγκριτική ανάλυση των υποθέσεων Enron και George Floyd υπό το πρίσμα κοινωνικοψυχολογικών και εγκληματολογικών θεωριών

6.1 Ομοιότητες των υποθέσεων Enron και George Floyd

Παρά τις σημαντικές διαφορές ως προς το πεδίο εκδήλωσης της παραβατικότητας, οι υποθέσεις της Enron και του George Floyd παρουσιάζουν αξιοσημείωτες ομοιότητες ως προς τους κοινωνικοψυχολογικούς μηχανισμούς που διευκόλυναν τη διατήρηση προβληματικών πρακτικών. Και στις δύο περιπτώσεις διαπιστώνεται η λειτουργία ισχυρών οργανωσιακών κουλτουρών που ενίσχυαν τη συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις της ομάδας και περιόριζαν την αμφισβήτηση. Στην Enron, η πίεση για οικονομική επιτυχία, η επιβράβευση της απόλυτης αφοσίωσης προς το εταιρικό όραμα και η περιθωριοποίηση των διαφωνούντων συνέβαλαν στην κανονικοποίηση παραπλανητικών πρακτικών και στην αποδοχή μορφών εταιρικής εξαπάτησης (Boddy, 2023, σελ. 649- 650· Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 34- 38). Αντίστοιχα, στην υπόθεση George Floyd, η αστυνομική κουλτούρα αλληλεγγύης και η λεγόμενη «blue wall of silence» φαίνεται ότι ενίσχυσαν τη σιωπή και τη μη παρέμβαση των παρόντων αστυνομικών, ακόμη και όταν υπήρχαν εμφανείς ενδείξεις κινδύνου για τη ζωή του Floyd (Skolnick, 2002, σελ. 8-9· Westmarland & Conway, 2020). Και στις δύο περιπτώσεις, η συλλογική πίεση και η ανάγκη διατήρησης της συνοχής της ομάδας λειτούργησαν περιοριστικά απέναντι στην ατομική κριτική σκέψη και στην έκφραση διαφωνίας.

Παράλληλα, τόσο στην Enron όσο και στην υπόθεση George Floyd παρατηρείται η ενεργοποίηση μηχανισμών ηθικής αποδέσμευσης και εκλογίκευσης της παραβατικής συμπεριφοράς. Στην Enron, η χρήση ευφημιστικών όρων, η διάχυση της ευθύνης και η παρουσίαση της οικονομικής παραποίησης ως αναγκαίου μέσου για την επιτυχία της εταιρείας συνέβαλαν στη νομιμοποίηση της εταιρικής απάτης (Moore, 2007, σελ. 135-136· Bondarenko, 2026· Anand, Ashforth & Joshi, 2004, σελ. 14-15).

Αντίστοιχα, στην περίπτωση του George Floyd, η βιβλιογραφία αναδεικνύει μηχανισμούς victim-blaming, μετατόπισης της ευθύνης και αποανθρωποποίησης, μέσω των οποίων η αστυνομική βία παρουσιάστηκε από ορισμένους ως δικαιολογημένη ή αναγκαία για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης (Bandura, 1999, σελ. 193- 209· Cheek et al., 2025, σελ. 4- 8· Bellas, 2023, σελ. 921- 925). Υπό το πρίσμα αυτό, και οι δύο υποθέσεις αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οργανωσιακοί και γνωστικοί μηχανισμοί μπορούν να αποδυναμώσουν τις ηθικές αναστολές και να διευκολύνουν τη διατήρηση επιβλαβών πρακτικών.

6.2 Διαφορές των υποθέσεων Enron και George Floyd

Παρά τις παραπάνω ομοιότητες, οι δύο υποθέσεις διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς τη φύση της παραβατικότητας και το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή εκδηλώθηκε. Η υπόθεση της Enron αφορά πρωτίστως οργανωσιακή και οικονομική παραβατικότητα, η οποία αναπτύχθηκε σταδιακά μέσα από σύνθετες λογιστικές πρακτικές, συγκρούσεις συμφερόντων και μηχανισμούς χρηματοοικονομικής εξαπάτησης με σκοπό τη διατήρηση της οικονομικής ισχύος και κερδοφορίας της εταιρείας (Li, 2010, σελ. 1· Silveira, 2013, σελ. 3- 5). Αντίθετα, η υπόθεση του George Floyd αφορά άμεση φυσική βία που ασκήθηκε από κρατικούς λειτουργούς στο πλαίσιο της αστυνόμευσης και συνδέεται με ζητήματα φυλετικής ανισότητας, αστυνομικής λογοδοσίας και επιλεκτικής ποινικής μεταχείρισης (Amnesty International, 2020, σελ. 5-6· GBD 2019 Police Violence US Subnational Collaborators, 2021, σελ. 1250). Επομένως, ενώ στην Enron το επίκεντρο βρίσκεται στην οικονομική εξαπάτηση και την εταιρική διαφθορά, στην υπόθεση Floyd το επίκεντρο μετατοπίζεται στην κρατική βία και στις σχέσεις εξουσίας μεταξύ αστυνομίας και φυλετικών μειονοτήτων.

Επιπλέον, οι δύο περιπτώσεις διαφοροποιούνται ως προς τον ρόλο των διαδικασιών κοινωνικού στιγματισμού και κοινωνικής ταυτότητας. Στην υπόθεση George Floyd, οι θεωρίες της ετικέτας και των στερεοτύπων κατέχουν κεντρική θέση, καθώς η βιβλιογραφία συνδέει την αστυνομική αντιμετώπιση των Αφροαμερικανών με διαδικασίες racial profiling, φυλετικής κατηγοριοποίησης και στερεοτυπικής σύνδεσης των μαύρων ανδρών με την εγκληματικότητα και την επικινδυνότητα

(Gates-Mahmoud, 2023, σελ. 18- 22· Joseph, 2020, σελ. 3- 4). Αντίθετα, στην Enron οι διαδικασίες ετικετοποίησης δεν αφορούν φυλετικές ή κοινωνικές κατηγορίες αλλά λειτουργούν κυρίως στο εσωτερικό του οργανισμού, όπου οι εργαζόμενοι που αμφισβητούσαν την κυρίαρχη κουλτούρα χαρακτηρίζονταν ως «losers», «chumps» ή «not team players», με αποτέλεσμα να ενισχύεται η συμμόρφωση και να περιορίζεται η κριτική σκέψη (Swartz & Watkins, 2003, σελ. 192· Tourish & Vatcha, 2005, σελ. 34- 38). Συνεπώς, ενώ στην υπόθεση Floyd οι διαδικασίες στιγματισμού συνδέονται κυρίως με ευρύτερες κοινωνικές και φυλετικές ανισότητες, στην Enron λειτουργούν κυρίως ως εσωτερικοί μηχανισμοί οργανωσιακού ελέγχου και διατήρησης της εταιρικής κουλτούρας.

6.3 Ποινική επιλεκτικότητα, ατιμωρησία και εγκλήματα εξουσίας: κριτική σύνθεση των υποθέσεων Enron και George Floyd

Η συγκριτική ανάλυση των υποθέσεων Enron και George Floyd δεν περιορίζεται μόνο στην ανάδειξη των κοινωνικοψυχολογικών και οργανωσιακών μηχανισμών που συνέβαλαν στην εκδήλωση των αντίστοιχων μορφών παραβατικότητας. Παράλληλα, οι δύο περιπτώσεις προσφέρουν ένα ιδιαίτερα πρόσφορο πεδίο για την εξέταση της έννοιας της ποινικής επιλεκτικότητας και του τρόπου με τον οποίο το ποινικοκατασταλτικό σύστημα αντιμετωπίζει διαφορετικές κατηγορίες δραστών και εγκλημάτων. Η υπόθεση Enron εντάσσεται στην κατηγορία των εγκλημάτων των ισχυρών και της εταιρικής εγκληματικότητας, ενώ η υπόθεση George Floyd αφορά την άσκηση κρατικής εξουσίας μέσω των σωμάτων ασφαλείας και τις συνέπειες της επιλεκτικής αστυνόμευσης σε βάρος κοινωνικά ευάλωτων ομάδων. Παρότι πρόκειται για διαφορετικές μορφές παραβατικότητας, αμφότερες αναδεικνύουν ζητήματα άνισης εφαρμογής του νόμου, θεσμικής ανοχής, λογοδοσίας και πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Υπό το πρίσμα αυτό, η ποινική επιλεκτικότητα αποτελεί ένα χρήσιμο θεωρητικό εργαλείο για την κατανόηση των διαφοροποιήσεων που παρατηρούνται στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ισχυρών σε σύγκριση με τα εγκλήματα που αποδίδονται συχνότερα σε άτομα ή ομάδες χαμηλότερης κοινωνικής ισχύος.

Η θεωρία της ποινικής επιλεκτικότητας υποστηρίζει ότι το ποινικοκατασταλτικό σύστημα δεν λειτουργεί πάντοτε με ουδέτερο τρόπο απέναντι σε όλες τις μορφές

εγκληματικότητα και σε όλους τους δράστες. Αντίθετα, τόσο η διαδικασία παραγωγής των ποινικών κανόνων όσο και η εφαρμογή τους επηρεάζονται από σχέσεις εξουσίας, κοινωνικές ανισότητες και μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Ως αποτέλεσμα, η συνταγματική αρχή της ισότητας όλων ενώπιον του νόμου συχνά υπονομεύεται στην πράξη, καθώς ορισμένες μορφές εγκληματικότητας τυγχάνουν αυστηρότερης καταστολής, ενώ άλλες αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη ανοχή ή και ατιμωρησία. Η επιλεκτικότητα αυτή εκδηλώνεται τόσο στο στάδιο της εγκληματοποίησης όσο και στο στάδιο της εφαρμογής του νόμου, δημιουργώντας άνισες συνθήκες ποινικής μεταχείρισης και λογοδοσίας (Αλοσκόφης, 2021, σελ. 20-21· Weis, 2017, σελ. 4- 11).

Η κριτική εγκληματολογία επισημαίνει ότι η επιλεκτικότητα των ποινικών μηχανισμών γίνεται ιδιαίτερα εμφανής όταν οι αρμόδιες αρχές καλούνται να αντιμετωπίσουν εγκλήματα που διαπράττονται από πολιτικά, οικονομικά ή θεσμικά ισχυρούς δράστες. Σε αυτές τις περιπτώσεις παρατηρούνται συχνά φαινόμενα ανοχής, συγκάλυψης, περιορισμένης λογοδοσίας ή και ατιμωρησίας, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια πραγματικότητα άνισης εφαρμογής του νόμου. Υπό αυτές τις συνθήκες, η διακηρυγμένη αρχή της ισότητας όλων ενώπιον του νόμου εμφανίζεται συχνά περισσότερο ως κανονιστικό ιδεώδες παρά ως εμπεδωμένη πρακτική πραγματικότητα, ιδιαίτερα όταν η υπόθεση αφορά εγκληματικότητα των ισχυρών (Ευθυμοπούλου, 2025, σελ. 115- 117).

Η υπόθεση της Enron αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εγκληματικότητας των ισχυρών και εταιρικής παραβατικότητας μεγάλης κλίμακας. Παρότι οι πρακτικές λογιστικής απάτης και οικονομικής παραπλάνησης προκάλεσαν τεράστιες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες για εργαζομένους, επενδυτές και θεσμούς, η οικονομική ισχύς της εταιρείας, οι πολιτικές διασυνδέσεις της και η πολυπλοκότητα των μηχανισμών που χρησιμοποιήθηκαν συνέβαλαν στη δυσκολία έγκαιρου εντοπισμού και αποτελεσματικής αντιμετώπισης των παράνομων πρακτικών. Η περίπτωση αυτή αναδεικνύει μία βασική διάσταση της ποινικής επιλεκτικότητας: τα εγκλήματα των ισχυρών συχνά παραμένουν λιγότερο ορατά και δυσκολότερα

ανιχνεύσιμα, ενώ η κοινωνική βλάβη που προκαλούν δεν αντανakλάται πάντοτε στον βαθμό ποινικής καταστολής που υφίστανται.

Αντίθετα, η υπόθεση του George Floyd ανέδειξε μια διαφορετική όψη της ποινικής επιλεκτικότητας, η οποία συνδέεται με τις πρακτικές αστυνόμευσης, τον φυλετικό διαχωρισμό και τη λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Η βιβλιογραφία έχει δείξει ότι συγκεκριμένες κοινωνικές και φυλετικές ομάδες υπόκεινται συχνότερα σε αστυνομικούς ελέγχους, προσαγωγές, συλλήψεις και χρήση βίας, γεγονός που συνδέεται με διαδικασίες υπερ-αστυνόμευσης και στοχοποίησης κοινωνικά ευάλωτων πληθυσμών. Ο θάνατος του Floyd λειτούργησε ως εμβληματική περίπτωση που ανέδειξε τις δομικές ανισότητες στη λειτουργία των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου και επανέφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της αστυνομικής λογοδοσίας και της θεσμικής ατιμωρησίας.

Στο σημείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία η συζήτηση για την αστυνομική αυθαιρεσία και την ατιμωρησία. Σύμφωνα με τη Διεθνή Αμνηστία, η ύπαρξη μακροχρόνιων πρακτικών ατιμωρησίας συμβάλλει στη διατήρηση φαινομένων αυθαιρεσίας και βίας από τα σώματα ασφαλείας, ενώ αντίστοιχες διαπιστώσεις καταγράφονται και σε επίσημα πορίσματα διερεύνησης περιστατικών αστυνομικής βίας (Διεθνής Αμνηστία, 2014, σελ. 53· Πόρισμα Επιτροπής Αλιβιζάτου, 2020). Η ατιμωρησία ενισχύει την αντίληψη ότι ορισμένοι φορείς κρατικής εξουσίας βρίσκονται ουσιαστικά εκτός πεδίου λογοδοσίας, γεγονός που αντιβαίνει στην αρχή ότι κανείς δεν βρίσκεται υπεράνω του νόμου. Παράλληλα, η θεωρητική προσέγγιση της αστυνόμευσης ως μηχανισμού ταξινόμησης και επιλεκτικού κοινωνικού ελέγχου αναδεικνύει ότι η αστυνομική δράση δεν κατανέμεται ομοιόμορφα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, αλλά επηρεάζεται από κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες (Βιδάλη, 2018, σελ. 65- 66).

Παρά τις σημαντικές διαφορές τους, οι δύο υποθέσεις συγκλίνουν στο ότι αποκαλύπτουν τους άνισους όρους με τους οποίους ενεργοποιούνται οι μηχανισμοί του ποινικού συστήματος. Στην περίπτωση της Enron παρατηρείται η δυσκολία αποτελεσματικής δίωξης και λογοδοσίας ισχυρών οικονομικών παραγόντων, ενώ στην περίπτωση του George Floyd αναδεικνύεται η αυξημένη έκθεση κοινωνικά

ευάλωτων ομάδων σε μηχανισμούς επιτήρησης, καταστολής και βίας. Και στις δύο περιπτώσεις, η κοινωνική και θεσμική ισχύς φαίνεται να επηρεάζει καθοριστικά τις πιθανότητες εντοπισμού, δίωξης και τιμωρίας, επιβεβαιώνοντας τη θέση ότι η εφαρμογή του ποινικού νόμου διαμεσολαβείται από σχέσεις εξουσίας και κοινωνικές ανισότητες (Κουράκης, 2017, σελ. 231- 250· Weis, 2017, σελ. 4- 11).

Η ποινική επιλεκτικότητα γίνεται ακόμη πιο εμφανής όταν συγκριθεί η αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ισχυρών με εκείνη των συμβατικών εγκλημάτων. Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι ποινικές κυρώσεις και οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου επικεντρώνονται κυρίως στα εγκλήματα του δρόμου και στις παραβατικές συμπεριφορές που συνδέονται με τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ενώ τα εγκλήματα οικονομικής ή πολιτικής ισχύος συχνά παραμένουν λιγότερο ορατά και λιγότερο έντονα διωκόμενα. Η υπερπροβολή των συμβατικών εγκλημάτων από τα μέσα ενημέρωσης συμβάλλει στη διαμόρφωση της εικόνας του «επικίνδυνου εγκληματία», ενεργοποιώντας εντονότερα τους μηχανισμούς ποινικού ελέγχου απέναντι στα εγκλήματα διαπροσωπικού χαρακτήρα και στην εγκληματικότητα του δρόμου (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 140· Χουλιάρας, 2019, σελ. 63). Αντίθετα, οι ισχυροί δράστες διαθέτουν συχνά μεγαλύτερη δυνατότητα επιρροής στους θεσμούς, γεγονός που μπορεί να περιορίσει την πιθανότητα πλήρους λογοδοσίας τους.

Επιπλέον, η προβληματική της ατιμωρησίας δεν περιορίζεται μόνο στην απουσία ποινικής κύρωσης, αλλά επεκτείνεται και στην αδυναμία ικανοποίησης των θυμάτων. Η προστασία που συχνά απολαμβάνουν οι ισχυροί δράστες μέσω των μηχανισμών επιλεκτικότητας του ποινικού συστήματος συμβάλλει στη διαιώνιση μορφών θεσμικής ατιμωρησίας. Ιδιαίτερα στα εγκλήματα οργανισμών και ισχυρών οικονομικών φορέων, η δυσκολία απόδοσης εξατομικευμένης ποινικής ευθύνης και η περιορισμένη αντιμετώπιση των νομικών προσώπων ως φορέων εγκληματικής δράσης ενισχύουν περαιτέρω το φαινόμενο αυτό (Χουλιάρας, 2021).

Συνολικά, η συγκριτική εξέταση των υποθέσεων Enron και George Floyd αναδεικνύει ότι η ποινική επιλεκτικότητα δεν αποτελεί μεμονωμένη δυσλειτουργία αλλά δομικό χαρακτηριστικό του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Είτε μέσω της σχετικής

προστασίας των ισχυρών οικονομικών παραγόντων είτε μέσω της εντονότερης κατασταλτικής αντιμετώπισης κοινωνικά ευάλωτων ομάδων, οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου φαίνεται να λειτουργούν με άνισους όρους. Ως εκ τούτου, η μελέτη των δύο υποθέσεων επιβεβαιώνει βασικές θέσεις της κριτικής εγκληματολογίας, σύμφωνα με τις οποίες η απονομή της δικαιοσύνης δεν επηρεάζεται αποκλειστικά από τη σοβαρότητα της πράξης αλλά και από την κατανομή της κοινωνικής, οικονομικής και θεσμικής ισχύος μέσα στην κοινωνία.

Συμπεράσματα

Συνολικά, η παρούσα εργασία ανέδειξε ότι η επιλεκτική τιμωρητικότητα του ποινικού συστήματος δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά μέσα από νομικούς ή θεσμικούς παράγοντες, αλλά προϋποθέτει την κατανόηση ευρύτερων κοινωνικών και

ψυχολογικών μηχανισμών. Η ανάλυση των θεωριών της γνωστικής ασυμφωνίας, της ηθικής αποδέσμευσης, του groupthink, της θεωρίας της ετικέτας και των θεωριών των στερεοτύπων και της κοινωνικής ταυτότητας κατέδειξε ότι οι αντιλήψεις περί εγκληματικότητας, ευθύνης και τιμωρίας διαμορφώνονται μέσα από διαδικασίες κοινωνικής κατασκευής, σχέσεις εξουσίας και συλλογικές αναπαραστάσεις. Η συγκριτική εξέταση των υποθέσεων της Enron και του George Floyd ανέδειξε ότι, παρά τις σημαντικές διαφορές τους ως προς το κοινωνικό και θεσμικό τους πλαίσιο, και στις δύο περιπτώσεις λειτούργησαν μηχανισμοί νομιμοποίησης, εκλογίκευσης και κοινωνικής κατηγοριοποίησης που επηρέασαν τόσο την κοινωνική αντίδραση όσο και την ποινική μεταχείριση των εμπλεκομένων. Τα ευρήματα αυτά ενισχύουν την άποψη ότι η λειτουργία του ποινικού συστήματος δεν είναι πάντοτε ουδέτερη, αλλά συχνά αντανακλά προϋπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες, στερεότυπα και δομές εξουσίας, γεγονός που καθιστά αναγκαία την κριτική προσέγγιση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου και των διαδικασιών απονομής δικαιοσύνης. Η κατανόηση των μηχανισμών αυτών αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διαμόρφωση ενός δικαιότερου και λιγότερο επιλεκτικού συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, ικανού να αντιμετωπίζει με ίσους όρους όλες τις μορφές κοινωνικής βλάβης, ανεξαρτήτως της κοινωνικής θέσης ή της ισχύος των δραστών.

Βιβλιογραφία

Αλεξιάδης, Σ. (2011). *Εγκληματολογία* (Ε' Έκδοση). Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Αλοσκόφης, Ο. (2019). Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαλαράμους Χ. (επιμ.) (2019), στο *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 87- 109.

Αλοσκόφης, Ο. (2021, Μάρτιος). Ποινική επιλεκτικότητα: μία μακρο-ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis. *Crime Times*, 15. Ανακτήθηκε 8/5 από: <https://www.crimetimes.gr/%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%BF-%CE%B9%CF%83%CF%84/>

Αντωνόπουλος, Γ., & Hall, S. (2019). Νόμιμες επιχειρήσεις και «οργανωμένο έγκλημα» στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαλαράμους Χ. (επιμ.) (2019), *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 239- 253.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). <<Λευκά κολάρα>> και οικονομικό έγκλημα: Κοινωνική βλάβη και αντεγκληματική πολιτική. Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2015). Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: Εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί, σε Καρύδης Β. & Χουλιάρης Α. (Επιμ.), *Ηθικοί πανικοί, εξουσία και δικαιώματα: Σύγχρονες προσεγγίσεις*. Σάκκουλας.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2016). Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας - Η διαχρονική απάντηση, σε Γασπαρινάτου Μ. (Επιμ.), *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη* Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 977- 1009.

- Βιδάλη, Σ. (2013). *Εισαγωγή στην εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2016, May 24). Σοφία Βιδάλη: Μιλώντας για το έγκλημα, ερευνώντας το ποινικό φαινόμενο. *Η Εποχή*. Ανακτήθηκε στις 4/5 από: <https://www.epohi.gr/article/sofia-vidali-milontas-gia-to-egklima-ereynontas-to-poiniko-fainomeno>
- Βιδάλη, Σ.(2014). *Αντεγκληματική πολιτική: Από την μικροεγκληματικότητα έως το οργανωμένο έγκλημα* (2η έκδοση). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ.(2017). *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ., & Κουλούρης, Ν. (2012). *Αποκλίνουσα συμπεριφορά και ποινικό φαινόμενο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2018). «Αλλάζοντας την αστυνομία, αλλάζοντας το κράτος», σε Βιδάλη Σ. (επιμ.). *Αστυνομία και Αριστερά. Οκτώ κείμενα για μια προοδευτική μεταρρύθμιση*. Αθήνα: Εκδόσεις νήσος και Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.
- Γασπαρινάτου, Μ. (χ.χ.). Ανήλικοι εν δυνάμει παραβάτες και αστυνόμευση εν καιρώ κρίσης: Όψεις μιας ποιοτικής έρευνας, σε *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη* (Α΄ Τόμος). Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Γεωργούλας, Σ. (2019). Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.) (2019), *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 41- 61.
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Διεθνής Αμνηστία (2014). *Κράτος εν κράτει: Κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην Ελληνική Αστυνομία*. Έκθεση. Ανακτήθηκε στις 3/6 από:

https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/2014-0403-a-law-into-themselves_report.pdf

Ευθυμοπούλου, Ε. (2025). Η ιχνηλάτηση των «εγκλημάτων των ισχυρών» υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας όλων ενώπιον του νόμου: Ένα οξύμωρο σχήμα Αντιγόνη: *Το Ερώτημα*, 5(9- 10). Ανακτήθηκε στις 3/6 από: https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/Antigr_critcrim/article/view/44196/32166

Καρύδης, Β. (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα: Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κασάπογλου, Α. (2016). Οικονομική κρίση και κρατούμενοι για οικονομικά εγκλήματα και εγκλήματα του λευκού κολάρου: Οι επιδράσεις του εγκλεισμού και στην κοινωνική τους ταυτότητα, σε Γασπαρινάτου Μ. (Επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*. Αθήνα: Σάκκουλας, σελ. 2551- 2584.

Κασάπογλου, Α. (2018). Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή: Η περίπτωση των κρατουμένων του λευκού κολάρου, σε Αρτινοπούλου Β., Βιδάλη Σ., Γεωργούλας Σ., Θεμελή Ο., Κουλούρης Ν. Κ. & Παπανικολάου Γ. (Επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"*: Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου. Αθήνα: ΕΕΜΕΚΕ, σελ. 687- 706.

Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ., «Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», σε Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπος Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σελ. 185- 209.

Κουλούρης, Ν., (2019) «Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος», σε Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπος Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 15- 39.

Κουράκης, Ν. (2017). *Κοινωνική δικαιοσύνη: Μεταλλάσσοντας τις προκλήσεις σε ευκαιρίες*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Κουράκης, Ν. (2018). Η κοινωνική δικαιοσύνη ως νέος στόχος της αντεγκληματικής πολιτικής. *Ποινικά Χρονικά*, ΞΗ(8), 577- 586.

Κουρούση, Κ. (2016). Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης, σε Γασπαρινάτου Μ. (Επιμ.), *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*. Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, σελ. 297- 301

Λάζος, Γ.(2007). *Κριτική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Λαμπροπούλου, Έ., (1999). *Κοινωνιολογία του ποινικού Δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαδιανός, Μ. Γ. (2005). *Ψυχιατρική και αποκατάσταση*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Μιχαλοπούλου, Ε. (2019). Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαράλάμους Χ. (επιμ.) (2019), *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 333- 359.

Πόρισμα Επιτροπής Αλιβιζάτου/Πόρισμα της άτυπης Επιτροπής που συγκροτήθηκε με απόφαση του υπουργού Προστασίας του Πολίτη για τη διερεύνηση πειθαρχικών παραπτώματων που διαπράττονται από το ένστολο προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας. (2020). Ανακτήθηκε στις 3/6 από:
<https://vouliwatch.gr/resources/file/2020/11/6/6f81b7f3-b774-478d-8832-dfa52f252cfe.pdf>

Παναγιωτόπουλος, Ν. (1990). Κοινωνικές ανισότητες και ποινικές ταξινομήσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 77, 210- 230.

Παπακυριακού, Θ. (2018). Μορφές εμφάνισης και συνέπειες της κακής νομοθέτησης στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης, σε Καϊάφα-Γκμπάντι Μ. (Επιμ.), *Η καλή*

νομοθέτηση ως αναγκαία προϋπόθεση μιας δίκαιας και αποτελεσματικής λειτουργίας της πολιτείας. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 137- 154

Παπαστάμου, Σ., (2008). Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία. Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις. (Πρώτος τόμος). Αθήνα: Πεδίο.

Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.) (2019), *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Ε.Α.Π., σελ. 139- 156.

Πιτσελά, Α. (2010). *Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος*. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Σταμούλη, Ε. (2016). Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές. *Crime in Crisis*. Ανακτήθηκε 8/5 από: <http://crime-in-crisis.com/%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF-%CE%AD%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CF%81/>

Σταμούλη, Ε. (2019). Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.) (2019), *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 213-237.

Σταμούλη, Ε., & Γασπαρινάτου, Μ. (2025). Θεωρητική εξέλιξη και τυπολογίες των εγκλημάτων των ισχυρών, σε Γασπαρινάτου Μ. & Σταμούλη Ε. (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών: Θεωρία και πραγματικότητα*. Αθήνα: Τόπος, σελ. 27- 74.

Σταμούλη, Ε., (2016). «Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές», σε Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή*

κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 1194- 1230.

Σωτηρόπουλος, Δ. Α. (1985). Τεχνικές εξουδετέρωσης και αποκλίνουσα συμπεριφορά: Κριτική εξέταση της θεωρίας των G. M. Sykes και D. Matza. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 59, 58-70. <https://doi.org/10.12681/grsr.771>

Τάτσης, Ν. (1989). Η θεωρία του χαρακτηρισμού: ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. *The Greek Review of Social Research*, 72, 44- 74. <https://doi.org/10.12681/grsr.981>

Τσιγγάνου, Ι. (2019). Επίσημος κοινωνικός έλεγχος και πρόληψη του εγκλήματος. *Εγκληματολογία*, 140- 145.

Χουλιάρας, Α. (2012). Η λειτουργία του ποινικού δικαίου από την άποψη της συγκρουσιακής θεωρίας για το έγκλημα, σε Στράγγας Ι., Χάνος Α., Παπαχαλαράμπους Χ. & Τσούκας Χ.(Επιμ.), *Αγαθό, συμφέρον και δίκαιο*. Αθήνα: Σάκκουλας, σελ. 849- 892.

Χουλιάρας, Α. (2019). Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, σε Βιδάλη Σ., Κουρκούλης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.) (2019), *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π, σελ. 63- 85.

Χουλιάρας, Α. (2021, Νοέμβριος). Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: Εννοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα. *The Art of Crime*, 11. Ανακτήθηκε 8/5 από: <https://theartofcrime.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BC%CF%89%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9/>

Amnesty International. (2020). *USA: The world is watching: Mass violations by U.S. police of Black Lives Matter protesters' rights*. Ανακτήθηκε στις 19/5 από:

<https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/AMR5128072020ENGLISH.pdf>

Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20- 39.
<https://doi.org/10.5465/AMR.1989.4278999>

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the preparation of inhumanities. *Personal and Social Psychology Review*, 3, 193- 209.
https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364- 374. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364>

BBC News. (2020, June 1). *George Floyd: What happened in the final moments of his life*. BBC News. Ανακτήθηκε στις 10/5 από: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52885964>

Becker, H. S. (2000). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance* (Updated ed.). Free Press.

Bellas, C. M. (2023). Factors that influence jury verdicts in police use of force cases. *Case Western Reserve Law Review*, 73(3), 895- 928. Ανακτήθηκε στις 20/5 από: <https://scholarlycommons.law.case.edu/caselrev/vol73/iss3/9>

Boddy, C.R. (2023). Enron Scandal. In: Poff, D.C., Michalos, A.C. (eds) *Encyclopedia of Business and Professional Ethics*. Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-22767-8_2

Bondarenko, P. (2026, May 6). *Enron scandal*. *Encyclopedia Britannica*. Ανακτήθηκε στις 17/5 από: <https://www.britannica.com/event/Enron-scandal>

Brogaard, B., & Gatzia, D. E. (2020). Cognitive dissonance and the logic of racism. Στο *The philosophy and psychology of ambivalence* (pp. 219- 243). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780429030246-15>

- Brummer, C. & Strine, L. E. Jr. (2022). Duty and diversity. *Vanderbilt Law Review*, 75(1), 1- 92. Ανακτήθηκε στις 14/5 από: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vlr/vol75/iss1/1>
- Chabrak, N., & Craig, R. (2013). Student imaginings, cognitive dissonance and critical thinking. *Critical Perspectives on Accounting*, 24(2), 91- 104. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2011.07.008>
- Chambliss, W. J. (1975). Toward a Political Economy of Crime. *Theory and Society*, 2(2), 149- 170. Ανακτήθηκε στις 23/5 από: <http://www.jstor.org/stable/656788>
- Charalampous, I.(2012). *Business crime in Greece: employment offences in third sector companies*. [PhD thesis, Middlesex University].
- Cheek, J., Bonam, C. M., & Langhout, R. D. (2025). Cultural violence in news coverage of the George Floyd murder: Exploring media depictions of police brutality toward Black-Americans. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 25, e70036. <https://doi.org/10.1111/asap.70036>
- Conger, J. (1990). The dark side of leadership. *Organizational Dynamics*, 19(2), 44-55. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(90\)90070-6](https://doi.org/10.1016/0090-2616(90)90070-6)
- Cressey, D. R. (1969). *Theft of the nation: The structure and the operations of organized crime in America*. New Brunswick: Routledge.
- Cruver, B. (2003). *Enron: Anatomy of greed*. London: Arrow Books.
- Detert, J. R., Treviño, L. K., & Sweitzer, V. L. (2008). Moral disengagement in ethical decision making: A study of antecedents and outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 93(2), 374- 391. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.93.2.374>
- Festinger, L. (1957). *A theory of Cognitive Dissonance*. California: Stanford University Press.

Financial Stability Board. (2011, April 12). *Shadow banking: Scoping the issues, a background note of the Financial Stability Board*. Ανακτήθηκε στις 4/5 από: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_110412a.pdf

Fine, A. D., Oliveira, T. R., Jackson, J., Bradford, B., Trinkner, R., & Pósch, K. (2025). Did the murder of George Floyd damage public perceptions of police and law in the United States? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 62(2), 333- 382. <https://doi.org/10.1177/00224278241263527>

Fusaro, P., & Miller, R. (2002). *What went wrong at Enron: Everyone's guide to the largest bankruptcy in U.S. history*. Hoboken, NJ: Wiley.

Gates-Mahmoud, E. (2023). *The Murder of George Floyd: A Case Study Examining How the Policing of Black Men and Grassroots Activism Influence the Will of Black Women to Lead* (Dissertation, Concordia University, St. Paul). Ανακτήθηκε στις 20/5 από: <https://digitalcommons.csp.edu/edd/36>

GBD 2019 Police Violence US Subnational Collaborators. (2021). Fatal police violence by race and state in the USA, 1980- 2019: A network meta-regression. *The Lancet*, 398(10307), 1239- 1255. Ανακτήθηκε στις 19/5 από: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(21\)01609-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(21)01609-3/fulltext)

Ghosh, S. (2020). E-presenting protestors as thugs: The politics of labelling dissenting voices. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 12(5). <https://doi.org/10.21659/rupkatha.v12n5.rioc1s2n4>

Green, P., & Ward, T. (2004). Corruption as state crime. Στο P. Green & T. Ward (Eds.), *State crime: Governments, violence and corruption*. Pluto Press.

Grint, K. (2000). *The arts of leadership*. Oxford: Oxford University Press.

Hanson, K. O., Velasquez, M., Moberg, D., & Calkins, M. (2002). *What really went wrong with Enron? A culture of evil?* Markkula Center for Applied Ethics, Santa Clara University. Ανακτήθηκε στις 15/5 από: <https://www.scu.edu/ethics/focus-areas/business-ethics/resources/what-really-went-wrong-with-enron/>

- Hantzi, A. (2020). Continuity and change in theoretical approaches to stereotypes. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 4(3), 257- 265.
https://doi.org/10.12681/psy_hps.24224
- Hart, P. (1991). Irving L. Janis' *Victims of groupthink*. *Political Psychology*, 12, 247.
<https://doi.org/10.2307/3791464>
- Henderson, J. (2023). *Police officers' perspectives on the death of George Floyd by Minneapolis police officers: A descriptive study*. Abilene Christian University.
Ανακτήθηκε στις 15/5 από: <https://digitalcommons.acu.edu/etd/676/>
- Hirschfeld, K. (2015). *Gangster States: Organized Crime, Kleptocracy and Political Collapse*. Palgrave Macmillan.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2010). *Κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- House, R., & Baetz, M. (1979). Leadership: Some empirical generalizations and new research directions, in B. Staw (Ed.), *Research in organizational behavior*. Greenwich, CT: JAI Press, pages. 341- 423.
- Janis, I. L. (1972). *Victims of groupthink*. Boston: Houghton Mifflin.
- Johnson, V. E., Nadal, K. L., Sissoko, D. R. G., & King, R. (2021). "It's Not in Your Head": Gaslighting, 'Splaining, Victim Blaming, and Other Harmful Reactions to Microaggressions. *Perspectives on Psychological Science*, 16(5), 1024-1036.
<https://doi.org/10.1177/17456916211011963>
- Jones, D. M. (2020). The "Big Black Man" and other stories: George Floyd, stereotypes, and the shape of fear. *University of Miami Law Review Caveat*, 75, 97.
Ανακτήθηκε στις 22/5 από: <https://lawreview.law.miami.edu/big-black-man-stories-george-floyd-stereotypes-shape-fear/>
- Kramer, R. C., Michalowski, R. J., & Kauzlarich, D. (2002). The origins and development of the concept and theory of state-corporate crime. *Crime & Delinquency*, 48(2), 263- 282. <https://doi.org/10.1177/0011128702048002005>

Levine, M., Walton, C., Philpot, R., & Keil, T. (2023). Bystanders and the murder of George Floyd: Analyzing bystander intervention in the course of a police killing. *American Psychologist*, 81(3), 343- 354. <https://doi.org/10.1037/amp0001531>

Li, Y. (2010). The case analysis of the scandal of Enron. *International Journal of Business and Management*, 5(10), 37- 37. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v5n10p37>

Littlejohn, S. W., & Foss, K. A. (2005). *Theories of human communication* (8th ed.). Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.

Maruna, S., & Copes, H. (2005). Excuses, excuses: What have we learned from five decades of neutralization research? *Crime and Justice*, 32, 221- 320. <https://doi.org/10.1086/655355>

McClure, K. A., Sweet, D. M., & Atkinson, D. J. (2026). Before and after George Floyd and Breonna Taylor: citizen perceptions of a ‘Reasonable Officer.’ *Psychology, Crime & Law*, 32(1), 201- 225. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2023.2279335>

McIntosh, D. L., & Pasco, M. C. (2024). Unpacking the social construction of blame: A qualitative exploration of race, place, and victimhood in the aftermath of George Floyd's death. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 34(5), e2885. <https://doi.org/10.1002/casp.2885>

Mills, C. W. (2000). *The power elite*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Nivette, A., Nägel, C., & Gilbert, E. (2023). Examining the effects of the killing of George Floyd by police in the United States on attitudes of Black Londoners: a replication. *Police Practice and Research*, 24(5), 575- 596. <https://doi.org/10.1080/15614263.2023.2185241>

O'Connor, M. A. (2003). *The Enron board: The perils of groupthink*. *University of Cincinnati Law Review*, 71(4), 1233- 1320. Ανακτήθηκε στις 13/5 από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1791848

O'Keefe, D. J. (2002). *Persuasion: Theory and Research* (2nd ed.). Beverly Hills: Sage Publications.

Önday, Ö. (2016). Human resource theory: From Hawthorne experiments of Mayo to groupthink of Janis. *Global Journal of Human Resource Management*, 4(1), 95- 110.

Ανακτήθηκε στις 23/5 από:
<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2072361>

Onookome-Okome, T., Gorondensky, J., Rose, E., Sauer, J., Lum, K., & Moodie, E. E. M. (2022). Characterizing patterns in police stops by race in Minneapolis from 2016 to 2021. *Journal of ethnicity in criminal justice*, 20(2), 142- 164.
<https://doi.org/10.1080/15377938.2022.2086192>

Paoli, L., & Vander Beken, T. (2014). Organized crime: A contested concept. Στο L. Paoli (Ed.), *The Oxford handbook of organized crime* (pp. 13–31). Oxford University Press.

Pasman, J. (2011). The Consequences of Labelling Mental Illnesses on the Sepf concept: A Review of Literature and Future Directions. *Social Cosmos*, 2, 122- 126.

Rapoport, N. B. (2004). Enron, Titanic, and the perfect storm. *SSRN Electronic Journal*. Ανακτήθηκε στις 12/5 από: <https://ssrn.com/abstract=498122>

Rose, J. D. (2011). Diverse Perspectives on the Groupthink Theory - A Literary Review. *Emerging Leadership Journeys*, 4(1), 37- 57. Ανακτήθηκε στις 14/5 από:
<https://www.semanticscholar.org/paper/Diverse-Perspectives-on-the-Groupthink-Theory-%E2%80%93-A-Rose/b20ab2ea083b8494f143274c7925b511e4c22543>

Ruggiero, V.(2017). *Dirty Money. On Financial Delinquency*. Oxford University Press: Oxford.

Scheff, T. J. (1966). *Being mentally ill: A sociological theory*. Chicago, IL: Aldine.

Scott, M. B., & Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American Sociological Review*, 33(1), 46-62.

Sherman, S. (2002). Enron: Uncovering the uncovered story. *Columbia Journalism Review*, 40(6), 22- 28.

- Silveira, A. (2013). *The Enron scandal a decade later: Lessons learned?* Working paper, School of Economics, Management and Accounting, University of São Paulo. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2310114>
- Skolnick, J. (2002). Corruption and the Blue Code of Silence. *Police Practice and Research*, 3(1), 7- 19. <https://doi.org/10.1080/15614260290011309>
- Stadler, W., Benson, M., & Cullen, F. (2012). Revisiting the special sensitivity hypothesis: The prison experience of white-collar inmates. *Justice Quarterly*, 30(6), 1- 27. [10.1080/07418825.2011.649296](https://doi.org/10.1080/07418825.2011.649296)
- Sutherland, E.(1940). White collar criminality. *American Sociological Review*, 5(1), 1 12.
- Swartz, M., and Watkins, S. (2003) *Power Failure: The rise and fall of Enron*, London: Aurum Press.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664- 670.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Taylor, I., Walton, P., & Young, J. (2002). *The new criminology: For a social theory of deviance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203405284>
- Tombs, S. (2013). Working for the “free” market: State complicity in routine corporate harm in the United Kingdom. *Revista Crítica Penal y Poder*, 5, 291- 313. Ανακτήθηκε στις 21/5 από: <https://oro.open.ac.uk/39164/>
- Tourish, D. & Vatcha, N. (2005). Charismatic Leadership and Corporate Cultism at Enron: The Elimination of Dissent, the Promotion of Conformity and Organizational Collapse. *Leadership*. 1. (4) 455- 480. [10.1177/1742715005057671](https://doi.org/10.1177/1742715005057671)

Vegh Weis, V. (2017). Criminal selectivity in the United States: A history plagued by class & race bias. *DePaul Journal for Social Justice*, 10(2), 1- 31. Ανακτήθηκε στις 29/5 από: <https://via.library.depaul.edu/jsj/vol10/iss2/4/>

Vikas, A., Ashforth, B. & Joshi, M. (2004). Business as usual: The acceptance and perpetuation of corruption in organizations. *Academy of Management Executive*. 18 (2). <https://doi.org/10.5465/AME.2004.13837437>

Vold, G. B., Bernard, T., & Snipes, J. (2002). *Theoretical Criminology* (5th Edition). Oxford University.

Westmarland, L., & Conway, S. (2020). Police ethics and integrity: Keeping the ‘blue code’ of silence. *International Journal of Police Science & Management*, 22(4), 378-392. <https://doi.org/10.1177/1461355720947>

Young, J. (2015). Ηθικός πανικός: Οι καταβολές του στην αντίσταση, τη μνησικακία και η ερμηνεία της φαντασίας σε πραγματικότητα, στο Β. Καρύδης & Α. Χουλιάρας (Επιμ.), *Ηθικοί πανικοί, εξουσία και δικαιώματα: Σύγχρονες προσεγγίσεις*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 21- 39.

Zsolnai, L. (2016). Review of *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*, by A. Bandura. *Business Ethics Quarterly*, 26(3), 426–429. <https://doi.org/10.1017/beq.2016.37>